

1992 KOZLU MADEN KAZASI ÖRNEĞİNDE ÖLÜM VE BELLEK ÜZERİNE

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Fidan SINMAZ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Adem SAĞIR**

**1992 KOZLU MADEN KAZASI ÖRNEĞİNDE ÖLÜM VE BELLEK
ÜZERİNE**

Fidan SINMAZ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Adem SAĞIR**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Ağustos 2023**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	9
ABSTRACT.....	11
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	13
ARCHIVE RECORD INFORMATION	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	16
ARAŞTIRMA PROBLEMİ.....	17
EVREN VE ÖRNEKLEM	17
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	17
1. BÖLÜM: ÖLÜM BELLEK İLİŞKİSİ	18
1.1. Bellek Nedir?.....	18
1.2. Kültürel Bellek	22
1.3. Ölüm ve Belleğin Algılanma Biçimleri	24
1.3.1. Yaşanmış Deneyim.....	25
1.3.2. Aktarılan Deneyim.....	26
1.4. Ölüm ve Bellek İlişkisini İnşa Eden Araçlar	27
1.4.1. Törenler	27
1.4.2. Medya Araçları	28
1.4.2.1. Geleneksel Medyada Ölüm ve Bellek İlişkisi	29

1.4.2.2. Yeni Medyada Ölüm ve Bellek İlişkisi.....	31
1.5. Ölüm-Bellek İlişkisinde Devletin Yeri	32
1.6. Toplumda Ölüm ve Bellek İlişkisinin İnşa Edilme Biçimleri	35
1.6.1. Mekânlar.....	36
1.6.1.1. Mezarlıklar.....	38
1.6.1.2. Müzeler	39
1.6.1.3. Anıtlar.....	40
2. BÖLÜM: ŞEHİR, BELLEK VE ÖLÜM.....	42
2.1. Zonguldak'ın Tarihçesi.....	42
2.2. Madencilğin Gelişimi.....	43
2.3. Bir Maden Kenti Olarak Zonguldak	44
2.4. Zonguldak'ta Maden ve Bellek İlişkisi	48
2.4.1. Zonguldak Maden Müzesi.....	48
2.4.2. Zonguldak Havzası Maden Şehitleri Anıtı	49
2.4.3. İşçi Anıtı.....	50
2.4.4. Kozlu Madenci Anıtı.....	50
2.4.5. Uzun Mehmet Heykeli	51
3. BÖLÜM: MADEN İŞÇİLERİ VE YAŞANAN MADEN KAZALARI.....	53
3.1. Maden İşçileri Açısından Madencilik.....	53
3.1.1. Maden İşçi Hayatının Edebiyatla Aktarımı	54
3.2. Maden Kazalarının Nedenleri ve Alınan Önlemler.....	56
3.2.1. Grizu Patlamalarının Meydana Gelmesi	57
3.2.2. Göçüklerin Meydana Gelmesi	58
3.2.3. Su Baskınları	59
3.2.4. Ocak Yangınları.....	59
3.2.5. Çalışan Hataları	60
3.3. Dünyada Meydana Gelen Büyük Maden Kazaları	61
3.4. Türkiye'de Meydana Gelen Bazı Maden Kazaları.....	62
3.5. 1992 Kozlu Maden Kazası	65
4. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	66
4.1. Katılımcılara İlişkin Betimsel Bilgiler	66
4.2. Maden Ocaklarının Tasviri ve Algılanma Biçimleri	67
4.3. Kaza	70

4.3.1. Kaza Anına Dair Deneyimler	70
4.3.2. Kaza Anında Madenin Dışında Yaşananlar	72
4.3.3. Kurtarma Çalışmalarının Yürütölme Biçimleri	75
4.4. Kaza Sonrası	76
4.4.1. Cenazelerin Çıkarılması ve Teslim Edilmesi	76
4.4.2. Kazanın Ardında Bıraktıkları	79
4.4.3. Toplumsal Dayanışma ve Birliktelik Biçimleri	83
4.5. Unutulmayanlar	85
4.5.1. İlk Akla Gelenler	86
4.5.2. Unutulmayan Duygular	88
4.5.3. Bir “Unutturmama” Çabası Olarak Anma Törenleri	89
4.6. Kazaların Gerçekleşme Nedenleri	92
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	97
TABLolar LİSTESİ	107
ŞEKİLLER LİSTESİ	108
ÖZGEÇMİŞ	109

TEZ ONAY SAYFASI

Fidan SINMAZ tarafından hazırlanan “1992 KOZLU MADEN KAZASI ÖRNEĞİNDE ÖLÜM VE BELLEK ÜZERİNE” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Adem SAĞIR

.....

Tez Danışmanı, Sosyoloji Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 03.08.2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Adem SAĞIR (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kadir YILMAZ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erdem DİRİMEŞE (BEÜ)

Online

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Fidan SINMAZ

İmza :

ÖNSÖZ

Yaşamınızı yitirdiğinizde neler olabileceğini aklınızın ucundan geçirdiğiniz oldu mu hiç? Gözlerinizi kapamadan önce en son kimi göreceğinizi, farkında bile olmadan en son hangi sevdiğinize sarılacağınızı ya da ardınızda kimleri bırakacağınızı, hiç düşündünüz mü? Ölümün gerçekliğinin farkında olarak, bu düşüncelere kapıldığınızda ilerletebileceğiniz kadar düşüncelerinizi ilerletseniz de bir yerde bu durumu sonlandırıp, daha güzel şeyler düşünmek istersiniz. Çünkü hayatınızı kaybettiğiniz andan başlayarak düşündüğünüz her şey sizi biraz daha yaralar. Son nefesinizi verdiğiniz an nasıl bir acı yaşayacağınız, üzerinize ilk toprağı kimin atacağı, mezarınızın başında en çok kimin kalacağı ya da sizi sevenlerin hissettikleri, gözyaşları, çığlıkları... Şimdi bu satırlarda gözlerini gezdiren herkesle birlikte ölüm anına dair bir yolculuğa çıkalım istiyorum.

Öleceğiniz günün sabahına açıyorsunuz gözlerinizi. Eşiniz bu durumu bildiği için kahvaltıda en sevdiğiniz yiyecekleri koymuş önünüze. Çocuklarınızla birlikte son kez oturduğunuz bu sofrada, onları daha da fazla üzmemek adına, bir şeyler yolundaymış gibi yapsanız da boğazınızdan geçen her lokmayı yutkunurken zorlanıyorsunuz. Sofradan kalktığınızda, büyük çabalarınızla bu hale getirdiğiniz evinizin her köşesini tek tek inceliyorsunuz, daha önce hiç görmediğiniz halini görüyorsunuz. Mutfığa baktığınızda gördüğünüz kupayı ailenizle gittiğiniz bir seyahatheyken almıştınız, orada duran yemek takımı mutlu evliliğiniz için size bir yakınınız tarafından hediye edilmişti. Salonda duran tabloyu büyük çocuğunuz çizmişti ve ne kadar kötü görünürse görünsün, sırf o çizdi diye herkesin görebileceği bir köşede durmayı hak etmişti. Duvardaki boya lekesi ise küçük çocuğunuzun size ufak bir armağanıydı. Kitaplığınızda okuyamadığınız kitaplar vardı, bir de okuyup aklınızdan çıkaramadıklarınız. Öyle ki en başta duran kitabın karakterinden o kadar etkilenmiştiniz ki onun ismini çocuğunuza vermiştiniz. Şimdi bir başkası gelse, evin her köşesini ayrı ayrı gezse sizin gördüklerinizin hiçbirini göremeyecekti. Çünkü diğerleri için dört duvardan fazlasını ifade etmeyen bu yer sizin yuvanızdı ve şimdi siz yuvanızla birlikte içindekileri de bırakıp gitmek zorundaydınız. Yine de hala nefes almaya devam ettiğinize göre yapabilecek bir şeyler vardı. Gökyüzüne son bir kez

bakmak, dışarıdaki temiz havayı içinize solumak, daha önce yemediğiniz bir şeyin tadına bakmak, en sevdiğiniz şarkıyı sokaklarda bağıra bağıra söylemek, eşinize bir kez daha sarılmak, evlatlarınızı bağrınıza basmak gibi...

Peki ya sizin dışınızdakiler? Eşiniz... Gözlerini kırmak zorunda kaldığı her ana karşı koyarak sizi seyretmeye çalışıyordu. Bundan sonra yalnızca fotoğraflarına bakabileceği ya da videolardan sesini duyabileceği insanı seyretmek içinde bir yerlere dokunuyor, değiştiremeyeceğini bildiği bu duruma yenilmemeye çalışıyordu. Hanginiz için daha zordu? Bir kez daha çocuklarına dokunamayacak, denizin kokusunu içene çekemeyecek, sevdiği bir sanatçının konserine gidemeyecek, bir kahve dahi içemeyecek olan sizin için mi? Yoksa çocuklarına dokunduğunda sizi hatırlayacak, denizi kokusunu içine çektiğinde sizi anımsayacak, kendi sevdiği sanatçının değil de sırf siz çok seviyordunuz diye sizin sevdiğiniz sanatçının konserine gidecek, kahveyi artık sade içmeye başlayacak olan eşiniz için mi?

Sevdiklerinizin ve sizin acıyla, korkuyla beklediğiniz o an geldiğinde ise yapacak tek bir şeyiniz kalmamıştı. O yerin altına eşiniz sizi uğurlamış, giderken çocuklarınız sizi yolcu etmişti. Önünüzde ise yalnızca siyahın hâkim olduğu karanlık kalmıştı. Yine de çok şanslıydınız. Evet, yukarıda anlatılan tüm her şeye rağmen bazılarının göre çok şanslıydınız. Bu anlattığım tek bir günü hayatın içinde birileri her gün yaşıyor; madenciler ve aileleri. Bir madenci eşi için güneşin doğduğu her yeni gün aslında eşini ölüme hazırladığı başka bir gündür. İçinde bulunan o korkuyu akşam eşi eve geldiğinde bir kenara bırakır, sabah eşi evin kapısını kapattığında tekrar kendi omuzlarına koyar. Her sabah işe gitmek için yola koyulan bir madenci ise çocuklarının başını sanki bu sonmuş gibi okşar, eşini belki son kez görüyordur düşüncesi ile seyreder. Yol boyunca, adımlarını atarken yanından geçtiği denizi doya doya seyreder, başını yukarı kaldırdığında gördüğü gökyüzü ona hepimizden daha yakındır. Ve her şeyden daha önemlisi sizin yalnızca bir kere gireceğiniz yerin altına bir madenci her gün girmek zorundadır.

Yine bir grup madencinin yerin altına girmek zorunda olduğu bir gün, takvimler 3 Mart 1992'yi gösterirken 263 işçi mesailerini bitirip, evine dönememişti. Büyük bir kazanın yaşandığı saatlerde şehrin birçok yerinde büyük bir patlama sesi duyulduğunda şehirdeki tüm insanlar susmuş, sesin nereden geldiğini anlamaya çalışıyordu. Maden ocağından geldiği anlaşıldığında ise her zaman olandan çok farklı

bir şey olmuş, ateş bu kez yalnızca düştüğü yeri yakmamış, külleri şehrin her yerinde savrulmuştu.

Yürütmüş olduğum tez çalışmasının temelinde maden işçilerinin hayatlarına ışık tutmak ve konuyu keşfetme arzumu bir sonuca ulaştırmak yer almaktadır. Uzun bir sürece karşılık gelen bu hedefe doğru yürürken takıldığım taşları yolumdan kaldıran, yanlış yola saptığımda doğrusunu gösteren, çıkmaz bir sokakla karşılaştığımda geri dönme cesaretini göstermemi sağlayan birçok kişinin yardımına ve emeğine teşekkürlerimi sunmak isterim.

Öncelikle çalışmanın verilerinin elde edilmesi noktasında benimle görüşmeyi kabul eden, tüm samimiyetleriyle sorularıma yanıt veren ve konuyla ilgili detayların aydınlatılmasında büyük rol oynayan kıymetli katılımcılara teşekkür ederim.

Madenci yakınları ile tanışmama yardımcı olan ve kuruluşlarında beni ağırlayan Zonguldak Maden Şehit Aileleri Derneği'nde görev alan kişilere ve derneğin başkanı olan Sayın Çetin Yiğit'e en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Kendisiyle tanıştığım ilk andan itibaren aktarmış olduğu bilgilerle yolumu aydınlatan, çeşitli araştırmalara dâhil ederek toplumla daha yakın temas etmemi sağlayan, ihtiyaç duyduğum her konuda beni destekleyen, pes etmeye yaklaştığım zamanlarda beni yüreklendiren, kendimi ve yeteneklerimi keşfetmeme imkan tanıyan, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum ve her zaman kendime örnek alacağım kişi olan Prof. Dr. Adem Sağır'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca tez savunma jürimde fikirleri ve eleştirileriyle bana destek sunan hocalarım Dr.Erdem DİRİMEŞE ve Dr.Kadir YILMAZ'a teşekkür ederim.

Akademik hayatın içerisinde ilerlememde beni cesaretlendiren, yürüttüğüm çalışmaları takdir eden, kendime olan inancımın azaldığı noktalarda beni motive eden, hayal ettiklerimi yaşamama imkân tanıyan, maddi ve manevi her konuda bana destek olan Vildan ve Fatih ERTÜRK ile Handan ve Mustafa KARATAŞ'a yürekten teşekkür ederim.

Son olarak istediğim hayata ulaşabilmem adına benim tüm kararlarımı destekleyen, zorlandığım noktalarda beni sevgileriyle iyileştiren, içinden çıkamadığım her konuda bana yol gösteren ve başarılarımla benden daha çok gurur duyan sevgili annem ve babam, Hadiye SINMAZ'a ve Çetin SINMAZ'a teşekkür ederim.

ÖZ

İnsanlığın var oluşu ile birlikte kendini göstermeye başlayan ölüm olgusu yaşamın her alanına tesir etmiştir ve kaçınılması mümkün değildir. Ancak bazı bireylerin bulundukları yer, yaşam şartları ve çalışma alanları onların ölüme daha yakın olmalarına neden olurken ardında bıraktıkları yakınlarının da yas süreci ile erken tanışmalarına neden olmaktadır. Bu anlatılan etkenlere sahip olan madenciler ise ölüme yakın bir yerde görev alıyor olmaları, yaşadıkları şehirde madencilik faaliyetlerinin aktif rol oynaması ve maddi imkânların yetersizliği nedeniyle gün ışığının kendini gösterdiği yeryüzünden yerin altına girerek büyük bir karanlıkta çalışmak zorunda kalırlar.

Yine bir grup madencinin yerin altına girmek zorunda olduğu bir gün, takvimler 3 Mart 1992'yi gösterirken 263 işçi mesailerini bitirmiş ancak evlerine dönememişti. Araştırmada bu süreçte yaşananların ne şekilde kendini gösterdiği, hangi unsurları ortaya koyduğu, sürecin ardından nelerin yaşandığı bellek aracılığı ile ortaya koymaya çalışılmış; kazaya tanık olan bireylerin, ölüm olgusunu nasıl anlamlandırdığının ve deneyimlerine bağlı olarak yaşamlarını nasıl sürdürdüklerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Kazanın gerçekleştiği anlara odaklanıldığında, ortaya çıkan patlama sesinin ve patlamanın etkisiyle bazı katılımcıların doğrudan haber alma imkânını bulduğu görülürken, daha uzakta bulunan kişilerin dolaylı olarak kazayı öğrendikleri görülmektedir. Bu durum madenci yakınlarının benimsedikleri genel işleyişin dışına çıkılmasına ve kısıtlı bir süre hayatın durmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda cenazelerin madenci yakınlarına hemen verilmediği, bazı cesetlerin seneler sonra ailelerine teslim edildiği bilinmektedir. Bu durum, kaybın yaşanıldığı anlarda yapılması beklenen ve istenen durumların yerine getirilmemiş olması nedeniyle sürecin sağlıklı bir yöne evrilmesine neden olmuştur.

Gerekli literatür incelendiğinde ise daha önce madenciler ile ilgili yürütülmüş olan çalışmaların ağırlıklı olarak işçilerin çalışma hayatlarını ve maden kazalarının teknik boyutunu kapsadığı görülmektedir. Bu çalışma ile yaşanan ölümlerin toplumsal etkileri ortaya koyulmuş, bellek ile ölüm arasındaki çerçeve dâhilinde nelerin hatırlandığı ve anımsanan unsurların kişilerin yaşamlarını ne şekilde etkilediği

ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla yürütölmüş olan araştırma, bellek ve ölüm alanında özgün bir nitelik taşımaktayken aynı zamanda madencilerin hayatlarına farklı bir açıdan bakılmasına hizmet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Maden Kazası, Ölüm, Yas Süreci

ABSTRACT

The phenomenon of death, which started to show itself with the existence of humanity, has affected all areas of life and cannot be avoided. However, the place, living conditions and work areas of some individuals cause them to be closer to death, while causing the relatives they left behind to meet the grieving process early. Miners who have these factors, on the other hand, have to work in a great darkness by going underground from the earth where daylight shows itself, due to the fact that they work in a place close to death, the mining activities play an active role in the city they live in, and the lack of financial means.

Again, one day when a group of miners had to go underground, as the calendars showed March 3, 1992, 263 workers could not return to their homes after finishing their shifts. In the research, it was tried to reveal how the experiences in this process manifest themselves, what elements they reveal, and what happened after the process through memory; It is aimed to understand how individuals who witnessed the accident make sense of the phenomenon of death and how they continue their lives depending on their experiences. When focusing on the moments when the accident occurred, it is seen that some participants had the opportunity to receive information directly with the explosion sound and the effect of the explosion, while those who were further away learned about the accident indirectly. This situation paved the way for miners' relatives to go out of the general operation adopted and to stop life for a limited time. At the same time, it is known that the bodies were not given to the relatives of the miners immediately, and some corpses were handed over to their families years later. This situation caused the process to evolve into an unhealthy direction as the expected and desired situations at the time of the loss were not fulfilled.

When the necessary literature is examined, it is seen that previous studies on miners mainly cover the working lives of workers and the technical dimension of mining accidents. With this study, the social effects of the deaths experienced were revealed, what is remembered within the framework between memory and death and how the remembered elements affect people's lives. Therefore, while the research

carried out has a unique quality in the field of memory and death, it also serves to look at the lives of miners from a different perspective.

Keywords: Death, Memory, Mining Accident, Mourning

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	1992 Kozlu Maden Kazası Örneğinde Ölüm Ve Bellek Üzerine
Tezin Yazarı	Fidan SINMAZ
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Adem SAĞIR
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	03/08/2023
Tezin Alanı	Sosyoloji Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	109
Anahtar Kelimeler	Bellek, Maden Kazası, Ölüm, Yas Süreci

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	On Death And Memory In The Case Of 1992 Kozlu Mining Accident
Author of the Thesis	Fidan SINMAZ
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Adem SAĞIR
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	03/08/2023
Field of the Thesis	Sociology
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	109
Keywords	Death, Memory, Mining Accident, Mourning

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde bu çalışmanın konusu, toplu ölümlerin bireylerin belleklerinde ne şekilde yer edindiğidir. Araştırmanın odaklandığı ana sorun, tanık olunan ölümlerin kişilerin bireysel bellekleri üzerindeki etkilerinin neler olduğu ve bunların zamanla kolektif belleğe nasıl dönüştükleri, sonrasında yaşam içerisinde ne tür yansımalarının olduğudur.

Kaçınılmaz niteliğiyle bütün toplumlarda kendini gösteren ölüm olgusu bireyler tarafından çeşitli biçimlerde deneyimlenmektedir. Deneyimleme anında kişiler, tanıdıklarını ya da yakınlarını kaybederek ölümle yüzleşebildikleri gibi kaybı yaşayan bireylerin ritüellerine tanık olarak da ölümün varlığıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu süreçte yaşananların ne şekilde kendini gösterdiği, hangi unsurları ortaya koyduğu, sürecin ardından nelerin yaşandığı ise ancak bellek kavramıyla birlikte çözümlendiğinde ölümün özgün niteliğini ortaya koymaktadır.

Yaşamın sunmuş olduğu belirli koşullar nezdinde bir değerlendirme yapıldığında ise bazı bireylerin ölüm riskine daha fazla maruz kaldığı söylenebilmektedir. Maden üzerine kurulu alanların, geçmişten günümüze nicelik olarak önemli kayıpların yaşandığı mekânlar olarak görülmesi bu noktada önemli bir örnek niteliği taşımaktadır. Türkiye’de yaşanan onlarca maden kazasının içerisinde 1992 yılında yaşanan kazanın araştırmanın konusu olarak seçilmesindeki önemli sebeplerden biri en fazla can kaybının yaşandığı ikinci maden kazası olması iken; bir diğer sebebi Kozlu’da yaşanan kazanın üzerinden otuz yıl gibi önemli bir sürenin geçmiş olmasıdır. Zaman diliminin ne uzak ne de yakın olması çalışmanın bellek üzerinden yapacağı tartışmanın odağı için önemli kabul edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Yürütülen tez çalışmasının amacı, kazaya tanık olan bireylerin, ölüm olgusunu nasıl anlamlandırdığını ve deneyimlerine bağlı olarak yaşamlarını nasıl sürdürdüklerini ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda, Zonguldak’ın Kozlu ilçesinde meydana gelen maden kazasında bireylerin geliştirdikleri etkileşimlerin, bellekleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu çözümlenmektedir.

Küçük yerlerde yaşayan bireylerin birbirlerine daha yakın olmaları ve daha samimi ilişkiler kuruyor olmaları dikkate alındığında kazanın bir ilçede yaşanmış olması grubun hafızasına ulaşabilme konusunda önemli bir görev üstlenmektedir. Aynı grup içerisinde yer alan insanlar ortak düşünce kalıplarına, ritüellere ve anımsama biçimlerine sahip olmaktadır. Dolayısıyla içlerinden biri olayı hatırlama noktasında yetersiz kaldığında diğer bireylerden yardım alarak bu noktadaki eksikliğini kapatabilmektedir (Halbwachs, 2018: 76).

Bellekle ilgili bu tür bir eksikliğin giderilebilmesi için dolaylı yoldan kazayı deneyimleyen katılımcılar çalışmaya dâhil edilmekte ve kaza haberini alan kişilerin olay yerine gelmiş olması dikkate alınarak madenin dışında gerçekleşenlerin betimlenmesine imkân tanımaktadır. Yine benzer şekilde kazada 263 madencinin yaşamını yitirmiş olması kazayı doğrudan deneyimleyen çalışanların ölümle ilgili aktarabileceklerinin artmasına sebep olurken; yakınlarını kaybeden ailelerinin sayılarının fazla olması onların neler düşündüğünü ya da neler hissettiğini ortaya koymada çeşitliliğe yol açmaktadır. Böylelikle ölümün ne şekilde gerçekleştiği ve nasıl anımsandığı iki farklı grubun bakış açısı ile değerlendirilmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bir konunun, olayın ya da durumun bilgisine ihtiyaç duyulduğunda ve gizli kalan yönlerinin ortaya çıkarılması gerektiği düşünüldüğünde nitel araştırmalar ön plana çıkmaktadır. Bu araştırma türü ile çalışmaya dâhil olan katılımcılar kendilerini ifade edebilme şansına sahip olurken; araştırmacı ilgi duyduğu konunun detaylarını keşfeder (Kurnaz, 2016: 6). Bir nitel araştırma deseni olan ve bireylerin deneyimlerinin anlamlandırılmasına hizmet eden fenomenoloji ile bireylerin konuyla ilgili duygu ve düşüncelerinin neler olduğu, bakış açılarının ve algılama biçimlerinin nelerden etkilendiği ortaya koyulabilir. Yalnızca bir kişinin deneyimleri ile toplamın düşüncelerine yaklaşma durumu, maden kazasını deneyimleyen birinin ifadeleri ile grubun düşüncelerine ulaşabilme imkânı tanımaktadır (Tekinal, Arsu, 2020: 156).

Diğer araştırma biçimlerinde olduğu gibi nitel araştırmalarda da ön plana çıkan nokta konuya ilişkin merak duygusunun kendisidir. Araştırmacının konuyla yakından ilgilenmesi ve olayın keşfedilmesine yönelik ilgisi ne kadar yüksek olursa konunun keşfedilme sürecinde dağılma oranı bir o kadar düşük olur (Baltacı, 2019: 371).

ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Bu çalışma ile 1992 yılında Zonguldak'ın Kozlu ilçesinde yaşanan maden kazasına dair o dönemde çalışan madencilerin ve aynı kazada yakınlarını kaybeden madenci ailelerin deneyimlerinin neler olduğu ve bu deneyimlerin yaşantılarını nasıl etkilediği öğrenilmeye çalışılmıştır.

EVREN VE ÖRNEKLEM

1992 kazasının yaşandığı dönem maden alanında görev olan işçiler ve kazada yakınlarını kaybeden işçi aileleri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın konusuna uygun olduğu düşünülen ve olayın detaylarının keşfedilmesine imkan tanıyan 10 kişinin dâhil edildiği bu çalışmada amaçlı örneklemin tercih edildiği söylenebilir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Çalışma, Zonguldak'ın Kozlu ilçesinde 1992 senesinde görev alan madencilerle ve aynı dönemde yakınıni kaybetmiş bireyleri kapsamaktadır. Ancak mülakatların gerçekleştirildiği katılımcıların sorulara yanıt verirken duygusal anlamda zorlanmaları bazı cevapların alınmasının önüne geçerek konuyla ilgili doğru bilgilere ulaşılmasını zorlaştırmıştır. Bunun yanı sıra katılımcı olmaları talebiyle ulaşılan bazı bireylerin yoğun iş tempoları ya da sağlık problemleri nedeniyle araştırmaya dâhil olmamaları, çalışmadan elde edilecek verilen nicelik ve nitelik olarak azalmasına neden olmuştur.

Katılımcıların sayısının 10 kişi ile sınırlandırılmasında en önemli etken ise araştırmacının doyum noktasına ulaşması ile yakından ilişkilidir. Görüşmelerin yapıldığı süreçte katılımcıların verdiği cevapların birbiriyle çok yakın olması ve kendini yineleyen bir anlam taşıması veri toplanmasının sonlandırılmasında son derece etkili olmuştur (Kurnaz, 2016: 10). Aynı zamanda katılımcı sayısının az olması, araştırmayı yürüten kişiye seçtiği katılımcılarla daha derin bir görüşme imkânı sağlarken, zamanın ve maliyetin kontrol altında tutulabilmesinde yardımcı olmuştur (Baltacı, 2019: 371).

1. BÖLÜM: ÖLÜM BELLEK İLİŞKİSİ

1.1. Bellek Nedir?

Dün, bugün ve yarın. İnsan yaşamının aşılamaz bir döngüsü. Hep bugünün kıymetini bilmemiz gerektiği ve anın tadını çıkarmamızın bizim için en doğrusu olduğu söylenir durur. Peki, anın tadına nasıl ulaşılır? Eğer değer verdiğiniz arkadaşlarınızla bir kahve eşliğinde sohbet etmek anın tadını çıkarmaya bir örnek olarak kabul edilecekse burada geçmişin payı mutlaka şu andan daha fazladır. Çünkü gerçekleştirilen sohbet o an ne yapıldığı ya da orada bulunan insanların davranışlarının yorumlanması dışında daha çok anılara dayanır. Birlikte geçirilen güzel anların tek tek değerlendirildiği, geçmişte nelerin yapıldığı ya da geriye dönülebilse aslında nelerin çok daha farklı olabileceği konuşulur. Karşınızdaki insanlarla o an neleri paylaşabileceğiniz, ne hakkında konuşursanız sohbetinizin daha iyi olacağına o anki izleniminizin dışında, onunla ilgili bildiğiniz ve zihninizde tuttuğunuz bilgiler yön verir. Ya da farklı bir durum üzerinden geçmişin nitelikleri açıklanacak olursa; şu an kendini olabildiğince kötü hisseden biri, bir psikologla görüşmeye gittiğinde bugünden değil aslında onun bugüne gelmesine ve böyle hissetmesine neden olan olaylardan bahsedecektir. Üstelik bunların yaşanmasının nedenini ortaya koyabilmek ve tedavi edebilmek amacı ile seansa giren kişinin çocukluğu büyük bir önem taşıyabilecektir. Dolayısıyla tüm bu durumlara bakıldığında geçmişin bıraktığı izler ile bugünümüzün şekillendiğini ve gelecek planlarının geçmişteki deneyimlerimize göre tasarlandığını söylemek mümkündür.

Tam olarak bu noktada geçmişin çerçevelerini ve niteliklerini ne şekilde sunduğu düşünüldüğünde belleğin yetileri kendini göstermektedir. İnsanların neyi hatırlayıp neyi hatırlamadığı konusu ilk dönemlerden itibaren merak edilen ve üzerine düşünülen bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk filozoflardan olan Platon'un bellek üzerine yapmış olduğu analizlerin doğrudan siyasetle alakalı olduğu söylenebilir. Ona göre gerçek sadece belleğin içerisinde gizlidir ve herkesin ona ulaşması mümkün değildir. Yalnızca felsefeyle ilgilenen kişiler belleğe dolaylı olarak da gerçeğe ulaşabilir. Diğerleri ise ancak filozoflardan işittikleri sözcüklerle gerçeği öğrenmeye çalışır ve sözcüklerin kalıcı bir nitelik taşıyor oluşuyla bir unutkanlık içerisinde yaşam sürdürürler. Aristoteles'e göre ise gerçek bilginin ortaya çıkması

duyularımızla ilgilidir. Ona göre yaşanan her gün birçok şey anımsanır, kişilerin anımsadıkları her ne ise görülenlerle ya da işitilenlerle gerçekleştirilir (Çağla, 2007 : 220).

Michael Schudson'un bellek görüşlerine bakıldığında onun bireysel belleğin varlığını kabul etmediğini görürüz. Ona göre kişilerin zihinlerinde kendilerine has bir şekilde yer edinen hatıralar bulunuyor olsa dahi bunlar yalnızca bireylerin niteliklerini taşımazlar aynı zamanda sosyal yaşamın niteliklerini taşımaya devam ederler. Çünkü bellek bu noktada görevlerini yerine getirirken ilk olarak dilin işlevini kullanır ve ancak bu şekilde kültürel bir aktarım haline gelir. İkinci olarak aynı grupta yer aldıkları kişilerin onlara göndermiş oldukları sinyaller sayesinde anımsayabilir. Son olarak ise zaten anımsamanın kendisi toplum tarafından şekillendirilmektedir. Dolayısıyla ona göre belleğin kendisi toplumsal bir yapıya sahiptir. Geçmiş deneyimlerin nerede saklı olduğuna ulaşmak istediğinizde kolektif bir biçimde ortaya koyulmuş ve değer içeren eserlere bakmanız yeterlidir, o eserlerin içinde bulunan işaretler yaşananların kendisine sizi götürecektir. Ancak bu şekilde gerçek hatıranın kendisine ulaşılabilir (Schudson, 2007: 179, 180).

Peter Burke önceden geçmişi hatırlamak ve geçmiş hakkında eserler ortaya koymanın daha makul bir seçenek olduğunu söylemektedir. Çünkü Burke'e göre artık günümüzde anılar objektif bir değer taşımamaktadır. Bu noktada çarpıtma kavramının kendisinin bir problem olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Eğer bellek bir kamera gibi olan biteni doğrudan kaydeden ve yorum içermeyen bir nitelik taşıyor olsaydı gerçek bir hatıraya ulaşmak da mümkün olabilirdi. Ancak bellek kameranın yansıtmış olduğu görüntüyü yorumladığı ve belirli niteliklere uygun olarak kodladığı için her aşamasında bireysel, sosyal ya da tarihi etkiler barındırmaktadır (Schudson, 2007: 181).

Geçmiş ile belleğin bağdaştırılmasının en önemli nedeni anımsama gibi yeterlilikleri içerisinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Aslında hem kişisel hem de toplumsal boyutuyla değerlendirildiğinde belirli bir süreci içerisinde barındıran bellek, ilk olarak geçmişe dair kazanım ve birikimlerden, ikinci olarak bunların depolanması ve son olarak anımsanmasından meydana gelir (Keskin, 2014: 27). Bellek alanında çeşitli çalışmalar yürüten Sigmund Freud, belleğin bireysel bir algılama kapasitesi olduğu öne sürmüştür. Ona göre anımsama ve unutma şekilleri bellekte

dolaylı olarak yer edinmez, kişisel yetilerle doğrudan algılanır ve bireyler ancak hatırlayarak ya da unutarak kendilerini korurlar. Freud ile aynı dönemde araştırmalar yapan Bergson'da benzer düşüncelere sahiptir. Ona göre bireylerin çeşitli durumları algılamaları sonucunda zihinlerinde olaylara dair çağrışımlar oluşur ve imgelemeler psikolojik unsurlara ve kültürel etkilere bağlı olarak değişim gösterebilir. (Mutlu, Kaya, Polat, 2019: 43)

Bireysel bellek, bir kişinin kendisi hakkındaki bilgileri içeren kişisel bilgilerden oluşur. Dolayısıyla bu bellek türü için kişinin hayatındaki deneyimlerin hatırlanma biçimi ya da kendisine ait detayları içeren bir günlük tanımlaması yapmak yanlış olmayacaktır. Bireysel bellek içerisinde tanımlanan anılar göz önüne alındığında ilk olarak bunların birikmiş birer bilgi yığını olduğu düşünülebilir. Bu noktada bahsedilen yığılmaların detaylarını aktarmak için Williams ve arkadaşlarının ortaya koyduğu dört farklı bireysel bellek türünü açıklamak gerekmektedir. Onlara göre bireylerin nerede, ne zaman dünyaya geldikleri, hangi okullarda eğitim gördükleri gibi unsurları içeren detaylar biyografik hatıra kısmına karşılık gelmektedir. Bu anı türü nerede doğduğunuza dair bir anımsamaya sahip olmasanız dahi orada doğduğunuzu ifade etmenizi mümkün kılar. Diğer bir hatırlama türü ise, kişilerin çok net anımsadıklarını iddia ettikleri anılardan bir yığın detay içermektedir. Ancak bu noktada bireylerin hatırladıklarını söyledikleri birçok hatıranın gerçekte farklı olduğu görülebilir. Bunun nedeni ise, olayın yaşanmasının ardından birçok kez düşünülmesi ve başkalarına aktarılmasından kaynaklanan yorumları içerisinde barındırmasıdır. Bu sebeple bu anımsama türüne yeniden yapılandırılmış hatıra denilmektedir. İleri sürdükleri üçüncü hatırlama türü, anımsamanın detaylara göre farklılaşabileceğini öne sürdükleri özgül anıdır. Bazen birincil bakış açısına dayanan bazen de gözleyen kişi tarafından anımsanan son hatırlama biçimini de alan veya gözlemci perspektifinde anı olarak nitelendirmişlerdir. Bu tür olayı deneyimleyen ya da gözlemleyen kişi değiştiğinde olayın etkilerinin de değişebileceğini ortaya koymaktadır (Sarp, Tosun, 2011: 448,449).

Bu hatırlama biçiminde anımsanan olayların başkalarına aktarıldıkça gerçek benliğinden bir kopuş yaşayarak belirli aralıklarla aynı biçimde ifade edilmesinden dolayı bir öyküleme biçimini üstlendiği söylenebilir. Zamanla kişilerin anımsadıkları gerçek olaydan ziyade anlatılan öykü biçimidir. Bu da kişilerin olayları anımsadıklarını ifade etmek yerine olayları bildiğini gösterir. Özellikle otobiyografik

çalışmalarda gerçekleşen bu dnüşm “semantikleşme” olarak ifade edilir. Yani deneyimlemiş olduğunuz bir olayı başkalarıyla her paylaşmanızda çevrenizdeki tepkilere göre yeniden düzenleyerek aktarırsınız. İnsanları güldüren noktaları ya da duygusal olarak etkileyen yanları bir sonraki anlatışınızda daha çok vurgularsınız, bu durum da olayı yaşanmış bir olaydan çıkarır ve bir öykünün kendisine dönüştürür (Tabakoğlu, 2021: 42).

Belleğe dair düşüncelerde bireyselliğin dışına çıkan ve böylece farklı bir yolda ilerleyen kişi ise Bergson’un ğrencisi olan Halbwachs olmuştur. Ona göre bellek her ne kadar bireysel anımsama temelinde ortaya çıksa da aslında sosyal yaşamdan etkilenir ve toplum tarafından üretilir (Mutlu, Kaya, Polat, 2019: 43). Başka bir deyişle, hatırlamanın gerçekleşmesinde sadece bireysel yetilerin gücü yeterli değildir, toplumsal bilgilerin birikimleri ile karşımıza çıkan hatıralara da ulaşmak son derece önemlidir. Bu durum tüm tarihsel süreçlerin, hem bireysel hem de kolektif bellekte kendini göstermesinden kaynaklanmaktadır (Tuna, 2022: 24). Bireysel belleğin, toplumun hazırladığı bir zeminin üzerine kurulduğu gözler önüne alındığında Halbwachs’ın düşünceleri anlam kazanmaktadır. Ona göre, insanlar deneyimledikleri ya da öğrendikleri bilgileri toplumun belleğinden ayrı bir biçimde gerçekleştiremezler ancak toplumsal bir yapının sınırları içerisine yerleştirerek bir anlam yüklerler (Avcıoğlu, Akın, 2017: 425).

Kolektif bellek, kişilerin bireysel bellekleri gibi yalnızca onların deneyimledikleri durumların değil, aynı olaylara şahit olan bireylerin, bu ortak durum karşısında hatırladıklarının birbirleriyle bağlantı kurduğu noktada oluşur (Atık, Erdoğan:2014, 2). Roudometof’un düşüncelerine göre ise kolektif bellek, ortak değerlere sahip olan bir ulusun mirası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler arasındaki dayanışmayı kuvvetlendirmek ve kültürel bir bağlılık ortaya koymak adına ortaya çıkan bu simgeler bütünü kolektif belleğin kendisini oluşturur. Dolayısıyla insanların ait hissettikleri grupların, geçmiş dönemlerde neler yaşadığını, deneyimlerini nasıl betimlediğini anlamalarına imkân tanır (Bakar, Budak, 2021: 1289). Aynı zamanda bireysel belleğin de toplumun normlarına göre şekillendiği açık bir biçimde ortaya koyulmaktadır. Yani bireyin kendine ait olduğunu düşündüğü hatırlama ile ait olduğu grubun belleğini ayrı ayrı değerlendirmek doğru olmayacaktır. Çünkü bir kişinin kendine has ve özel olduğunu düşündüğü anılar dahi grubun diğer üyelerinin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır (Küçükbasmacı, 2016: 74).

1.2. Kültürel Bellek

Hayatınızın bir döneminde belki çocukluğunuzda belki de ilerleyen yaşlarınızda mutlaka kulaktan kulağa oynamışsınızdır. Yine de aranızda oyuna dair bir fikri olmayanlar olabilir diye oyunun ne olduğunu açıklamak istiyorum. Öncelikle oyunun oynanabilmesi için birden fazla kişiye hatta mümkünse kalabalık bir gruba ihtiyaç vardır. Birinci sıradaki oyuncu seçmiş olduğu bir cümleyi yanındakinin kulağına eğilerek sessiz bir şekilde söyler. Cümleyi duyan kişi de yanındakine o kelimeyi ileterek son kişiye kadar gelinir ve sonda olan bu kişi duyduğu cümleyi bu kez bağırarak söyler. Birinci sıradaki oyuncunun söylemiş olduğundan farklı bir cümle ortaya çıkmışsa yanlış kimin yaptığı bulunur ve kişi oyundan çıkarılır. Aslında kültürlerin de oluşum aşamalarının bu oyunla benzerlik gösterdiğini söylemek mümkün. Oyunun içerisindeki birinci kişinin doğrudan ait olduğumuz toplumdaki en yaşlı kişi olduğunu dolaylı olarak da atalarımızdan biri olduğunu kabul edersek oyunun içerisinde kullanılacak olan cümle de sürdürmeye çalıştığımız kültürün bir parçasıdır. Ve aslında tıpkı oyunun içinde hata yapan kişinin oyundan atılması ile sürdürülmeye çalışan şey geleneklere uymayan birinin toplum tarafından yadırganması ya da dışlanması ile aynı noktada birleşmektedir.

Dolayısıyla bireylerin kimliklerini ifade ettiği durumlarda ortaya çıkan yanıtlar bizleri onlarla ilgili tek ve düz bir yolun sonuna götürmeyecektir. Çünkü kendilerine dair söyledikleri her bir kelime aslında içerisinde bulundukları grubun birçok bağlamını gözler önüne serer ve konu biraz daha karmaşık bir hal alır. Kimliğin bu şekilde karmaşık olarak nitelendirilmesindeki en temel sebep onun bir kültür zemininin üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Bireyler kültürel zemine olan bu bağlılıkları sayesinde ilk olarak bireyselleşme durumundan ve bunun yanında getirdiği yalnızlık durumundan kurtulurlar. Daha sonra sosyal yaşamda belirli bir konuma sahip olurlar. Ancak bu konumun korunabilmesi adına da belirli sorumlulukları üstlenmek durumunda kalırlar ve böylece çoğunluğun uygun gördüğü biçimde yaşarlar, buna uygun davranışlar sergilerler (Münisoğlu, 2017: 40). Başka bir deyişle, kültürü oluşturan tüm öğeler kendilerini ortak bir grup olarak nitelendiren kişiler hakkında en kısa yoldan, en doğru bilgileri bizlere sunmaktadır. Dolayısıyla bu unsurların, toplumların kim olduklarını ortaya koyan bir ayna işlevini üstlendiklerini söylemek yanlış olmayacaktır (Atik, Erdoğan, 2014: 5). Kişilerin daha uyumlu bir biçimde yaşamasına olanak tanınması,

günlük yaşamın belirli normlar üzerinden sağlaması nedeniyle kültür, toplumsal düzenin kendisidir (Köse, 2021:60).

Aslında kültür ile birlikte bireyler kendi bulundukları noktayı anlamlandırabilecek ve onları diğerlerinden ayırabilecek unsurları ortaya koyabilmek adına kendilerine ait nitelikleri sunmaktadır (Işık, 2013: 154). Örneğin, ülkemizde özellikle dini kabullerden dolayı intihara olumlu bir gözle bakılmamaktadır. Üstelik intihar girişiminde bulunan biri hem etraftaki insanlar tarafından hem de devlet yetkililerince engellenmeye çalışılır. Ancak Japonya’da harakiri geleneğinden dolayı durum çok daha farklıdır. Japonların yenilgiye karşı son derece sert bir duruşlarının olması sebebiyle ortaya çıkan bu âdete göre kişi yenilgiyi kabullenmek yerine kendini öldürür. Böylece bir intihar vakasının dahi farklı toplumlar tarafından farklı biçimlerde kabul görmesi kültürün grupları ne şekilde ayırttığı noktasında önemli bir zemine düşmektedir.

Aynı zamanda kültürün; önceki kuşaklar ile yeni kuşaklar arasında iletişime imkân tanınması, geçmişten gelen maddi ve manevi objeleri sonraki kuşaklara aktarabilmesi aslında geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi gördüğünü göstermektedir (Cihangiroğlu 2019: 64). Bu noktada yaygın bir gelenek olarak hala güncelliğini koruyan kına gecesi örneğini vermek yanlış olmayacaktır. Genelde düğünden birkaç gün önce gerçekleştirilen bu geceye gelinin akrabaları, komşuları ve yakın arkadaşları katılmaktadır. Zamanın büyük bir çoğunluğunun hareketli ve eğlenceli geçtiği bu gecede belirli bir zaman diliminde duygusal anların yaşandığı ve gelinin evden ayrılacağı için ağlatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Geçmiş zamanlardan itibaren uygulanması ile dikkat çeken bu gelenek ifade edildiği gibi önceki kuşaklar ile yeni nesiller arasındaki aktarımdan meydana gelmektedir.

Kültürün bu yetilerinden dolayı oluşturduğu belleğin başlangıç noktasına gidildiğinde ise 20.yüzyıl sonlarına varılır. Bahsedilen belleğe çıkış hazırlayan unsurlardan biri toplumların geleneksel dönemi terk etmesine neden olan modernizmin kendisidir. Madra 20.yüzyılda yaşanan çeşitli göç hareketlerinin ve kimlik belirtme durumlarının kültürel çeşitliliği kabul ettirdiğini öne sürmektedir (Sağlam, 2020: 583). Batı düşünce yapısı anımsama durumuna merkezi bir konum yükleyerek bireysel bellek, toplumsal bellek ve kültürel bellek şeklinde üç farklı ayrıma girişmişlerdir. Aslında bireysel bellek ve toplumsal bellek geçmişten günümüze uzanan süreç

içerisinde birbirlerinin karşılarında durarak bir nevi birbirlerini yok saymışlardır. Tam olarak bu noktada kültürel bellek bu iki bellek türünün yeterli olmadığı zamanlarda etkisini kullanarak, onların açıklayamadığı sorulara ya da sorunlara yanıt vermiştir. Örneğin bireysel bellek ve toplumsal bellek gelenekle ilgili yeterli sonuçlara ulaşmamıza yardımcı olamamıştır. Çünkü geleneğin bireyleri etkileme biçimi hem bireysel bellek çerçevesinde hem de toplumsal bellek çerçevesinde değerlendirildiğinde son derece uzun solukludur (Tabakoğlu, 2021: 36). Toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen kültürel bellek doğru bilginin ve birikimlerin kendisinden oluşmaktadır. Bu noktada bellek ile ilgili anlatılmak istenen şey aslında sözlü olarak öğrenilmiş ve herhangi bir biçimde yazılı bir kural niteliği taşımayan, bir sonraki neslin taklit etme yeteneği ile gelişen hareketlilik (Murtezaoğlu, 2012: 344, 345).

Bir ölümün yaşanıldığı dönemlerde bireylerin bir araya gelerek kaybı yaşayan kişiye destek olmaya çalışması ya da bir düğünde tanıdıkların gelip maddi ve manevi destek olması bütünleştirici bir etki yaratmaktadır. Bu özel anlarda ne şekilde davranılması gerektiği, neden orada bulunulması gerektiği ve nasıl davranılması gerektiği ise ait olunan grubun kimlikleriyle, benimsedikleri ve değer verdikleriyle yakından ilişkilidir. Cenaze törenine ya da bir düğün davetine katılmadığınızda, o özel günün sahipleri tarafından kınandığınızda şaşkınlığınız ve bir açıklama yapmaya çalışmanız bundandır. Öyle ki yüzyıllar önce yaşamış olan ve ait olduğunuz grubun belki de kurucusu olan kişilerden size yadigâr kalmış olan bu davranışların, ebeveynini kaybettikten sonra kendisine miras kalan çocuğun yaşadıklarından farklı değildir.

Sonuç olarak kültürel bellek; toplumların sahip olduğu gelenek, görenek ve ritüellerin aktarılmasına yardımcı olarak bir hatırlama oluşturur. Toplumlar, uygulanan bu ritüeller esnasında gerçekleştirilen davranışları, kendi gelenek ve göreneklerine uygun düşmesi nedeniyle anlamlı bulmaktadır. Çünkü bu davranışlar benimsenen kültür sistemini uygulama yeteneğine sahiptir (Köse, 2021: 65).

1.3. Ölüm ve Belleğin Algılanma Biçimleri

Derrida geçmişi bir ölü beden olarak kabul etmiştir ve hatırlamanın ancak bahsedilen bu ölü bedeni tekrar şekillendirerek gerçekleştireceğini söylemektedir. Ona göre hatıra yaşanılanların bir ruhu olarak kendini gösterirken; hafıza ölü bedeninin yer

aldığı mezardır. Anıların birçoğu insanların zihninde anımsanmaya başladığında belleğin içerisinden çıkarak tekrar canlanırlar ve bu durum onların biricikliğinin kaybolmasına neden olur. Aslında tam olarak bu durumdan dolayı yani yaşanılanların biricik olma halinden çıkmasıyla birlikte deneyimler hatıra olarak nitelendirilmeye başlanır (Önül, 2010: 21).

Ölüme ait duygular belleğin görevleri bağlamında incelendiğinde konuyu aydınlatacak kuramlardan birinin Dehşet Yöntemi Kuramı olduğu görülmektedir. Bu kuramın ortaya koyduğu sonuçlara göre bireylerin kendi ölümlerini zihinlerinde canlandırmaları ile ölüme karşı olan bilinç düzeyleri artış göstermektedir. Ancak bu durum kişilerde ölüm kaygısı ve dehşet uyandıran duyguları ortaya çıkarmaktadır. Ölüme karşı endişe duymaları sebebiyle onların düşünce ve davranışlarında değişiklikler görülmektedir. Dehşet Kuramını inceleyen Hart ve Burns ise ölümün betimlenmesine yol açan düşünce ve kodlama sistemlerinin bellek açısından yararlı olabileceğini ifade etmişlerdir. Çünkü ölümün kendisi bir netlik içermemektedir bu nedenle de detaylandırılmaya mecbur olduğundan anımsama gücünü artırmaktadır (Sayar, 2019: 73).

Aynı zamanda yaşamını yitiren kişilerin, ardında bıraktığı insanların belleklerinde hala yaşamaya devam ettiği söylenir. Bu anılarla ölüyü canlı tutma biçimi yakınlarının ya da sevenlerinin hatırlatma çabasına bağlıdır (Çavdar, 2018: 45). Örneğin, Münevver Karabulut cinayetinin ardından kadınlar günü gibi anlam içeren özel günlerde anılması veya başka bir kadın cinayeti gerçekleştiğinde Münevver Karabulut isminin hatırlatılması tamamen bireylerin çabalarına bağlı olarak şekillenmektedir. Sonuç olarak, ölümün unutmaya ile aynı noktaya karşılık geldiği söylenebilir çünkü yaşamını yitiren biri diğerlerinin kalbinde artık yer almadığında ölüm kabul edilir (Sağır, 2017: 38).

1.3.1. Yaşanmış Deneyim

Bir arkadaşınızla sohbet ettiğinizi varsayalım. Karşınızdaki kişi size daha henüz biten ilişkisini anlatmaya başlıyor. Muhtemelen daha söz hakkı size gelmeden onun anlattıklarını kendi hayatınızla karşılaştırmaya başlıyorsunuz. Daha önce benzer olayları yaşamışsanız, söz hakkı size geldiğinde o anlarda neler yaptığınızı, neyin size iyi ya da kötü geldiğini düşünüp arkadaşınıza bunları anlatırsınız. O noktadan itibaren sizin

deneyimlerinizin kendisi öncelikle sizin yaşamınızda bir tecrübe niteliği taşıırken; karşınızdaki için bir örnek teşkil eder. Başka bir gün ise annesini yakın zamanda kaybetmiş olduğunuz bir arkadaşınızla oturduğunuz varsayalım. Size o an neler hissettiğini, neleri deneyimlediğini anlatırken sizin zihninizde kendinize ait bir deneyimin olmadığını düşünelim. Sizin için ölüm dışarıda birilerinin yaşadığı ve sizin daha hiç tanışmadığınız bir olgudur. Muhtemelen söz hakkı size geldiğinde dolaylı olarak şahit olduğunuz ölümler üzerinden tavsiyelerde bulunacak, onların kullandığı yöntemlerle karşınızdakini teselli edeceksiniz. Ancak karşınızdaki insan için sizin bu sözleriniz çok da dikkat çekici olmadığından “yaşamadığı için bilemez” den fazlasını ifade etmeyeceksiniz. Çünkü ona göre ateş düştüğü yeri yakacaktır.

Bu noktada Benjamin’in aktarılan deneyim ile yaşanmış deneyim arasında kurmuş olduğu bağlantıdan ve bu deneyimleme biçimlerinden kaynaklanan farklılıklardan bahsetmek yanlış olmayacaktır. Ona göre doğrudan bireylerin yaşamış oldukları olaylardan oluşan yaşanmış deneyim kişisel düşünceleri barındırdığından kalıcı bir nitelik taşımayacaktır. Ancak aktarılan deneyim toplumsal bir biçimde süregelmesinden dolayı kuşaklar arası sürmeye devam eder ve dayanıklı bir hal alır (Traverso, 2019: 11). Bireylerin olayları deneyimleme biçimleri özellikle ölüm bağlamında ele alındığında aktarılan deneyimin önemi biraz daha ortaya çıkacaktır. Çünkü insanlara iyi gelen anlar ya da normal düzeyde duygular hissettiren olaylar kişilerin zihinlerinde genel detayları ile barınırken; deneyimlenen durum ölümle ilgili olduğunda kişiler ruhsal yaralanmalar yaşamaktadır.

1.3.2. Aktarılan Deneyim

Tarihin eskimiş sayfalarında bulunan anlatılar insanlar tarafından doğrudan yaşanmadığı halde nasıl hatırlanır? Halbwachs bunu şu şekilde açıklamaktadır: geçmiş dönemde kalmış hatıraları günümüzdeki bireylerin yaşamaları olanaksızdır ancak ait oldukları toplumların düşünce kalıplarına uygun bir biçimde algılayabilirler. Bu nedenle hafıza kolektif bir biçimde yaşamaktadır. Ait olduğunuz ulusal gruba dair anımsadığınızı ifade ettiğiniz ancak yalnızca çeşitli medya araçları ya da olayları doğrudan yaşayan bireyler tarafından öğrendiğiniz bazı olaylar vardır. Bu olaylar, içerisinde bulunduğunuz ülke tarafından önemli bir yere sahiptir ve siz doğrudan olayları deneyimlememişsinizdir. Sizlerin yanında bu olayları konuşanlar ya da

olaylara dair bilgileri okuyabileceğiniz kaynaklar olduğu sürece geçmişin tüm hatıralarını bir bavul gibi yanınızda taşırsınız (Daldal, Karakaş, 2019: 90).

Sonuç olarak, bir olay ya da durumun toplumsal bellekte belirli bir yere sahip olabilmesi için her zaman o grubun tüm üyeleri tarafından yaşanmasına gerek yoktur. Toplumsal belleğin bireyi aşan bir yapısının bulunduğu gözler önüne alındığında bu deneyimlememe durumuna rağmen bellekte belirli bir yere sahip olabilme etkisi inkar edilemez bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Tabakoğlu, 2021: 43).

1.4. Ölüm ve Bellek İlişkisini İnşa Eden Araçlar

1.4.1. Törenler

Ölüm haberinin paylaşıldığı ilk günlerde, ölüm pratiklerin gerçekleştirilebilmesi adına törenler düzenlenmektedir. Kişinin toplumda edindiği konuma göre belirli sayıda bireyin katıldığı bu törenlerde, belirli inanışlar çerçevesinde davranışlar sergilenmektedir. Aslında gösteri amacıyla düzenlenmeyen bu törenler, ait oldukları topluluğa dair izler taşıması sebebiyle kültürel belleğin dinamiklerini oluşturmaktadır. Bu törenlerin; insanları bir araya getirdiği, aralarındaki iletişimin gücünü artırdığı ve kolektif bilince zemin hazırladığı gözler önüne alındığında unutulmanın önünde önemli bir engel oluşturduğu yadsınamaz bir gerçekliktir (Murtezaoğlu, 2012: 347).

Bahsedilen anma törenlerindeki davranışlar her toplumda farklı bir biçimde kendini göstermektedir ve bu davranışlar kalıplaştığında kültürel belleğin kendisini ortaya koymaktadır (Sağır, 2017: 16, 17). Bunu bir örnekle açıklamak gerekirse, belirli bir hedefi bulunan öğrenci gözler önüne alındığında bu kişi amacına ulaşabilmek adına yeni bilgiler öğrenecektir. Ancak edindiği bilgilerin işlevlerini kaybetmemesi için yapması gereken en basit ve en önemli durum tekrar etmektir. Tekrarları olduğu müddetçe hafızada yerini koruyacaktır. Tıpkı bir öğrencinin bireysel olarak yaptığı gibi toplumun işlevlerinin de kaybedilmemesi adına davranışların tekrar edilmesi önemlidir. Bu bağlamda anma törenlerinin geçmişte yaşananları bireylere tekrar sunabilen yapısının bulunması ve yinelenen yapıya sahip olması belleğin aktif bir biçimde çalışmasına hizmet etmektedir (Murtezaoğlu, 2012: 348).

1.4.2. Medya Araçları

Evrenin ilk yıllarından günümüze uzanan süreç içerisinde toplumların sürekli değişim göstermesi gündelik yaşantıda birçok durumun yeniden inşa edilmesine sebep olmuştur. Şu an içerisinde bulunulan süreç göz önüne alındığında dünyanın bilişim sürecinde olduğu ve bireylerin bir şekilde teknoloji çağına ayak uydurdukları görülmektedir. Devletlerin tarihlerinde önemli yerlere sahip olan; savaş, darbe, göç, ölüm gibi olaylar ve kültürlerinde kendini gösteren; dil, din, sanat, gelenek ve görenek gibi unsurlar belleğin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu şekillenmelerin nasıl gerçekleştiği, nelere yol açtığı, nasıl sonuçlandığı sorularının cevabına ise kolaylıkla medya araçlarından ulaşılabilmektedir (Atık, Erdoğan, 2014: 2). Örneğin, güncel ya da yakın zamanlı olaylara medya aracılığı ile hemen ulaşılabileceği gibi üzerinden yüz sekiz yıl geçen Birinci Dünya Savaşı dönemine ait içeriklere ya da haber manşetlerine ulaşılabiliyor olması aradan geçen zamanın önemini minimuma düşürmektedir. Dolayısıyla kişilerin hafızalarında bulanık bir biçimde bulunan hatıraların açıklanabilmesinde ve aktarılabilmesinde medyanın önemli bir görev üstlendiği söylenebilmektedir.

Sinemalarda bellek aracı olarak birçok kez nesnelerin kullanıldığı görülmüştür. Bu kullanım ile filmin anlatmak istediği şeyi kuvvetlendirmek ve özellikle başrol oyuncularının yaşadıklarına daha net bir biçimde seyircinin tanık olmasına hizmet verdiği söylenebilir. Yerli bir yapım olan Issız Adam filminde yaşanan bir sahne ile bu durumu örneklendirmek mümkündür. Sevdği kadından ayrılan Alper aslında bu olayın onu ilk başlarda çok fazla olumsuz etkilemediğinden bahsetmişti. Hatta ilerleyen süreçlerde bu ayrılığın kendisine iyi geldiğini düşünmüştü. Ancak ayrılık sürecinin ardından sevdiği kadına ait olan bir tokayı bulmasıyla birlikte ufacık bir tokenin kendisi ile alay ettiğini söyler. İşte tam olarak karşısına böyle bir eşyanın çıkmasıyla oyuncunun ilişkilerine dair anıları anımsadığı ve ayrılık sürecini daha net bir şekilde anlamlandırdığı görülmektedir (Medin, 2019: 127).

Medyanın bellek üzerindeki etkilerine ölüm olgusu çerçevesinde bakıldığında ise medya araçlarının ölüm haberlerinin paylaşılmasına imkân tanıdığı, ölüme uygun ritüellerin ne şekilde ve ne zaman gerçekleştiğine dair bilgiler sunduğu bilinmektedir.

Ölümün anlatılma biçimlerinin nasıl gerçekleştiği, nelere dikkat edildiği ya da nelerin vurgulandığı ise iki ayrı alt başlıkta değerlendirilecektir.

1.4.2.1. Geleneksel Medyada Ölüm ve Bellek İlişkisi

Bir geleneksel medya aracı olan gazete çerçevesinde ölümün ele alınış biçimi incelendiğinde, toplum tarafından ayrı bir önem atfedilen kişilerin ölüm haberlerinin ve şehit haberlerinin sürmanşet halinde ilk sayfada sunulduğu görülmektedir. Bahsedilen haberlere 25 Aralık 1973’ te Ankara’da yaşamını yitiren İsmet İnönü’nün ölüm haberinin Hürriyet Gazetesi’nin ilk sayfasında “Yurtta Milli Matem İlan Edildi, İnönü’yü Kaybettik” sürmanşetiyle paylaşılması örnek niteliği taşırken; benzer biçimde Çukurca’da 24 askerin şehit olmasının ardından Takvim Gazetesi’nin sürmanşetinde “24 Şehit, 70 Milyon Yaralı” biçiminde ölümün sunulduğu görülmektedir.

Şekil 1: İnönü’nün Ölümü

Şekil 2: Şehit Haberi

Yine gazetelerde ağırlıklı olarak ölümle sonuçlanan olayların yer aldığı üçüncü sayfa haberleri dikkat çekmektedir. Özellikle kadın cinayetlerinin yoğun bir biçimde paylaşıldığı bu bölümde iş kazası, trafik kazası sonucu can kaybının yaşandığı ya da bir kavganın ölümle sonuçlandığı durumların paylaşıldığı görülmektedir. Ancak gazetelerin ölümle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu asıl bölüm ölüm ilanlarının verildiği kısımdır. Bahsedilen alanda ölüm haberi; kişinin aile bilgileri, cenaze ritüellerinin gerçekleşeceği zaman ve yer bilgisi ile birlikte sunulmaktadır.

Bir diğer geleneksel medya aracı olan televizyon bağlamında ölümün işleniş biçimleri incelendiğinde ilk dikkat çeken bölüm haberlerdir. Nicelik olarak önemli kayıpların yaşandığı deprem, sel, yangın gibi doğal afetlerin yanı sıra iş kazası, patlama gibi durumların ardından yaşanan toplu ölüm haberlerinin sunulması genel yayın akışında ilk sıralarda yer almaktadır. Özellikle kolektif ölümleri yıldönümlerinde tekrar gündeme getiren televizyon kanalları unutmamanın önünde önemli bir engel niteliği taşıırken, bazı ölüm haberlerini geçmişte yaşanan kayıplarla birlikte sunarak benzerlikleri ortaya koyabilme gücüne sahiptir. Örneğin, yakın zamanda gerçekleşen bir deprem haberinin daha önce gerçekleşen büyük bir depremle karşılaştırılarak sunulduğuna rastlanılabilmektedir.

Benzer biçimde siyasetçi, sanatçı, iş insanı gibi toplum tarafından değer gören biri yaşamını yitirdiğinde; ölüm haberi kişinin biyografisi ve ülkeye kattığı değerler ile

paylaşılmakta ve cenaze töreninin nerede gerçekleştiği, kimlerin katıldığı ve katılan kişilerin yorumları da ekranlarda yer almaktadır. Televizyon kanallarında ölümün hatırlatıcı bir unsur olarak kullandığı önemli olaylardan biri de ulusal yas ilan edilen günlerdir. Örneğin, her 10 Kasım'da Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili belgesellerin çeşitli kanallarda gösterime sunulması, anma törenlerine ait görüntülerin sunuluyor olması, her kanalın sol üst köşesinde yas ambleminin bulunuyor olması ekranların hatırlatmada bir araç görevi üstlendiğini gözler önüne sermektedir.

1.4.2.2. Yeni Medyada Ölüm ve Bellek İlişkisi

Televizyon, gazete gibi medya araçlarının hala kullanıldığı bilinse de yakın dönemde yerini ağırlıklı olarak sosyal medya araçlarına bıraktığı bilinmektedir. Öyle ki günümüzde bireyler televizyonda yayınlananları çeşitli sitelerden seyretmekte, haberleri dijital gazeteler üzerinden okumaktadır. Yeni medya araçlarının ölümü sunma biçimleri incelendiğinde ise belirli sitelerde vefat ilanının kolay bir biçimde verildiği bilinmekte ve belediyelerin kendi sayfalarına bakıldığında vefat ilanları için ayrı bir alan oluşturduğu görülmektedir. Bahsedilen sitelerde ölen kişinin kim olduğu, yakınlarının kimler olduğu, nereye defnedileceği, cenaze namazının nerede ve saat kaçta kılınacağına dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Üstelik hemen bu bilgilerin altında ölen kişinin ruhu için Yasin, İhlas ve Fatiha surelerinin ses kaydına ulaşılabilir. Bu durum ölümün yalnızca sunulmasına imkân tanınmadığını aynı zamanda dijital araçlarla ölüm ritüellerinin uygulanmasına olanak tanındığını da gözler önüne sermektedir.

Halbwachs belleğin birçok olayı canlı tutmasının sebebini, olayları deneyimleyen ya da taşıyan grupların ortadan kaybolmaması ile ilişkilendirmektedir. Eğer bireylerin yaşam süreleri iki ya da üç kat daha fazla olsaydı kolektif bellek alanının daha geniş olacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda medyanın olayları canlı tutan bir gücünün olduğunu, grupların aktarımlarına kolaylık sağladığını söyleyebilmek mümkündür (Halbwachs 2018: 80,81). Sosyal medya araçlarının ise konuyla ilgili önemli rollerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Ölüm haberinin belirli sosyal medya sayfalarında paylaşılması kısa sürede önemli etkiler yaratabilmektedir. Örneğin, yakın zamanda kıyafet kurallarına uymadığı gerekçesi ile İran'da gözüaltına alınan Masha Amini'nin yaşamını yitirmesi sosyal medyada

gündeme gelmişti. Bahsedilen olayın ardından sosyal medya platformlarında çeşitli tepkilerin gösterildiği, konuyla ilgili sokakta gerçekleşen eylemlere dijital yollarla destek verildiği görülmüştü. Bu noktada sosyal medya araçlarının hatırlamada önemli bir yeri bulunan kolektif paylaşımlara hizmet ettiği görülmektedir.

Yine benzer biçimde, Soma’da 2014 yılında gerçekleşen kazayla ilgili Twitter paylaşımları incelendiğinde; #bugünlerdenkömürkarası, #sodayıunutma gibi etiketlerle on milyona yakın paylaşımın yapıldığı görülmektedir (Durdağı, 2017: 22). Sonuç olarak, medya aracılığı ile bireylerin ihtiyaç duyduğu bilgi gereksiniminin gideriliyor olması ve geçmişin belirli kaynaklarla aktarılıyor olması kolektif belleğin şekillenmesinde son derece önem taşımaktadır. Herhangi bir olayla ilgili konuşulduğunda ya da anlatılar yapıldığında dahi hafızanın değişim içerisine girdiği gözler önüne alındığında; medyanın yazılı olarak aktardıklarının hafızada bir dönüşüme yol açıyor olması şaşırtıcı değildir. Üstelik bu şekilde belgelenmeye izin verirken aynı zamanda sosyal belleğin aktif hale gelmesine de yardımcı olmaktadır (İnce 2010: 17,18).

1.5. Ölüm-Bellek İlişkisinde Devletin Yeri

Jorge Luis Borges yazdığı bir hikâyede, kaza geçirdiği için felç olan Funes’in başından geçenleri anlatmaktadır. Yapıtta anlatılanlara göre, Funes kazanın etkisiyle yalnızca felç kalmamış aynı zamanda olağanüstü bir biçimde üstün hatırlama gücüne sahip olmuştur. Funes’in her şeyi hatırlamasına imkan tanıyan belleği zamanla onun zihninin hemen hemen her alanını doldurmaya başlamış ve böylece hikayenin kahramanı düşünme yetisinden bile yoksun kalmıştır. Böylece her yeri ayrı bir detayla dolu olan evrenin yalnızca izleyicisi olarak pasif bir konumda yaşamını sürdüren bir bireyde fazlasını temsil etmez. Yazarın aktarmış olduğu bu hikâyede asıl vurgulanmak istenilen düşünce, bellek ve düşünme arasındaki bağlantıların yok olmasıyla ortaya çıkan düşünsel felçtir. Yani belleğe hizmet eden unsurların ortadan kaldırılması ile bireyin yaşamı ayrıntılarla kuşatılır ve bu durum olağan akışın kendisini bozar. Benzer biçimde devletlerin de herhangi bir şekilde sorgulama yapılmasına izin vermeden geçmiş bilgileri aktardığı görülmektedir. Bu şekilde kişilerin hem bireysel hem de kolektif hafızasını şekillendiren devlet bir yandan da anımsama ve unutma unsurlarını kendi denetimi altına alır (Acun, 2021: 8). Bunu başarabilmek için devlet; dini, milli,

kültürel alanda çeşitli araçlar kullanmakta ve iktidar için önemli olduğunu düşündükleri birçok olguyu vatandaşlarına benimsetmektedir (Çoban, 2013: 668).

Hatırlama ve devletin arasındaki bağlantıya yoğunlaşıldığında iki farklı bellek türü kendini göstermektedir: birincisi çeşitli kuruluşların ve devletlerin kabul ettiği resmi bellekler iken ikincisi gizli kabul edilen bir nevi devletin uygun görmediği hatırlama biçimi olan yasak belleklerdir. Türkiye’ de Azerbaycan ile ilgili birçok bilgi açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koyulurken, Ermenilere ait birçok hatırlatıcı unsur bastırılmaktadır (Traverso, 2019:60). Bastırılan bu olay ya da durumlar Marks’ın yanlış bilinç nitelendirmesi ile açıklanabilir. Bu düşünceye göre kapitalizm ve küreselleşme ile birlikte kültürel, ekonomik ve sosyal ilişkilerin sistem tarafından yanıltıcı hale getirildiği görülebilir dolayısıyla olayların gerçekliği gizlenebilir (Atık, Erdoğan, 2014: 11). Anlatılanlarla paralel olarak Jan Assmann’ın bazı düşünceleri yorumlanabilir. Öyle ki Assmana göre bireyler çeşitli baskılara rağmen hatırlama çabası göstererek aslında bir direniş ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bellek üzerine yürütülen çalışmaların birçoğunun baskı altında bırakılmış insanlara ait olması şaşırtıcı değildir. Tanık sayısı ne kadar az olursa olsun belirli kitleler tarafından taşınan olaylar resmi bellek karşısında durarak bir savunma geliştirmektedir. Katliamlar, darbeler, cezaevi anlatıları gibi durumlar bu anlamda örnek olarak gösterilebilir (Münüsoğlu, 2017: 30).

Bu noktada resmi belleğe destek olan milliyetçilik kavramına değinmek son derece önemlidir. Çünkü milliyetçi düşüncenin hedeflerinden biri geçmişin sürekliliğini oluşturarak modernizmin yanında getirdiği boşlukları doldurmaktır (Münüsoğlu, 2017: 49). Milliyetçiliğin bir bina olduğu düşüncesi kabul edilirse kolonlarında hatırlatmanın kendisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yani bu söylemin kendisini ayakta tutan ve günümüzde de devam edebiliyor olmasını sağlayan şey belleğin kendisidir. Ancak milli kimliğin oluşturulmasında yalnızca hatırlatma değil aynı zamanda unutturma da önemli bir işleve sahiptir (Durur, 2011: 41). Milliyetçilik yalnızca siyasi alanda çıkan anlaşmazlıklarla kendini ortaya koyan bir söylem değildir aynı zamanda bireylerin kimliğini oluşturan toplumsal bir meseledir. Toplamların değerlerini temsil eden sembollerin oluşma biçimidir (Gökalp, 2007: 281).

Savaşlar ise insanların hayatlarına her zaman dâhil olmuştur ve kişileri, toplumları, devletleri etkileyerek çeşitli devrimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Aynı zamanda savaşlar yapıldıkları alanda izler bırakmaktadır ve bıraktıkları bu izlerin yalnızca fiziki bir boyutu yoktur (Atay, Yeşildağ, 2010: 65). Doyuran bir yandan dünyada yaşanan savaşların geride bıraktıklarını silmenin kolay olmadığını öne sürerken diğer taraftan da kolektif bellekte yer edinmiş olan bu olayların anımsanması durumunda bireylerin geçmişle bir hesaplaşma durumu içerisine girdiğini ve bu hesaplaşma ile bugününü şekillendirdiğini öne sürer (Sağlam, 2020: 585). Bu durumu daha net açıklayabilmek için yaşanması muhtemel iki ölüm biçimini karşılaştırabiliriz. Hayatını kaybeden ilk kişinin trafik kazası sonucu yaşamını yitirdiği varsayıldığında bahsedilen ölüm toplumun büyük bir çoğunluğu için önem arz etmeyecek ve sıradan bir haber niteliğini üstlenecektir. İkinci kişinin ise savaş esnasında hayatını kaybettiği bilinmekte ve doğrudan topluma hizmet esnasında ölümle denk geldiği için yüksek bir merteye olan şehit başlığı altında toplanmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen ikinci ölümün kendisi toplumsal bir düzleme karşılık gelmektedir.

Richard Brinsley Sheridan savaş ile ilgili söylenebilecek tek bir şeyin olduğunu ve bunun da yalnızca insanların ölümü olarak ifade edilebileceğini ifade etmiştir. Savaşa katılan kişinin karşısındakini öldürme yetisi vardır ancak bu aynı oranda kendi yaşamını tehlikeye atmaktır. Bu devletin bir şekilde kendini ayakta tutma çabasıdır (Aykaç, 2011: 1). Devlet ile savaş arasında önemli bir bağlantı bulunmaktadır. Bu bağlantının en etkili sebebi devletlerin kuruluşunda savaşın bir kurucu unsur oluşturmastır. Dolayısıyla yalnızca yıkıcı boyutlarıyla konuşmak doğru değildir (Aykaç, 2011: 7).

Bazı tarihsel yaşanmışlıklar, kahramanlıklar, bazı bireylerin ölümü gibi birçok olay bir toplumu derinden etkileyebilmektedir. Tüm bu gerçekleştirenleri unutmamak adına olayların yaşanıldığı alanlara çeşitli ziyaretler düzenlenmektedir ve aslında hüzün turizmi olarak adlandırılan gezilerin kendisini oluşturmaktadır. Bahsedilen turizmin en büyük amacı; bireylerin geçmişte yaşananları canlandırabilmesine ve hissedebilmesine imkân tanımadır (Varolgüneş, 2018: 4444). Birinci Dünya Savaşının ardından Çanakkale, hüzün turizmine ev sahipliği yapan önemli illerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler bu alanları ağırlıklı olarak gençlik yıllarında yani eğitim dönemlerindeyken toplu bir biçimde ziyaret etmektedir. İlk olarak bu durum gerçekleştirilen seyahatin doğrudan eğitim kurumlarınca dolaylı olarak da devlet

tarafından desteklenen bir hatırlama biçimi olduğunu göstermektedir. Diğer yönden bakıldığında herhangi bir kurum ya da kuruluşun desteği olmadan da bu ziyaretlerin düzenlendiği görülmektedir. Bireysel olarak bu ziyaretlerin gerçekleştirilme amacı tarihi olarak büyük bir önem taşıyan alanı yakından görmek ve hatırlamanın daha kalıcı olmasını sağlamaktır.

1.6. Toplumda Ölüm ve Bellek İlişkisinin İnşa Edilme Biçimleri

Yaşama başlanıldığı andan itibaren bireyler devamlı olarak diğer insanlarla iletişim kurma, gün içerisinde maruz kaldıkları olay ya da durumları paylaşma ihtiyacı içerisinde. Elde edilen deneyimler ise bellek içerisinde önemli bir role sahip olduğundan dolayı travmatik bir olayın yaratmış olduğu korku ya da yakın birini kaybetmenin acısı bireyin hafızasında yer edinecek önemli unsurlar olarak kendini göstermektedir.

İlk çağlardan günümüze kadar uzanan süreç içerisinde ölüm ve bellek aynı doğrultuda ilerlemiştir. Yunan mitolojisinde Hermes'in hikâyesi birçok kişi tarafından bilinmektedir. Anlatıya göre oğlunun sınırsız ve sonsuz bir yaşam sürmesini isteyen Hermes onun ölümsüzlüğünün ancak hatırlama ile gerçekleşeceğini düşünerek oğluna kusursuz bir bellek sunmaktadır. Bahsedilen dönemde yalnızca yaşamlarını sürdüren bireylerin belleğe sahip olduğu, ölen kişilerin artık bir hatırlatma aracına sahip olmadığı ifade edilmektedir ve dolayısıyla unutkanın ölümden farksız olmadığı düşünülmektedir (Sağır, 2017: 37-38).

İnsanların kendilerinin hatırlamak için uğraştığı ve diğer insanlara hatırlatabilmek adına mücadele verdiği ilk şey yaşamını yitiren kişiler olmuştur. Ortalama, 12.000 yıldır devamlılığını sürdüren bu gelenek doğrudan yok oluşu bir var oluşa dönüştürme çabasını temsil etmektedir. Örneğin Mısır Piramitleri yalnızca Firavunun bedenini muhafaza etmek, onunla birlikte gömülen değerli eşyalarını korumak adına inşa edilmemiştir. Buradaki asıl amaç, Firavun'un var oluşunu devam ettirmek ve kalıcılığını sağlamaktır (Şengünalp, 2018: 36). Bu anlamıyla mekanlar bellek için önemli araçlardır.

1.6.1. Mekânlar

Bireysel bellek ve mekânlar arasındaki ilişki incelendiğinde akıllara daha çok gelen alanlar, bireylerin çocukluklarını geçirdikleri evleri, mahalleleri, eğitim gördükleri gibi kişiselleştirilebilir yerlerdir (Cihangiroğlu: 2019, 59). Bu noktada doğup, büyüdüğü evden uzakta kalan birinin seneler sonra evine döndüğünü varsayalım. Evin girişinden itibaren attığı her adımda belki de başka bir hatırayı anımsayan bu kişi için –en azından dışarıdan birine göre- salonda asılı olan bir çerçeve farklı anlamlar taşıyacaktır. Ancak odaların içerisinde bulunan her nesnenin bir anı niteliği taşımamasından dolayı gözüne çarpan birkaç eşya dışında odada bulunan diğer objeler yalnızca orada bulunması gerektiği için bulunandan fazlasını ifade etmeyecektir. Bu kişi, burada bulunan ve belirli bir anlamı olan eşyaları, eski fotoğraf albümlerini, belki de oynadığı ilk oyuncağını yeni evinin boş ve küçük bir odasına taşır. İşte tam olarak bu yeni alanda, toplu bir biçimde bulunan ve bireyin ailesiyle arasında bulunan bağları güçlendiren bu deponun işlevi ile hafıza mekânlarının sunduğu imkanlar birbiriyle paraleldir. Dağınık olan anıları bir araya toplayan bu mekânlar anımsamanın gücünü artırırken aslında bir yandan da geçmiş ve gelecek arasındaki köprünün kendisini oluşturmaktadır.

Başka bir deyişle, Backhelard’ın düşüncelerine göre ev bireylerin kendi benliklerinin bir topoğrafyasıdır. Basit bir düzeyde incelendiğinde herhangi bir yerde ılık yanmadan da bireylerin kendi evlerinde rahat bir biçimde yollarını bulabildikleri görülür, bu durum onların eve aşına olduklarının en büyük göstergesidir. Aynı zamanda kişilerin kim olduklarının açıklanmasına imkân tanıyan bir görünüme sahiptir ve onların hayat hikâyelerinin bir dışa vurumudur. Yenilen yemeğin ardından masanın üzerinde bırakılanlar da yaşamını yitiren birinin saklanan eşyası da aynı şeye hizmet eder. Goffman’ın ifade ettiklerine göre de bireylerin hayat tarzlarını, beğenilerini de kişisel durumlarını ortaya çıkaran tek mekân evleridir. Evin içinde bulunan objelerin ortaya koyduğu söylemler, belleğin içerisinde belirli bir temsil oluşturur (Orhon, 2021: 54).

Mekânlar geçmişin kolektif bilgisini sunuyor olmaları ve bireylerin duygularını ön plana çıkarıyor olmaları sebebiyle de derin anlamlar içermektedir. Alanın tasarlanma biçimi, neden inşa edildiği, arka planında neler olduğu, ne yönden değerli olduğu ise bireylerin mekâna atfettiği değerle yakından ilişkilidir. Örneğin lise çağında

olan bir genç için hiçbir beğeni yargısı taşımayan hatta kendisine sorulduğunda asla kullanmayacağını söylediği bir saat herhangi bir arka plana sahip değildir. Ancak aynı saat yakın zamanda kaybettiği babasına ait olsaydı daha farklı değerler içerir ve onun için farklı anlamlar taşıyan bir objeye dönüşürdü. Bu anlamıyla mekânlar kişilerde uyandırdıklarıyla, hatırlattıklarıyla değerlidir.

Başka bir deyişle bir olay, toplumun geneli tarafından kıymetli ya da kıymetsiz görülüşü ile hatırlanır ya da unutulur. Dolayısıyla bir alanın bellek alanı olduğunu ifade edebilmek için ait olduğu toplumun mekanla ilgili düşünceleri son derece önem taşımaktadır (Cihangiroğlu, 2019: 61,62). Dolayısıyla bellek mekânları, çoğunlukla bireyin kendi görüş alanının dışına çıkarak toplumun geneli tarafından yaratılan kolektif bağlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadeden hareketle, aslında topluluğun ve kolektif belleğin arasında iki yönlü bir ilişkinin bulunduğu, birbirlerinin varlıklarını devam ettirdikleri söylenebilir. Mekanın anımsattığı unsurların ortak bir amaca hizmet etmesi nedeniyle mekânı ziyaret eden kişileri ortak bir paydada buluşturur ve onları birleştiren güçlü bir mekanizma haline gelir (Doğu, Deligöz, 2017: 546). New York'ta ikiz kulelerin çökmesinin ardından orada yer alan eşyaların üzerindeki tozlarla birlikte sergilenmesi, Sırbistan'da yaşanan savaş esnasında cinsel istismara uğramış olan kadınların giysilerinin Kosovalı bir sanatçı tarafından bireylere sunulması ya da Yahudi Soykırımı'nın ardından kişisel eşyaların politik bir amaca hizmet etmesi her bakımdan toplumsal belleğin çerçevelerinin ne kadar kapsamlı olduğunu gözler önüne sermektedir (Orhon, 2020: 52).

Aslında bireylerin zihinleri onlara ait hatıraları barındırması nedeniyle doğal bir bellek mekânı olarak kabul edilirken; sembollerle dolu birçok alan (mezarlıklar, anıtlar, müzeler vs.) ise yapay bellek mekânı olarak tanımlanmaktadır (Keskin, 2014: 30). Aslında bir nevi yapay belleğin işlevlerini sürdürebilmesi de bireylerin zihinlerine yani doğal bellek alanlarına bağlıdır. Bu bağlamda bakıldığında yazının bulunmasının yapay belleğin gelişiminde ilk adım olduğu düşünülmektedir. Yazıdan önce bireylerin yalnızca doğal bellekleriyle verileri korumaya çalıştığı görüşü yaygındır. Örneğin sözlü kültürün kendini yoğun biçimde gösterdiği mitolojik dönemde belirli mekanlara isim koyulmasının perilerin niteliklerinden biri olarak görülmesi ilk dönemlerde de insanların hatırlama isteğinin bulunduğunu gözler önüne sermektedir (Demir, 2012: 185). Yaşanılan bir olay ya da durumun yok olmasının önünde bir engel oluşturma

amacıyla oluşturulan bu yapay mekânlar unutulmanın karşısında bir bariyer görevi üstlenmektedir (Keskin, 2014: 31).

1.6.1.1. Mezarlıklar

Bu kaynaklar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, mezarlıkların önemli bir misyonunun olduğu görülmektedir. Mezarlık ziyaretinde bulunan herhangi biri göz önüne alındığında sergilemiş olduğu davranışlar örneğin mezar taşının etrafında biriken toprakları temizlemesi, kuruyan ya da solan çiçekleri yenileriyle değiştirmesi, toprağını okşaması ya da hiçbir şey yapmadan mezarının başında dikilmesi yalnızca fiziksel bir eylem olarak görünüyorsa dahi belleğe dair çeşitli anlamlar taşımaktadır. Çünkü gerçekleştirilen ziyaret esnasında yaşamını yitiren kişiyle geçirilen iyi ya da kötü anlar, ölüm sebebi ve ölüm anı, mezarlığa ilk defnediliş, yapılması düşünülen ama asla gerçekleşmeyecek olan birçok plan ziyaretçinin zihninde belirlemektedir. Dolayısıyla doğrudan hayatını kaybeden bireylerin ziyaret edilmesine olanak tanıyan bu mekânlar aslında dolaylı olarak da ölümlerin hatırlanmasına imkân tanımaktadır. (Sağır, 2017: 27).

Yine sosyo- kültürel yapıya bağlı olarak şekillenen mezar taşlarının üzerinde bulunan yazı ya da semboller dönemin kültür anlayışını yansıtmakta, bireylerin yaşama yüklediği anlamların anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Dışarıdan bakıldığında mezar taşlarının üzerinde kullanılmayı tercih edilmiş fotoğraflar, kişinin statüsüne ya da soyuna dair kullanılmış bilgiler ölen kişinin nasıl hatırlanmak istediğiyle yakından ilişkilidir (Sağır, 2017: 203). Örneğin, Roma Dönemi'nde soylu birinin ailesinde bir ölüm gerçekleştiğinde ölen kişiyi andıran bir balmumu maskesinin eve yerleştirildiği ve cenaze için yürüyen bireylerden birine bu maskenin takıldığı bilinmektedir. Aynı dönemde mezarın taban kısmına mozaiklerin yerleştirilmesi ile ölünün betimlendiği görülürken; mezarlıklara ölen kişinin portrelerinin yerleştirilmesi ile kaybedilen bireyi hatırlama ve hatırlatma amacını taşıdıkları söylenebilir (Yaman, 2013: 321). Mezar taşlarının üzerine fotoğraflar konulması, çeşitli cümlelerle unutulmayacağını betimlenmesi bu noktada dikkat çekmektedir. Üstelik mezarlıklarda ölen kişinin ne şekilde hatırlanması isteniyorsa o bağlamda düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Müzisyen Gladys Spencer'ın mezarında piyano bulunması ya da rahatına düşkün olmasıyla bilinen birinin mezar taşına

koltuğun sembolize edilmesi bu duruma örnek gösterilebilecek bir nitelik taşımaktadır. Yine de tüm bunların dışında unutulmamaları için hiç çaba gösterilmemiş, mezar taşı yaptırılmamış, belki de unutulmak istenmiş birçok kişinin olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda mezar taşları önemli bir iletişim alanı olarak görülmektedir. Hayatını kaybeden kişi bu iletişimin kaynağını oluştururken; başta ölen kişinin yakınları olmak üzere mezarlığı görme ihtimali bulunan tüm bireyler alıcı görevindedir (Dönmez ve Demircan, 2013: 416). Bu iletişim türü, ölümle ilgili ritüellerin sunulduğu mekânlarda gerçekleşmesi ve hayatlarını kaybeden kişilerin anılmasına sebep olmasından dolayı bellekte önemli bir konuma sahiptir. Bu ziyaretler esnasında bireyler yalnızca hayatını kaybeden kişileri hatırlamakla kalmaz aynı zamanda ondan kalan hatıraların ölümsüzleşmesine olanak tanır. (Sağır, 2017: 25,27). Şehit olarak kabul edilen bireylerin naaşlarında daha üst düzey davranışlar kendini gösterir. Eğer yer bulunuyorsa yakınlarının talep ettiği herhangi bir şehitliğe ya da normal bir mezarlığa gömülebilir. Her iki biçimde de cenazeden kaynaklanan masrafları devlet üstlenmektedir. Ancak diğer ölümlerde mezar taşı bireylerin istediği gibi kullanılabilirken; şehit mezarlarında yalnızca devletin belirlediği biçimde taşların kullanımına izin verilmektedir. Söz konusu şehit cenazesi olduğunda ise ailelerin yapması gerekenleri devletin yaptığı görülmektedir (Dabağcı, 2014: 93).

Sonuç olarak; bir Kızılderili atasözü olduğu söylenen, “seni tanıyan son kişi de öldüğünde hiç doğmamış olacaksın” ifadesi ölümün bellek üzerindeki etkilerini ortaya koyan bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla mezarlıkların; ölümün algılanma biçimlerini etkileyen, değişip dönüştüren ve yapılandıran bir role sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.6.1.2. Müzeler

Sürekli bir devinim içerisinde bulunan dünyada bireyler kökenlerinden ve kendilerine ait toplumsal ritüellerinden uzaklaşabilmektedir. Mesafe duyulan geçmişe dair somut nesneler taşıyan ve geçmişin açıklanmasına hizmet eden müzeler ise aslında bir bellek merkezidir (Keskin, 2014: 26). Tarihi çok eski dönemlere uzanan müzeler, etimolojik köken olarak tanrıların kralı olarak kabul edilen Zeus ve bellek tanrıçası olduğu düşünülen Mnemosyne'nin çocukları olan Müzelere ya da Musalara bağlıdır. Müzelerin böyle bir kökene sahip olduğunun düşünülmesi hatırlatma

işlevlerinin yanı sıra kutsal mekanlar olarak nitelendirilmelerine neden olmuştur (Buyurgan, Öztürk, 2021: 271)

Müzelerin gelişim aşamaları incelendiğinde, ilk modern müzelerin aristokrat ve soylu kişilerin ev sahipliği yaptığı saraylarda gün yüzüne çıktığı söylenebilir. Sarayda yer alan objelerin sunumunun ilk olarak 1780’li yıllarda, halkın ne denli ilgilendiğini tespit edebilmek amacıyla yapıldığı görülmektedir. Bahsedilen yılda Lüksemburg Bahçesi’nde meraklıları ile buluşan objelere ilginin fazla olması nedeniyle zamanla diğer yerlerin de halkın beğenisine sunulduğunu söylemek mümkündür (Boyacı, 2019: 109). Walter Grasskamp, en eski müzenin hafıza olduğunu söyleyerek bellek ve müzeler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu anlatmaktadır. Günümüzde müzeler, bulunduğu kentin içerisinde yaşam süren kişilere ve başka yerlerden gelen ziyaretçilere geçmiş aktarmaya çalışan birer bellek mekanlarıdır. Müzelerin çeşitli tarihi olaylara ve yerlere dair orijinal nesneleri topladığını ve bunları koruduğunu söylemek mümkündür. Ancak müzeler bu görevleri yerine getirirken kişilerin kimliğini güçlendirerek ve onların gelişimine olanak tanıyarak aynı zamanda toplumsal yaşamın kendisine de hizmet etmektedir (Demirarslan, 2018: 913).

Birçok hatırlama unsurunun günümüzde müzeler tarafından da ortaya koyulduğu görülmektedir. Bireylere hatırlatılmak istenenlerin destekleyici olabilmesi adına duyu organlarından yararlanılmakta ve unutmama edimi en aza indirgenmektedir. Müze ziyareti esnasında sergilenen objelerle uyum içerisinde müzikler kullanılarak işitme duyusuna hitap edilirken; aynı zamanda deneyimin artırılabilmesi adına müzenin içeriği ile bağlantılı kokuların kullanıldığı görülebilmektedir (Durukan ve Altın, 2018: 577,578).

1.6.1.3. Anıtlar

Geleneksel dönemde inşa edilen anıtlar incelendiğinde onların eleştirel yönlerinin bulunmadığını görürsünüz. Yaşanılan bir olayı, değerli olduğu düşünülen bir kişiyi anmak ya da belirli bir fikrin yaygınlaşmasını sağlamak amacı ile ortaya koyulduğu için olumlu nitelikler içerirler. Bu durumun tersine modern dönemde yaşanılan dönüşümle birlikte kendini gösteren karşı-anıtların daha çok can yakıcı olayları ortaya çıkarma çabası içinde olduğu görülür. Yani geleneksel dönem anıtları çeşitli kahramanlıkları ya da galibiyetleri vurgularken; karşı anıtlar bazı nedenlerden

dolayı mağdur olan kişileri gün yüzüne çıkarır ve anıtları kullanma biçimleri bu duruma göre şekillenir (Şengüenalp, 2020: 818).

Başka bir deyişle, geleneksel dönemlerde hayatını kaybeden kişilerin öteki dünyaya geçişine inanılırdı ve ölüm bir kavuşma olarak görülürdü. Bu durum süreç içerisinde yaptırılan anıtların daha çok kutlama niteliği taşımasına sebep olmaktaydı. Modern dönemlerin anma törenlerinde ise dini yapıdan ziyade bireylerin yansımaları görülmektedir. Daha çok rasyonalitenin hâkim olduğu bu süreçte anıtlar; özgürlük, vatan, savaş, devrim gibi laik ve milli değerleri kutlamak için kullanılmaya başladılar (Traverso, 2019: 13,14). Amerika Birleşik Devletleri'nin on altıncı başkanı olan Abraham Lincoln için yaptırılmış olan “Lincoln Anıtı” modern dönemler anıtlarına verilebilecek örneklerden birini oluşturmaktadır. Yine Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını kaybetmesinin ardından öncelikle naaşının Etnografya Müzesi'nde kalması ardından da gerekli komisyonların kurulması ve gerekli planlamaların yapılmasıyla Anıtkabir'e taşınması toplumda ölüm ve bellek ilişkisinin önemini üstlenen bir role sahiptir. Ülkenin başkentine yaptırılan “Anıtkabir” mili değerleri yoğun bir biçimde taşıyan ve ölümsüzlüğün ancak ölen kişinin hatırlanılmasıyla mümkün olacağını ortaya koyan bir tutum sergilemektedir

Toplum içerisinde herhangi bir kahramanlığa sahip olmayan, sıradan ya da normal olarak nitelendirilecek bir yaşam süren bireylerin de öldükten sonra unutulmamaları adına birçok eylemde bulunmaktadır. Kişi hayatını kaybetmeden önce birlikte gidilen yerlerin, birlikte yapılan paylaşımların ölen kişiyi hatırlatması belleğin doğal akışını gösterirken; kayıp gerçekleştikten sonra ona dair önemli bazı eşyaların saklanması, evin içerisinde ölüden kalan hatıraların yaşatılmaya çalışılması bireyler tarafından tercih edilen bir hatırlatma biçimidir.

2. BÖLÜM: ŞEHİR, BELLEK VE ÖLÜM

2.1. Zonguldak'ın Tarihçesi

Anadolu topraklarının geçmişinin çok eski zamanlara dayanıyor olması bu coğrafyanın hem birçok medeniyete ev sahipliği yapmasına hem de farklı şehirlerin farklı isimlerle kurulmasına neden olmuştur. Kurulan bu yerlerden bazılarının günümüze kadar ulaştığı ve varlığını sürdürdüğü görülse de bazılarının tek bir kalıntı dahi kalmadığı görülmektedir. Özellikle madencilik ve sanayi alanlarına bağlı olarak kendini gösteren şehirlerin tarihi olarak kuruluşları neredeyse bir asra dahi ulaşmamıştır. Zonguldak'ın da kuruluş yıllarına bakıldığında 1800'lü yıllara ulaşılması şehrin kömür ile birlikte var olduğunu gözler önüne sermektedir (Apaydın, 2020: 2).

Aslında şehir, geçmişte arazisinin bataklıklarla dolu olduğu bilinen ve orada yaşayanların ağırlıklı olarak balıkçılıkla geçindiği bir yer olarak nitelendirilirdi. Öyle ki bahsedilen bu yer bataklığın hemen dibinde kurulmuş olan bir balıkçı köyü iken zamanla bu alan şehrin asıl kuruluş noktasının kendisini yani merkezini oluşturmuştur. Bataklığın bir il haline gelmesinin tek nedeni ise bulunan kömürün kendisidir (Tan, 2015: 12). Başka bir deyişle madenciliğin kendini göstermesiyle birlikte alanın yapısında fiziksel olarak değişim ve dönüşümler yaşanmış ve tarımcılığın yoğun olarak kullanıldığı bölge gün geçtikçe bir sanayi alanı olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Barutçu, Özdemir, 2017: 21).

Şehrin ismine gelindiğinde ise kömüre ya da madene dair bir çağrışıma rastlamazsınız. İsmi ne şekilde aldığına dair birkaç görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki seslerin birleşiminden dolayı bu isme sahip olduğu yönündedir. Yerli tarihçilere göre Fransızlar bu alanı tanımlamak için alanda yetişen zongura otundan yola çıkmışlardır bu da zamanla şehrin isminin bu kelimedenden yola çıkarak bir dönüşüm yaşadığını göstermektedir. İkincisi ise şehrin bulunduğu alanın bataklık olması ile doğrudan bağlantılıdır. Ağırlıklı olarak bataklık gibi alanlarda meydana gelen sıtma hastalığı, bulaştığı kişilerde bir zonklama etkisi yaratmaktadır. Dolayısı ile bu düşünceyi savunanlar için şehrin kendi adı bile acıdan meydana gelmektedir (Tan, 2015: 12). Son olarak Zonguldak isminin Ermenice'den türediğine dair bir düşünce de kendini göstermektedir. Ermenice'de Zankhul kelimesi gizli, saklı anlamları taşıırken; dag altta anlamını üstlenmektedir. Bu iki kelimenin birleşimiyle ortaya çıkan

Zonkuldak ise Türkçe ile birlikte Zonguldak' a evrilmiştir. Böyle bir ismin oluşumu ise altında önemli bir değer taşımaktadır çünkü şehre verilen bu isim bölgenin altında saklı bir kömüre işaret etmektedir. Bu durum da yazılı ve resmi belgelerin aksine aslında şehirde bulunan yerlilerin çok daha önceden kömürü biliyor olduklarını göstermektedir (Apaydın, 2019: 6).

Şehrin, cumhuriyetin ilk yıllarındaki durumuna dair de Clare Sherian'ın ziyaretinden çeşitli bilgiler edinilebilir. Seyahat etmeye İstanbul'dan başlayan bu kişi Zonguldak'a geldiğinde bu şehri modern ve medeni bir yapıya sahip olan bir yer olarak tanımlamıştır. Çünkü daha ülkenin toparlanmaya yeni başladığı dönemlerde sinema, tiyatro, balo gibi etkinliklerin yaşanması mümkün değilken Zonguldak'ta bu tür etkinliklerin yapıldığına tanık olmuştur. Şehrin modern bir görünüme sahip olmasının nedeni ülkenin diğer pek çok şehrinde bulunmayan imkanlara sahip olmasıdır (Tan, 2015: 1).

2.2. Madencilik Gelişimi

İnsanların daha iyi bir yaşam sürebilmek için var oldukları andan itibaren tarım ve madencilikle ilgili yakından ilgilendikleri bilinmektedir. Konuyla ilgili yürütülen çalışmalar incelendiğinde ilk maden çalışmalarının Svaziland'da ve M.Ö. 43.000 yılında gerçekleştirildiği sonucuna varmak mümkündür. Bu kadar eski dönemlerden başlayarak günümüze kadar uzanmış olan bu çalışma alanı aslında insanların yerkabuğunu kazarak bir şekilde madeni elde etmeye ihtiyaçlarının olduğunu göstermektedir. Yalnızca bu açıdan bakıldığında bile madencilik toplumların değişmesinde ve gelişmesinde önemli bir yerinin olduğu sonucuna varmak mümkündür. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Anadolu tarihinde de madencilik alanının çok eskilere dayandığı söylenebilir. 1970'li yıllarda yürütülen bir kazı çalışmasına göre Diyarbakır yakınlarında bakırdan elde edilmiş bazı eşyaların bulunduğu ve bunların yapımının M.Ö.6000'li yıllara ait olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmadan hareketle Anadolu'da maden çalışmalarının bahsedilen tarihte başladığı düşünülse de kesin olarak kullanıldığı tespit edilen Tokat'ın eski gümüşlük madenidir ve uygulanan testlere bağlı olarak M.Ö. 4600 yıllarında işletildiği bilinmektedir (Yaşar, İnal, Yaşar, Kaya, 2015: 34).

Taşkömürünün de çok eski zamanlardan itibaren kullanıldığı bazı kaynaklarda kendini göstermektedir. Örneğin milattan 350 yıl önce Aristo'nun ve ardından Teokrast'ın eserleri incelendiğinde, antik Yunan'da alev alan siyah toprak ve taşlardan bahsettikleri görülmektedir. İlk zamanlarda, köylülerin kendi ihtiyaçlarına uygun bir biçimde, toprağın üst tarafında bulunan kömürleri kullandıkları bilinmektedir. Ancak taş kömürünün, demir üretimi ile birlikte 18.yüzyılda hızlanmasıyla bir yükselişe geçtiği söylenebilir (Akçadoğan, 2014: 59).

18.yüzyılın sonlarında ilk olarak Avrupa ülkelerinde kendini gösteren ve ardından hızlı bir biçimde dünyanın birçok yerini etkisi altına alan Sanayi Devrimi sosyal yaşamın hemen hemen her alanında büyük dönüşümlere yol açmıştır. Bu değişimlerle birlikte var olan bazı meslekler ortadan kaybolurken bazı meslek grupları gün yüzüne çıkmıştır. Üretim organlarının daha fazla enerjiye ihtiyaç duyması nedeniyle kömürden faydalanılan bir enerji yolu keşfetmişlerdir (Bakioğlu, 2015: 1). Avrupa ülkelerinin kömürle tanışma süreçlerine bakıldığında çok daha erken zamanlar kendini gösterirken Osmanlı Devleti'nin kömür rezervlerini daha sonraları kullanmaya başladığı görülmektedir. Öyle ki Avrupa'da birçok alanda buhar gücü kullanılırken Osmanlı'nın en büyük donanmalarında dahi odun yakılırdı (Tan, 2015: 14). Odun ile dilediği verimi alamayan Osmanlı Devleti kömür arama girişimleri esnasında gerekli olan enerji ihtiyacını karşılayabilmek adına İngiltere'den kömürü ithal etmekteydi ve bu durum Osmanlı hazinesine hem büyük zarar vermekteydi hem de hala yeterli kullanım sağlanamıyordu (Aysan, Kablay, 2017: 52).

Bu anlatılanlardan hareketle kömürün kendisine duyulan gereksinimin dünyadaki gelişmelere bağlı olarak şekillendiği söylenebilir. Osmanlı'da ülke sınırları içerisinde kömür arayışına başlanmasına gelindiğinde ise tahtta İkinci Mahmut'un yer aldığı görülür. Bu dönemde özellikle savaş gemilerinin kullanımında gerekli olan kömür ihtiyacının yurtdışından karşılanıyor olması, ülke sınırlarında kömürün aranmasına neden olmuştur (Bakioğlu, 2015: 2).

2.3. Bir Maden Kenti Olarak Zonguldak

Zonguldak'ta kömür madeninin ortaya çıkması ile ilgili ilk girişimler çoğu zaman Uzun Mehmet hikâyesi ile aktarılmaktadır (Şakul, 2016: 39). Hikâyenin birçok farklı biçimde aktarıldığı bilinmekle birlikte anlatılanlardan birine göre dönemin

padişahı kömürün aranması için çeşitli heyetler oluşturur. Bu heyetler tarafından kömür bulma amacı ile çalışmalar yürütülürken aynı zamanda askerliklerini yapan kişilere kömürün neye benzediği, ne şekilde olduğu ve neden bulunmasının önem taşıdığı anlatılır. Böylece askerliklerini bitirenlerin memleketlerine döndüklerinde kömürü aramalarına olanak tanınmaktadır. O dönemde askerlik yapanlardan biri olan Uzun Mehmet de köyüne döndüğünde kömürü aramaya başlar ve aradan belirli bir vakit geçtiğinde kömürü bularak onu İstanbul'a götürür. Bu durumdan dolayı padişah tarafından maaş ile ödüllendirilen Uzun Mehmet memleketine geri döndüğünde çeşitli kıskançlıklarla karşılaşır. Özellikle o dönemde görev yapan Ereğli kaymakamı Uzun Mehmet'in padişahın takdirini kazanmasından rahatsızlık duymuş ve onu öldürtmüştür. Dolayısıyla kömürü bulan ilk kişi olarak karşımıza çıkan Uzun Mehmet aynı zamanda kömürden dolayı yaşamını yitiren ilk kişi olma özelliğini taşır (Efiloğlu, Tan, 2016: 25). Her ne kadar anlatılan bu hikâyeye dair bir kanıt olmasa dahi Uzun Mehmet'in Zonguldak halkı tarafından benimsendiği ve değer taşıdığı görülmektedir. Şehirde onun adına bir anıtın inşa ettirilmiş olması ve günümüzde hala bu anıtın yerinde durması bunu kanıtlar niteliktedir. Ancak geçmiş dönemlerde kömürün yüzeye çok yakın bir yerde hatta yüzeyin üstünde bulunduğu, alandan kömür çıkarıldıkça derine inilmesi gerektiği doğrudur. Bu nedenden dolayı aslında kömürün tamamen yerin altında gizli olmadığı ve yerel halkın kömürü görmesinin son derece mümkün olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu da bir nevi olarak Uzun Mehmet hikâyesinin karşısında bir antitez oluşturmaktadır (Apaydın, 2019: 6).

Aslında kömürün bulunmasından belki de çok daha önemli olan bir detay o dönemlerde kendini göstermiştir: kömürün çıktığı alanların işletilmesi. Bahsedilen dönemde madencilik alanında kendini geliştirmiş olan bireylerin bulunmuyor olması ve devletin yeterli işgücüne sahip olmaması Osmanlı Devleti'ni yabancı ülkelere bağımlı kılmıştır (Tan, 2015: 16). Özellikle ilk dönemlerde maden alanında çalışmalar yürüten Fransız, Alman, İngiliz, Yunan ve Rus gibi şirketlerden en fazla kendini göstereni Fransız şirketleri olmuştur. Bakıldığında madenin işletildiği ilk otuz yılda üretim çok fazla gerçekleşmemiş olsa da 1860'lı yılların sonunda büyük artışa rastlanmaktadır. Bu artışta, Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin Fransızlar yardımı ile kurulmuş olması önemli bir paya sahiptir. Bu şekilde kömür ocaklarından çıkan kömürün taşınmasına yardımcı olan raylar oluşturulmuştur. Böylece diğer şirketler

maden sahnesinden çekilirken Fransızlar alanda büyük bir güce sahip olmuştur (Apaydın, 2019: 4).

Bahsedilen dönemde modern yöntemlerin bilinmiyor oluşu çalışmaların son derece ilkel yollarla yapılmasına ve çıkarılan kömür miktarının son derece kısıtlı olmasına neden olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan ve üretim miktarını artırmak isteyen Osmanlı'nın Bahriye Nezareti ile birçok tedbir aldığı bilinmektedir. 1880'li dönemlerin başlarından itibaren alınan tedbirlerin işe yaradığı görülmüş ve maden alanında uygulanan yatırımlardan büyük bir gelir elde edilmeye başlanmıştır (Barutçu, Özdemir, 2017: 23).

Toplumsal genellekle kömürden elde edilen kazanımların dışında ağırlıklı olarak orada çalışan işçilerin yaşadığı zorlukları duyurmaya çalışıyor olması bu noktada maden işçilerinin çalışma koşullarına değinmeyi zorunlu kılmaktadır. İlk dönemlerde madende çalışan bölge halkının yanı sıra göçmen işçilerin çalışmak üzere bahsedilen alana geldiği görülmektedir. Bu göçmen işçiler ağırlıklı olarak yerin üstünde yani daha kolay bir ortamda çalışmalarını sürdürürken bölge halkının yerin altında, çok daha zor şartlarla çalıştığı bilinmektedir. Üstelik çalışma alanlarının daha yeni açılmış olduğu göz önüne alındığında çalışanların yeterli ekipmanlara sahip olmadığı söylenebilir. Bu durumdan dolayı madencilerin yaşamlarını tehdit eden bir ortamda kömürü çıkartmaya çalışmaları hem onların sağlıklarını olumsuz etkilemekte hem de ölümle sonuçlanan kazaların yaşanmasına neden olduğu söylenebilir (Barutçu, Özdemir, 2017: 24). Çalışma yaşamında ortaya çıkan bu tür problemleri çözebilmek adına Osmanlı Devleti'nin ilk adımı Dilaver Paşa Nizamnamesi ile attığı görülmektedir. Her ne kadar padişahın onayı alınmadan gerçekleştirilmiş olması bunun bir yasa olarak nitelendirilmesinin önünde bir engel oluştursa da maden bölgesinde uygulanıyor olması en azından dönemin çalışanları için önem arz etmektedir. Ancak yine de bahsedilen nizamnamenin asıl amacının çalışanlardan ziyade alandaki kömür artışını desteklemek olduğu söylenebilir (Yüksel, 2017: 156,157).

Zonguldak'ta madencilikğin kendini göstermesiyle birlikte ortaya çıkan mükellefiyet dönemi şehirde bazı problemlerin yaşanmasına neden olmuştur. Madende daha önce görev almış ve daha sonra emekli olmuş olan işçiler bahsedilen dönemde bireylerin zorunlu olarak çalıştırıldığını ifade etmektedir. Özellikle şehrin köy kesimlerinden genç yaşta olan erkek çocukların maden alanlarında inkâr edilemeyecek

kadar zor koşullar altında çalıştırıldıkları ve ikametgahları Zonguldak'ta bulunan ve başka şehirlerde askerlik görevlerini yerine getiren kişilerin de memleketlerine çağrılarak çalıştırıldıkları bilinmektedir. Dolayısıyla daha ilk başlarda son derece ilkel koşullar altında çalışan bölge insanı yaşanan maden kazalarını deneyimlemek durumunda kalmış ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilecekken bir kömür işçisi olarak sağlıksız bir ortamda bulunmak zorunda kalmıştır. (Özer, Günaydın, 2017: 1337). İşgücü alanında ortaya çıkan işçi açığının ise ağırlıklı olarak mahkumlar ve askerle giderilmeye çalışıldığı görülmektedir. Öyle ki madencilikte kullanılmaya devam eden “çavuş”, “operasyon” gibi kavramların bu nedenle kullanıldığı düşünülmekte, işçiler arasındaki ast-üst ilişkisinin de askerlik hiyerarşiden dolayı devam ettiği fikri hakimdir (Kalaycıoğlu, Çelik, 2014: 9).

Aslında madenin ülkeler için ne denli büyük bir öneme sahip olduğu Cumhuriyet Dönemi'nde daha net bir biçimde görülmektedir. Öyle ki Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı dönemde dahi madenle ilgili çalışmaların göz ardı edilmemesi ve savaş sürecinde maden alanına dair önemli yasaların çıkarılması bu durumu kanıtlar niteliktedir (Barutçu, Özdemir, 2017: 25). Bu yasalar her ne kadar madencilerin çalışma koşullarıyla yakından ilgileniyor olsa dahi Cumhuriyet'in bu ilk dönemlerinde de yeterli düzenlemelerin yapılamadığı görülmektedir. Bu yetersizliği ortaya koyan durum ise işçilerin hala sık sık maden kazalarını yaşamaları ve sağlık sistemlerinin madencilerin ihtiyaçlarını gideremiyor oluşudur. Ayrıca tüm bunların yanı sıra çalışanların maaşlarını düzenli bir biçimde alamamaları ve gelir kesintilerinin bilinçli olarak gerçekleştirilmesi gibi problemler kendini göstermeye devam etmiştir (Barutçu, Özdemir, 2017: 26).

1921 senesinde maden işçilerinin çalışma koşullarını daha iyi bir noktaya getirmek amacıyla TBMM tarafından Ereğli Havza-i Fahmiye İş Kanunu uygulanmaya başlanmıştır ve bu yasayla birlikte Dilaver Paşa Nizamnamesi'nin içerisinde bulunan zorunlu olarak işçilerin çalıştırılması kararı kaldırılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde ülkede varlığını gösteren yabancı sermayelerin çalıştırdığı madenler millileştirilmeye çalışılmış, yüksek kömür rezervini elinde bulunduran Zonguldak Kömür Havzası 1926 senesinde millileştirilmiştir (Can, Manisa, Arabacıoğlu, 2022:189).

Dünya genelinde birincil enerji kaynağı olarak nitelendirilen kömürün 1960 senelerine gelindiğinde değerini kaybettiği ve yerini petrole bıraktığı söylenebilir.

Ancak ilerleyen dönemlerde elektriğin üretilmesinde önemli bir role sahip olduğu anlaşılan kömür tekrar ivme kazanmış ve yükselişe geçmiştir. Bu durum her geçen gün değişim gösteren nüfus artışıyla yakından alakalıdır, insanların sayısı arttıkça enerji taleplerinin de yükselmesi kömürün değerini artırmaktadır. Öyle ki ortalama yirmi beş yıl sonra 2050’li yıllarına gelindiğinde dahi kömür şuan ki önemine nazaran değer kaybedecek olsa da enerji kaynağı olarak belirli bir yere sahip olacaktır (Sezer, 2019: 395).

2.4. Zonguldak’ta Maden ve Bellek İlişkisi

Zonguldak’ta uzun seneler boyunca aktif olarak kullanılan birçok alanın günümüze ulaşmadan kapatıldığı bilinse de bazı alanların bir bölümünün günümüzde anıt olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bahsedilen bu yapıların dışında şehrin tarihinin anlaşılmasına yardımcı olan ve madenciliğin kentin içerisindeki önemini yansıtan farklı anıtlar da inşa edilmiştir (Apaydın, Durmaz, 2022: 2).

2.4.1. Zonguldak Maden Müzesi

2016 senesinde kentin merkezine inşa edilen bu müze, ülkemizin ilk maden müzesi olarak nitelendirilmektedir. Müzenin giriş katında, şehirde gerçekleşen madencilik faaliyetlerinin başlangıç noktasından itibaren günümüze ulaşana kadar ne şekilde evrildiği ve tarihi seyrinin nasıl olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca bu katta kente ait bir tanıtım videosu yer alırken aynı zamanda da havzaya ait bir maketin sergilendiği görülmektedir. Müzenin birinci katında ocaklarda kullanılan malzemelere yer verilirken, ikinci katında kömürün hangi aşamalardan geçerek meydana geldiği ve her aşamada ne şekilde gözüktüğü örneklerle gösterilmektedir (Çakmak, 2021: 154). Şehirde maden üretiminin başladığı 1848’li yıllardan itibaren, ocaklarda kullanılan çeşitli malzemelerin yanı sıra işçilerin kıyafetleri müzede yer almaktadır. İşçilerin çalışırken karşılaştıkları olayların efektlerle canlandırılması modern müzenin bir uzantısı olarak karşımıza çıkarken, aynı efektlerde kömürün çıkarılış hikâyesine tanık olunmaktadır (Apaydın, Durmaz, 2022:8).

Şekil 3: Zonguldak Maden Müzesi

2.4.2. Zonguldak Havzası Maden Şehitleri Anıtı

Türkiye Taş Kömürü Kurumu ve Genel Maden İşçileri Sendikası arasında gerçekleştirilen bir ortaklık ile 2002 yılında projelendirilen anıt, 25 Mayıs 2005 tarihinde Zonguldak Liman Caddesi üzerinde bulunan sahil yolunun kenarına inşa edilmiştir. Anıtın yapısal özellikleri incelendiğinde, 100 metre uzunluğunda toplamda 7 panodan oluştuğu söylenebilirken; ilk panonun diğer panolara nazaran dik biçimde yerleştirildiği görülmektedir. Bahsedilen bu panonun üzerinde anıtın oluşturulmasına yardımcı olan kurum ve kuruluşların isimleri, anıtın inşa edilme amacıyla birlikte ifade edilmektedir. İkinci panonun üzerinde ise “Zonguldak Havzası Maden Şehitleri Anıtı” ismi yazılıdır (Oral, 2017: 224).

Anıtın bulunduğu alanda zamanla çeşitli doğal afetlerin yaşanması, iklim koşullarının bazen olumsuz sonuçlar doğurması ya da yetkili kişilerin anıtı ihmal etmesi nedeniyle şehitlerin adlarının yazılı olduğu isimliklerin panodan düştüğü görülmektedir (Oral, 2017: 226). Öyle ki Zonguldak’ın liman bölgesinde bulunan bu anıtta deniz suyunun olumsuz etkilerinin görülmesi nedeniyle anıt 2003 senesinde Zonguldak Maden Müzesi’nin bulunduğu bölgeye taşınmak zorunda kalmıştır (Çakmak, 2021: 155).

2.4.3. İşçi Anıtı

05.07.1986 tarihinde Tankut Öktem tarafından yapılan bu anıt, inşa edildiği dönemdeki madencilerin yaşamlarını farklı boyutlarıyla gözler önüne sermektedir. Dışarıdan bakan bir ziyaretçi olarak bir maden işçisinin çalışma koşullarını, mesai bitiminden sonra ailesiyle buluşmasını görebileceğiniz gibi farklı şehirlerden madende çalışmak için bölgeye göç eden bireylerin figürlerini de görebilirsiniz (Oral, 2017: 119).

Anıtın ön tarafında; mesai bitimi sonrası madenden çıkmaya hazırlanan işçilerin tasvir edildiği görülmektedir. Maden işçilerinin sembollerinden biri olarak nitelendirilen gaz lambası önde duran işçinin elinde bulunurken; diğer bir sembol olarak kazmanın da aynı işçinin omzunda betimlendiği görülmektedir. Aynı açıdan anıta daha ayrıntılı bakıldığında, bu işçinin biraz daha arkasında maden ocağından çıkmaya hazırlanan bazı işçilerin vagonla dışarıya doğru geldiği, başka bir işçinin de yine yürüyerek maden alanının dışına doğru yöneldiği görülmektedir (Oral, 2017: 120). Anıta farklı bir açıdan bakıldığında ise sol tarafta Mustafa Kemal Atatürk'ün şehir için söylemiş olduğu “Zonguldak'ın derin toprakları altındaki serveti madeniye ne kadar kıymetli ise bizim nazarımızda Zonguldak'ta o kadar değerli bir vilayetimizdir” ifadelerinin bir yazıt halinde anıtın bir parçası olarak işlendiği görülür. Yazının hemen yan tarafında ise maden işçisinin aile yaşamını ifade eden bir görsel aktarılmaya çalışılmaktadır (Oral, 2017: 122, 123). Anıtın arka tarafına bakıldığında ise iki ayrı konunun aynı cephede sunulmaya çalışıldığı görülmektedir. Alt tarafta etrafı kolonlarla bezenmiş olan bir madencinin, bu alan içerisinde uzanmış bir şekilde çalıştığı anlar aktarılırken; üst tarafta birkaç tane madencinin portrelerinin sunulduğu görülmektedir.

2.4.4. Kozlu Madenci Anıtı

Tezin konusunu oluşturan kazanın gerçekleşmesinden bir yıl önce, kazanın meydana geldiği ilçede inşa edilen bu anıt bir maden işçisini simgelemektedir. Ayaklarının altında bulunan kısımda kömür parçalarının bulunduğu bu işçi elindeki kazma ile kömürlere hamle yapmak üzereyken tasvir edilmiştir. İşçinin üzerinde bulunan kıyafetlerin açık tonlarda olduğu ancak üzerine siyah noktalar eklenerek

grileştirildiği görülmektedir. Bu durum maden işçisinin ocakta bulunan çalışma koşullarından dolayı kıyafetlerinin kirlendiğini ortaya koyarken; işçinin yüzüne odaklanıldığında ten renginin tamamen siyaha evrildiği görülmektedir.

Bu heykel, dik duruşunu bozmadan kararlı bir yüz ifadesiyle çalışmakta olan bir işçinin hikâyesini gözler önüne sermektedir. Kamuya açık bir alanda sergilenen heykel, ilçe ile madencilik arasındaki bağlantıyı anlatmakta, işçilerin çalışma anlarını betimlemeye çalışmaktadır (Oral, 2017: 136).

2.4.5. Uzun Mehmet Heykeli

Anıt heykeller, şehrin seçilmiş bir bölümüne bir olayın ya da kişinin unutturulmasının önünde bir engel niteliği taşımak, hatıralarının aktarılmasını sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Açık alanlara inşa edilen bu heykeller bireylerin içinde bulunduğu sosyal çevrelerini anlamlandırmasında olumlu bir etkiye sahip olmaktadır (Osma, 1995: 130). Kentte bulunan bireylerin mekânsal anlamla ilgili bilinç kazanmasında önemli bir role sahip olan heykeller kolektif belleğin şekillenmesine ve toplumsal aidiyetin kazanılmasına yardımcı olmaktadır (Kuzu, 2012: 22).

Zonguldak'ta kömürün bulunmasıyla ilgili birçok farklı hikâyenin bulunuyor olmasına ve Uzun Mehmet anlatısına dair herhangi bir kanıt olmamasına rağmen Uzun Mehmet hikâyesinin Zonguldak'ta yaşayan kişiler tarafından benimsendiği ve en azından diğer hikâyelere göre daha fazla değer taşıdığı görülmektedir. Diğer anlatılardaki isimlerin değil de Uzun Mehmet'in hatırlanması adına anıt ve heykellerin inşa ettirilmiş olması, anıtın ve heykelin günümüzde hala yerinde durması bunu kanıtlar niteliktedir (Apaydın, 2019: 6).

Uzun Mehmet Heykeli, Zonguldak'ın Ereğli ilçesinde, sahil kenarında yüksek bir platform üzerine inşa edilmiştir. Anıtın inşa edildiği yer, hemen hemen şehrin birçok yerinden görülebilir bir alanın üzerindedir (Özendi, 2022: 140). Heykelin fiziksel detayları incelendiğinde, Uzun Mehmet'in yaşadığı döneme uygun bir biçimde kıyafetlerle tasvir edildiği görülürken aynı zamanda bu kıyafetler ile köyden çıkan bir mucit olduğu betimlenmektedir. Kömürün ilk keşfedildiği dönemlerde sıklıkla kullanılan ve bir madencinin önemli sembollerinden biri olan kazma Uzun Mehmet'in

sol elinde görülürken, sağ elinde bir taşkömürünün olduğu görülür. Ancak tam olarak bu noktada Uzun Mehmet'in kömürü bulduğuna ikna eden durum diğer madenciler gibi elinde tuttuğu objeler değil, bulduğu kömüre olan bakışlarının kendisidir. Aynı zamanda sağ ayağının daha yüksek bir basamakta olması ile kömürün şehri ve ülkeyi kalkındırmadaki rolüne gönderme yapıldığını söylemek mümkündür (Oral, 2017: 132).

3. BÖLÜM: MADEN İŞÇİLERİ VE YAŞANAN MADEN KAZALARI

3.1. Maden İşçileri Açısından Madencilik

Madenlerin çıkarılabilmesi için işçilerin yerin yüzlerce metre altına inmeleri gerekmekte ve bu yerin altına inebilmeleri için yoğun bir iş gücüne ihtiyaç duyulması fiziksel zorluklara örnek olarak gösterilebilir. Bahsedilen eylemlerin gerçekleştirilmesi aşamasında bireylerin bedensel olarak yorgunluk yaşamaları çalışma alanındaki kazaların sayısını artırmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre, yaşanan kazaların ağırlıklı olarak çalışma sürelerinin son saatlerinde gerçekleşiyor olması yorgunluk ile kazalar arasındaki bağlantıyı kanıtlar niteliktedir. Madencilerin çalışma saatlerinin esnek olmaması ve ağır koşullar altında çalışmalarını işçilerin eve döndüklerinde dinlenme ihtiyacını daha fazla hissetmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla evde aileleriyle ilgilenemeyen işçilerin aile bağları bir zayıflama gösterirken dışarıdaki aktivitelere katılacak zamanı bulamamaları nedeniyle sosyal ilişkilerinde problemler yaşanmaktadır (Aydın, Yıldırım, 2020: 875).

Bir madencinin çalışma alanında kazalar ile karşılaşması ve bazen bu kazaların ölümle sonuçlanabiliyor olması ise madencilerde çeşitli travmalara neden olabilmektedir. Öyle ki birçok madencinin çalışmaya gitmeden önce ailesiyle vedalaştığı ve helallik istediği bilinmektedir. Bu kendilerini stres ve korku altında hissettiklerini kanıtlayan nedenlerden biridir. Farklı meslek gruplarının stres seviyelerini ölçen bir çalışmanın sonucuna bakıldığında da araştırmanın içerisinde kullanılan muhasebecilik, öğretmenlik, askerlik, polislik gibi meslek gruplarının arasında stres seviyesi en yüksek olan alanın madencilik olduğu ifade edilmektedir. Çalışanların hayatta kalıp kalmayacaklarının bile bir risk unsuru oluşturduğu bilinen bu meslek dalında stresin görünmesi yadırganamaz bir gerçekliktir (Tekin, Çilesiz, Gede, 2019: 87). Madencilik ile yaşamını sürdürmeye çalışan bir bireyin hayat standartlarının ailesinin tümünü etkilediği söylenebilir. Örneğin madencinin eşi ya da annesi uyku durumunu, yemek saatlerini onun çalıştığı saatlere uygun olarak ayarlayacaktır. Çünkü madencilerin ifade ettiklerine göre; olabildiğince riskli bir ortamda çalışan işçilerin mesai sürecinde dikkatinin dağılmaması, daha az tehlikeyle karşılaşması için aile hayatının bu işe göre düzenlenmesi gerekmektedir. Belki de tam

olarak bu nedenden dolayı senelerce madencinin eşi de madencidir söylemi yaygın olarak kullanılmıştır (Kalaycıoğlu, Çelik, 2014: 10).

Son olarak çalışma ortamları ile ilgili yerin altı ve yerin üstü şeklindeki ayrım ise son derece önemlidir. Yerin altında işçilerin yemeklerini sıcak bir biçimde tüketemedikleri, sigara kullananların sigarayı içemedikleri bilinirken; çeşitli göçüklerle karşılaşma ihtimallerinin bulunuyor olması, basınç ve hava değişikliklerinin olumsuz etkiler yaratması daha büyük problemlerle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu noktada madencilere göre önemli olan şey ise birbirleri ile uyumlu ve planlı bir biçimde çalışmaktır. Çünkü yerin altında madencilik yapan herkes herhangi bir olumsuzluk kendini gösterdiğinde yerin üstünden birilerinin gelmesinin çok zor olduğunun bilincindedir dolayısıyla birbirlerini koruması gereken kişiler yine madencilerin kendisidir (Kalaycıoğlu, Çelik, 2014: 11,12).

3.1.1. Maden İşçi Hayatının Edebiyatla Aktarımı

Madenciliğin tek başına toplumsal bir mesele olması ve işçilerin birçok trajedinin ortasında duran kişiler olması nedeniyle bazı edebi eserlerde madencilerin yaşadıkları aktarılmaya çalışılmıştır. Bu eserlerin en başında artık dünyada bir klasik olduğu kabul edilen Emile Zola'nın yazmış olduğu "Germinal" adlı roman gelmektedir (Baştürk, 2014: 145). Germinal'in içeriğine kısaca bakıldığında; Fransa'da kömür ocaklarında çalışan bireylerin çalışma şartlarının zorluklarına, işçilerin sisteme karşı çaresiz kaldıklarına ve bunu değiştirebilmek adına çeşitli direnişler gösterildiğinin üzerinde durmaktadır. Öyle ki Soma'da yaşanan maden kazasının ardından gazete yazarlarının ya da sosyal medya kullanıcılarının "Germinal" adlı esere işaret etmesi ve eserin tekrar gün yüzüne çıkması başka bir ülkede yaşayan madencilerin yaşamları ile ülkemizde yaşayan madencilerin çalışma koşulları arasında hala benzerlik olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Zola'nın bu eseri yayınlamadan önce, maden işçilerinin hayatlarını daha doğru bir biçimde aktarabilmek amacıyla bir maden alanında gözlemler yapması ve madencilerin yaşamlarına dair anket yöntemini uygulaması eserin güvenilirliğini artırmaktadır (Güler, 2017: 166).

Ülkemiz genelinde bir inceleme yapıldığında ise maden alanında yaşanan gelişmeler ile edebi eserlerin sunulma nedenleri ve aktarılma biçimleri arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Örneğin, maden ocağında çalışma

koşullarının zor olmasının yanı sıra zorunlu çalıştırma uygulamasının da kendini göstermesiyle birlikte birçok farklı yazı türünde işçilerin yaşadığı problemlere değinildiği söylenebilir. Nazım Hikmet, Fazıl Hüsni, İlhan Berk, Melih Cevdet gibi şairler; kömür havzasıyla doğrudan bir bağlantıları olmadığı halde bölgede yaşananları bir yerlerde okuyarak, birilerinden işiterek ya da gözlemleyerek öğrenmişler ve kendilerini etkileyen noktaları eserlerinde yansıtmışlardır (Makal, 2008: 28,29).

Ahmet Naim'in hikâyeleri incelendiğinde, madende görev alan bireylerin çalışma alanına gitmesinin sonucu genellikle ölümle tasvir edilmektedir. İşyerinde ufak ya da büyük birçok iş kazasına tanık olan bu işçiler zamanla deneyimledikleri bu problemlerden dolayı devlete ya da şirket sahiplerine güvenmek yerine birbirlerine güvenirler (Coşkun, 2014: 68). Behçet Kalaycı tarafından yazılmış olan Kıvırcık- Genç Bir Madencinin Öyküsü isimli roman yabancı sermayelerin aktif olarak kendini gösterdiği dönemlere değinmektedir. Bir gencin maden ocağında işe girmesiyle başlayan romanda aynı işçinin göçük nedeniyle yaşamını yitirdiği anlatılmaktadır. Kitabın başlığında kıvırcık kelimesinin kullanılmasının nedeni ise, kömür havzasına çalışmak için diğer bölgelerden gelen işçilerin yerel işçileri küçümsemesiyle ilişkilidir. Zonguldaklı işçilerin olumsuz çalışma koşullarına karşı gelmemeleri ve tepkisiz kalmaları göçmen işçiler tarafından kıvırcık olarak adlandırılmalarıyla sonuçlanmıştır (Makal, 2008:30).

Maden Mühendisleri Odası'nın 2007 yılında gerçekleştirdiği "Madenci Öyküleri Yarışması" na ise yetmiş üç kişinin toplamda doksan adet öyküyle katıldığı bilinmektedir. Yarışmanın kurulu tarafından belirlenmiş olan on dokuz öykü "Madenci Öyküleri Çılgılık" adı altında bir eser haline getirilmiştir. Bu eserler arasında birinci seçilen hikayeye bakıldığında yazarının emekli bir resim öğretmeni olan Münevver İzgi tarafından kaleme alındığı görülmektedir. "Kıymetlidir Madenci Karısı" başlığı altında yayınlanan öykü bir kadının madencilik yapan biriyle evlenmek istemediğini, madencinin kömür lekesiyle uğraşmanın kendisini yoracağını ve korkuyla evde beklemenin zorluklarına değinmektedir. Ancak ilerleyen sayfalarda kadının aşkına yenilip bir madenci ile evlendiği görülmektedir. Eser kadının hamile olduğu süreçte eşinin maden alanında göçük altında kalarak ölmesi ile sonuçlanır (Baştürk, 2014: 149).

3.2. Maden Kazalarının Nedenleri ve Alınan Önlemler

İş kazalarının neden ve ne şekilde gerçekleştiğine dair yapılan araştırmalar karşımıza Domino Kuramı'nı çıkarmaktadır. Bu kurama göre beş adet domino taşı belirli aralıklarla yukarıya doğru dikilir ve taşlardan herhangi birinin devrilmesi diğerlerinin yıkılmasına zemin hazırlar. Zincirleme bir biçimde kendini gösteren bu durumda, her bir taş doğrudan gerçekleşmesi olağan bir iş kazasının nedenlerini ortaya koyarken dolaylı olarak da kazalarının sonuçlarının belirlenmesini mümkün kılar. Bahsedilen taşların neyi temsil ettiğine gelindiğinde ise doğal yapının kendisi, çalışanların eksiklikleri, iş yerinde yaşanan güvensiz durumlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tutumlar karşımıza çıkmaktadır. İfade edilen bu dört faktör son domino taşına hizmet eder yani çalışma alanında ortaya çıkan maddi zararlara ve yaralanmalara. Domino Kuramına göre işçilerin yaşamlarını tehdit eden yaralanmaları kaldırmanız mümkün değildir çünkü buna sebep olabilecek kazalarını ortadan kaldıramazsınız. İş kazasını tamamen önlemek bir çözüm yolu olabilecekken bu noktada da ona sebep olabilecek doğal unsurların geçemezsiniz. Konuyla ilgili yürütülen çalışmalarda kazalara neden olan en büyük etkenin bireylerin yaptığı hatalar olduğu göz önüne alındığında gerçekleştirilmesi en zor önlem biçimi çalışanların yanlış yapmalarını engellemek olur. Dolayısıyla kullanabileceğiniz tek yöntem güvensiz koşulları ortadan kaldırmaktır ancak bu şekilde yıkımları engelleyebilirsiniz (Küçüközdemiş, 2015: 14,15).

Madencilik ise çalışma koşullarının gerektirdiği zorluklar nedeniyle birçok riski bünyesinde barındırmaktadır. Gerçekleşmesi muhtemel olan bu risklerin azaltılabilmesi ya da önlenbilmesi adına düzenli aralıklarla denetimlerin yapılması ve sorun oluşturabilecek durumların önüne geçilmesi gerekmektedir. Öyle ki bahsedilen denetlemelerin yapılmaması sonucunda dünyanın ve ülkemizin bazı maden alanlarında yalnızca mal kaybı görülmemiş aynı zamanda çok sayıda can kaybı yaşanmıştır (Çini, Helvacı, 2019: 15).

Madende gerçekleşen kazaların nedenleri arasında bir gruplandırma yapıldığında karşımıza doğrudan, dolaylı ve ana nedenler olmak üzere üç ayrı unsur çıkmaktadır. Ani bir biçimde alanda kendini gösteren zehirli ve yanıcı-patlayıcı gazların ortaya çıkması kazaların doğrudan nedenleri arasında yer alırken; çalışanların ekipmanları yanlış kullanması, koruyucu objeleri çalışma alanında kullanmamak gibi

unsurlar madende yeterli güvenlik önemlerinin alınmamış olmasından ötürü dolaylı nedenler grubunda yer alır. Gerçekleşen kazaların ana nedenlerine bakıldığında ise; madenin idaresinden sorumlu kişilerin benimsedikleri politikalar, personele verilen eğitimin yeterliliği ve uygunluğu, çevresel faktörler gibi nedenler kendini göstermektedir (Güyagüler, 1990: 33).

Konu ile ilgili yürütülmüş olan araştırmaların sonuçları, maden alanlarındaki teknoloji seviyesinin kazaların oluşması ve can kayıplarının yaşanması ile doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Modern ekipmanların üst düzeyde bulunduğu bir çalışma alanı ile geleneksel yöntemlerin kullanıldığı bir çalışma alanının karşılaştırıldığı bir araştırma; modern aletlerin hem ekonomik açıdan daha büyük bir kar elde edilmesine olanak tanıdığını hem de gerçekleşen kazalardan çalışanların daha düşük bir oranda etkilendiğini gözler önüne sermektedir (Arslanhan, Cünedioğlu, 2010: 5). Dolayısıyla işçiler tarafından kullanılan ekipmanların daha kaliteli niteliklere sahip olması, yerin altında kişilere güvenli bir çalışma alanının oluşturulması, iletişim sistemlerinin geliştirilmesi ve olası bir risk durumu için çalışanlara kaçış alanlarının oluşturulması son derece önemlidir (Küçüközdemir, 2015: 56).

3.2.1. Grizu Patlamalarının Meydana Gelmesi

Maden alanında çeşitli gazlar bulunmaktadır ve bu gazların içerisinde en büyük tehlikeyi metan gazı oluşturmaktadır. Bahsedilen bu gaz ocağın içerisinde bulunan havaya normal dağılım gösterdiği biçimde yayılabileceği gibi kömür püskürmesi veya ani gaz şeklinde de karışım gösterebilmektedir. Tam olarak hava ile metan gazının birleştiği bu aşama grizu olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu noktada çalışma alanının kontrolü ve çalışanların sağlığı adına önemli olan durum bu birleşme hali değil metan gazının maden alanında bulunduğu oranın kendisidir. Öyle ki metan gazı ancak %5,4 ile %14,8 arasında bulunduğu patlama niteliğine sahiptir (Erol, Ürünveren, 2021: 195). Patlamaya imkan tanıyan metan gazının bu oranı bir patlamanın gerçekleşmesi için tek başına yeterli değildir aynı zamanda oksijen ve bir kıvılcıma ihtiyaç duyar. Bu etkenlerden oksijenin çalışma ortamından uzaklaştırılmasının mümkün olmadığı gözler önüne alındığında patlamanın ancak metan gazı oranının kontrol edilmesi ve bu süreçte bir ısı kaynağından uzak tutulmasıyla engellenebileceği görülmektedir (Güyagüler, 2002: 46). Amerika Birleşik Devletleri'nde 1839-2016 seneleri arasında

gerçekleşen 623 tane kazadan dolayı 13.883 maden işçisinin yaşamını yitirdiği görülmektedir. Gerçekleşen bu kazaların %81.1'inin grizu patlamasından ötürü meydana gelmiş olması nicelik olarak büyük bir önem taşırken aynı zamanda hala net bir biçimde bu patlamaların önüne geçilemediğinin bir kanıtını oluşturmaktadır (Erol, Ürünveren, 2021: 194). Ülkemizde 1983 ile 2017 seneleri arasında yaşanmış olan ölümlü maden kazaları incelendiğinde ise en çok kazaların grizu patlaması nedeniyle yaşandığı görülmektedir (Uruk, Erdoğan, 2022: 4).

3.2.2. Göçüklerin Meydana Gelmesi

Maden alanlarında, ekonomik kayıpların yaşanmaması ve çalışanların güvenliğinin sağlanabilmesi adına belirli üretim yerlerinin yeterince desteklenmemesi veya zamanla taşıma niteliğinin azalmasından dolayı göçükler meydana gelmektedir. Bu göçüklerin çok büyük bir çoğunluğu ihmaller ve hatalara dayanmaktadır (Yaşar, İnal, Yaşar, Kaya, 2015: 35). 1997 senesinde Amerika'da yer alan bir kömür madeninde 800'den fazla işçinin göçükler nedeni ile yaşamını yitirdiği bilinmektedir. İş sağlığı ve güvenliği açısından oldukça az problemle karşılaştığı bilinen Kanada'da ise göçüklerden dolayı 2000-2013 seneleri arasında beş işçinin hayatını kaybettiği, 25 işçinin ise ağır bir biçimde yaralandığı bilinmektedir (Direk, 2016: 15). Medyada büyük haberlere yer açan hatta çeşitli filmlere konu olan San Jose maden alanında yerin ortalama 700 metre altında gerçekleşen bir göçük nedeniyle 33 çalışan yerin altında mahsur kalmıştır. Olayın üzerinden 17 gün geçmesiyle birlikte işçilerin yaşamını yitirdiği düşünülürken açılan küçük bir delik madencilerin hala hayatta olduğunu göstermiştir. Bu durumun üzerine arama kurtarma çalışmalarına başlanmış ve 69 gün sonunda işçilere ulaşılmıştır (Kılıç, Sop, 2011: 15). Gündelik hayatın içerisinde bireylerin karşılaşılabileceği bina ve köprü gibi yapıların yıkımı ile bu göçükler karşılaştırıldığında madende gerçekleşen yıkımların şiddetinin çok daha fazla olduğu sonucuna varılmaktadır. Öyle ki 2007 yılında Crandal Canyon Utah'ta gerçekleşen bir göçük nedeniyle 3,9 şiddetinde bir depremin meydana geldiği bilinmektedir (Yaşar, İnal, Yaşar, Kaya, 2015: 35).

3.2.3. Su Baskınları

Yeryüzü ve yerkabuğunun belirli bölgelerinde, kendi yapısı gereği belirli miktarda su bulunmaktadır. Ancak yerin alt kısımlarında bulunan bazı boşluklarda bu suyun birikiyor olması maden ocaklarında su baskınlarının yaşanmasına neden olabilmektedir (Erol, Ürünveren, 2021:196). Bahsedilen bu su sorunları ani su baskınlarının yaşanması ve çeşitli sızıntıların olması şeklinde iki biçimde görülmektedir. Bir maden işletme kuruluşunda meydana gelen su sızıntıları orada çalışan işçiler ve idare tarafından fark edilerek önüne geçilebilir bir durum oluşturabilir. Bu açıdan bakıldığında bahsedilen bu küçük su akıntılarının engellendiğinde aslında büyük problemlere yok açmadığı görülmektedir. Ancak ani bir su baskının olması sebebiyle alanda hem büyük maddi kayıplar görülebilirken hem de işçilerin yaşamları için de büyük bir tehdit unsuru oluşturabilmektedir (Doyuran, 1976: 22). Örneğin 2014 yılında Ermenek'te bir maden ocağında yaşanan su baskını nedeniyle 18 kişi kapalı alanda mahsur kalarak yaşamını yitirmiştir (Aydın, 2015: 270).

3.2.4. Ocak Yangınları

Yerin altında meydana gelen kazalara sebebiyet veren koşullardan biri de ocakta çıkan yangınlardır. Özellikle grizunun bulunduğu ortamlarda yangınlar kendini gösterdiğinde çalışanlar tarafından kontrol altına alınamadığında yüksek düzeyli patlamaların önünü açarak işçilerin sağlığını tehdit eden bir konuma ulaşır. Ancak bu noktada işçilerin yaşamını tehdit eden tek gerçeklik patlamaların meydana gelmesi değildir aynı zamanda zehirli gazların ocağın içinde bir dağılım göstermesiyle de çalışanlar hayatlarını kaybedebilmektedir (Erol, Ürünveren, 2021: 196). Bunların yanı sıra ocakta meydana gelen yangınlardan dolayı içeride bulunan oksijenin oranında büyük bir azalma görülür, oksijenin insan yaşamı için ne kadar kıymetli bir şey olduğu gözler önüne alınırsa bu durum da çalışan sağlığı noktasında ne denli büyük bir tehdit unsuru oluşturabileceğini gözler önüne serer (Eyüboğlu, 2018: 26).

Örneğin Kastamonu Küre'de bulunan bir maden ocağında yerin altında çıkan bir yangın nedeniyle 19 işçi yaşamını yitirmiştir (Yaşar, İnal, Yaşar, Kaya, 2015: 39). Ülkemizde meydana gelen ve en fazla can kaybına sebep olduğu bilinen Soma'da

elektrik panosundan çıktığı düşünölen yangın sebebiyle 301 madenci yaşamını yitirmiştir. Kapılara yakın olduğu bilinen işçiler dışarı çıkarak kendilerini kurtarabilmişken diğeri işçiler ocağın içerisinde sıkışıp kalmışlardır. Çalışma alanına yayılan gazlar ile çok sayıda işçi zehirlenmiş ve yaşamını yitirmiştir (Aydemir, 2021: 1110).

3.2.5. Çalışan Hataları

İşçi hatalarından kaynaklanan kazaların temel nedenleri incelendiğinde çevresel nedenler, organizasyon biçimleri, iş faktörleri gibi birçok maddenin yanı sıra çalışanların kişilik özellikleri de kendini göstermektedir (Direk, 2016: 26). Çalışanların iş için aldıkları eğitim, doğrudan deneyimleyerek veya diğlerinden duyarak edindikleri tecrübelerin boyutu, kas gücünün niteliği ve işle ilgili yetenekleri işçilerin hata oranlarını etkilemektedir. Bu anlatılanların dışında bireylerin olayları algılama biçimleri ve bir sorunla karşılaştıklarında tepki gösterme şekilleri, duyu organlarının sağlıklı bir işleve sahip olması gibi birçok fiziksel, sosyal ve psikolojik faktör kendini göstermektedir (Dizlek, 2021: 8).

Üretim miktarının artırılması noktasında işverenin baskı kurması ve çok sayıda yedek işgücünün bulunuyor olması güvenlik alanındaki denetimlerin uygulanamamasına neden olmaktadır. Bu sebepten dolayı iş sağlığına yönelik eğitimlerin de işçilere yeterince verilmediği görölmektedir. İşçilerin ağırlıklı olarak kurumsal bilgilere çok fazla hakim olmamaları nedeniyle gün içerisinde elde ettikleri tecrübelerden faydalanarak belirli bilgilere sahip olmaktadır (Topal, Beşpınar, Topal, 2018: 373)

Bahsedilen bu kazaların neden ve ne şekilde gerçekleştiğine dair çalışmalar yürüten Arıtan ve Ataman kazaların birçoğunun bireysel hatalardan dolayı meydana geldiğini ve birçoğunun aslında önlenmesinin mümkün olduğunu ifade etmişlerdir (Bilim, Dünder, Bilim, 2018: 424). Örneğin, maden ocağında ortaya çıkan yangınlardan birinin önlenememesiyle 2010 yılında Karadon'da bir grizu patlaması yaşanmış ve 30 kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştu. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, madende yangının çıkmasına neden olabilecek bir kıvılcımın söz konusu olmadığını, patlamanın işçilerden birinin yakmış olduğu sigaradan kaynaklandığı ortaya koymuştur (ntv.com.tr, 06.08.2010 tarihli haber).

3.3. Dünyada Meydana Gelen Büyük Maden Kazaları

Tablo 1: En Ölümcül Maden Kazaları

Ülke	Yıl	Ölü Sayısı
Türkiye	1992	263
İtalya	1985	268
Türkiye	2014	301
ABD	1907	362
Hindistan	1975	332
Hindistan	1965	375
İngiltere	1866	361
Zimbabwe	1972	426
Güney Afrika	1960	435
Birleşik Krallık	1913	439
Japonya	1963	458
Çin	1960	684
Japonya	1914	687
Fransa	1906	1099
Çin	1942	1549

(Erol, Ürünveren, 2021: 195).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nın 2017 yılında hazırladığı rapor incelendiğinde; ilerleyen her 15 saniye içerisinde 178 çalışanın iş kazası mağduru olduğu görülmektedir. Her sene ortalama 350 bin kişi iş kazası nedeniyle 2 milyon çalışan da mesleklerinden kaynaklanan hastalıklar sebebiyle hayatını kaybetmektedir (Dizlek, 2021: 11,12).

Bu zamana kadar meydana gelen tüm maden kazaları göz önüne alındığında, 1942 senesi en fazla can kaybının yaşandığı yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 26 Nisan 1942 tarihinde Çin'in Liaoning eyaletinde yer alan bir maden ocağının içerisinde

gerçekleşen gaz ve kömür tozu karışımından kaynaklanan patlama nedeniyle 1549 kişinin yaşamını yitirdiği bilinmektedir (Durşen, 2019: 9). Gerçekleşen patlamanın ardından maden ocağı mühürlenmiş ancak Japonların işgalinin gerçekleşmesiyle birlikte tekrardan üretim için açılmıştır. Daha sonra Sovyetler Birliği tarafından kazayla ilgili araştırmalar yürütülmüş ve kaza esnasında havalandırma sisteminin kapanmasıyla ölümlerin gerçekleştiği tespit edilmiştir (Dizlek, 2021: 37). En fazla ölümün yaşandığı ikinci maden kazası ise Fransa'da meydana gelmiştir. Kuzey Fransa'da yer alan Courrieres kömür ocağında 10 Mart 1906 tarihinde saat öğlen 3 civarında, derinliği 270 metre olduğu söylenen bir alanda yangın çıktığı bilinmektedir. İşçiler yangını söndürme girişimlerinde bulunmuş olsalar dahi çabalarından bir sonuç alamayarak ocağın kapıları kapatmışlar ve dolaylı olarak oksijeni kesmek istemişlerdir. Ancak ertesi gün sabah saatlerinde 1795 işçi çalışma alanına geldiğinde bir kömür tozu patlaması yaşanmıştır. Kazanın gerçekleştiği bu alanda patlamadan dolayı yaşamını yitiren kişi sayısının 1099 işçiden oluştuğu ifade edilmekte ve Avrupa tarihinin gördüğü en büyük maden kazası olarak nitelendirilmektedir (Yaşar, İnal, Yaşar, Kaya, 2015: 37). En fazla ölüme neden olan üçüncü kazanın ise 15 Aralık 1914 tarihinde, Mitsubishi Hojyo kömür ocağında gerçekleştiği görülmekte ve kazadan dolayı 687 işçinin yaşamını yitirdiği bilinmektedir (Dizlek, 2021: 38).

3.4. Türkiye’de Meydana Gelen Bazı Maden Kazaları

Tablo 2: Ülkemizde Meydana Gelen Büyük Maden Kazaları

Yer	Yıl	Neden	Ölü Sayısı
TTK/Armutçuk/Zonguldak	07.03.1983	Grizu Patlaması	103
TTK/Kozlu/Zonguldak	10.04.1983	Grizu Patlaması	10
Yeni Çeltekk/Amasya	14.07.1983	Grizu Patlaması	5
TTK/Kozlu/Zonguldak	31.01.1987	Göçük	8
TTK/Amasra/Bartın	31.01.1990	Grizu Patlaması	5

Yeni Çelteç/Amasya	07.02.1990	Grizu Patlaması	68
TTK/Kozlu/Zonguldak	03.03.1992	Grizu Patlaması	263
Sorgun/Yozgat	26.03.1995	Grizu Patlaması	37
Aşkale/Erzurum	08.08.2003	Grizu Patlaması	8
Ermenek/Karaman	22.11.2003	Grizu Patlaması	10
Bayat/Çorum	09.08.2004	Grizu Patlaması	3
Küre/Kastamonu/Metal	08.09.2004	Ocak Yangını	19
Gediz/Kütahya	21.04.2005	Grizu Patlaması	18
Dursunbey/Balıkesir	02.06.2006	Grizu Patlaması	17
Mustafakemalpaşa/Bursa	10.11.2009	Grizu Patlaması	19
Dursunbey/Balıkesir	23.02.2010	Grizu Patlaması	13
TTK/Karadon/Zonguldak	17.05.2010	Grizu Patlaması	30
Elbistan/Kahramanmaraş/Linyit	06.02.2011	Şev Kayması	11
TTK/Kozlu Zonguldak	08.01.2013	Gaz Püskürmesi	8
Soma/Manisa	13.05.2014	Ocak Yangını	301
Ermenek/Karaman	28.10.2014	Su Baskını	18
Şirvan/Siirt	17.11.2016	Şev Kayması	16

(Erol, Ürünveren, 2021: 197).

Ülkemizde bulunan maden ocaklarındaki ölümlü kazalar ile gelişmiş ülkelerdeki ölümlü maden kazaları karşılaştırıldığında Türkiye'deki can kaybının çok fazla olduğu görülmektedir. İstatiksel veriler, ülkemizde son yirmi yıl içerisinde 1989 işçinin meydana gelen kazalardan dolayı yaşamını yitirdiğini gözler önüne sermektedir (Eşidir, Bak, 2022: 411) Geçmişten günümüze kadar Türkiye'de gerçekleşen maden

kazaları göz önüne alındığında en fazla kazanın Zonguldak'ta yaşandığını söylemek mümkündür. Bu kazalardan dolayı ortalama 5.500 kişi yaşamını yitirirken, 400 bin işçi yaralanmıştır (Dizlek, 2021: 35).

Ülkemizdeki en ölümlü kaza olarak tarihe geçen Soma'daki kazaya değinildiğinde ise, bölgede yer alan maden ocağının 1990 senesinde üretim yapmaya başladığı bilinmektedir. Üretimin gerçekleştirilmeye başlandığı bu ilk 15 yıl içerisinde madenin Türkiye Kömür İşletmeleri tarafından çalıştırıldığı ve 2006 senesinde Park Teknik Şirketi adında özel bir firma tarafından işletildiği görülmektedir. Bu özel şirket, maden ocağında 2006 senesinde 50 bin ton, 2007 senesinde 270 bin ton, 2008 senesinde 230 bin ton ve son olarak 2009'da 300 bin ton üretim gerçekleştirmiştir. Yerin altından çıkarılan kömür çeşidinin yanıcı özelliklerinin yüksek dozda bulunması nedeniyle bahsedilen şirket yüksek ekonomik kazançla ve işçilerin güvenliğinin sağlanacağı bir biçimde alanı yönetmenin mümkün olmadığını savunmuş ve 2009 senesinde ocağın işletmesini bırakmıştır. Ayrıca bu şirkete göre, Soma'da bulunan bu maden ocağının ortalama üretim kapasitesi 1.5 milyon tondur ve çalıştırılması gereken işçi sayısı ise 800'dür. Ancak tüm bu istatistiksel verilerin 2009 yılında işletme hakkına sahip olan Soma Kömür İşletmeleri tarafından dikkate alınmadığı, çalışan sayısının 3000'e kadar, üretimin ise 4 milyon tona kadar çıkarıldığı görülmüştür (Topal, Beşpınar, Topal, 2018: 374). Ayrıca maden alanında tek bir revirin bulunuyor olması ve bu revirin yaşam odası olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bahsedilen yaşam odasına 14 işçinin girdiği ancak oksijenin tükenmesi sebebiyle onların da hayatlarını kaybettiği söylenebilir (Durdağı, 2017: 16).

13 Mayıs 2014 tarihinde Manisa ilinin Soma ilçesinde bir maden kazası gerçekleşmiş ve 301 çalışan yaşamını yitirmiştir (Kocasoy, 186). Kazayla ilgili paylaşılan haberler incelendiğinde, olayın sabah vardiyasındaki işçilerin bir sonraki vardiyada çalışması gereken işçilere görevlerini teslim ettikleri sıralarda gerçekleştiği görülmektedir. Tam olarak iki büyük ekibin yan yana olduğu bu dakikalarda toplam 787 işçi içerideyken, madenin 400 metre kadar altında bir yangın çıkmıştır. Girişe konum olarak yakında olan kişiler kolay bir şekilde içeriden çıkmayı başarabilse de 300 civarında işçi yerin 700 metre altında yangına ve yangından kaynaklanan dumana meydan okumaya çalışmışlardır (Aliağaoğlu, Çiltepe, 2020: 138).

Henüz Soma maden kazasının üzerinden bir yıl geçmemişken Karaman'ın Ermenek ilçesinde, 28.10.2014 tarihinde öğlen saatlerinde ocakta su baskınının yaşanması nedeniyle yeni bir kaza meydana gelmiştir (Tamzok, 2014: 1). Kazanın yaşanıldığı maden ocağından sekiz işçinin kaçarak yaşamını kurtarabildiği görülürken; elektrik devlerinin kapanması ve suyun 50 metreyi geçmesi nedeniyle 18 işçinin yaşamını yitirdiği görülmektedir (Aydın, 2015: 270). Son olarak ülkemizde, 14 Ekim 2022 tarihinde Amasra'da bulunan bir maden ocağında patlama gerçekleşmiş. Ocağın içinde ortalama 300 metre derinlikte yüzlerce işçinin bulunduğu kazada meydana gelen yangının da nedeniyle kurtarma çalışmalarında zorluklar yaşanmış ve 42 işçi yaşamını yitirmiştir (Eşidir, Bak, 2022: 406).

3.5. 1992 Kozlu Maden Kazası

Zonguldak'ın Kozlu ilçesinde bulunan bir kömür bölgesinde, Türkiye Taşkömürü Kurumu'na (TTK) ait olduğu bilinen bir işletmede 3 Mart 1992 tarihinde bir kaza meydana gelmiştir. Art arda grizu patlamalarının yaşandığı bu kazada 263 işçi yaşamını yitirmiştir. Ülkemizde yaşanan en ölümlü ikinci maden kazası olarak nitelendirilen bu kaza grizu patlaması nedeniyle yaşanmıştır. Patlamanın ardından içerideki yangının durdurulamaması üzerine ocağın üzerine su basılarak, ocağın kapıları kapatılmıştır. Araştırmanın içerisinde o senelerde madende görev almış işçilerle ve kazada hayatını kaybeden kişilerin yakınları ile görüşülmüştür.

4. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Nitel veri toplama araçlarından biri olan görüşme ile madencilerin ve madenci yakınlarının olayları algılama biçimlerine, kazaya yükledikleri anlamlara ve gerçeği ne şekilde inşa ettiklerine odaklanılmıştır. Katılımcıların konuyla ilgili söylemleri, onlardan alınan gerekli izinlerle birlikte ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve deşifrelerin yapılmasının ardından belirli gruplandırmalar dâhilinde kategorileştirilmiştir. Bahsedilen bu kategorilerin araştırmacı tarafından ortaya koyulmasındaki ilk etken katılımcıların üzerinde daha uzun süre durduğu konulardan meydana gelirken, ikinci etken araştırmanın konusuna uygun başlıkların oluşturulması amacını taşımaktadır. Konuyla ilgili örneklem seçiminde ise madencilerle ve madenci yakınlarıyla görüşme konusunda bir sınırlandırılmaya gidilmiş ve amaçlı örneklem kullanılmıştır.

Görüşmelerin yapıldığı süreçte özellikle katılımcıların kendilerini daha rahat hissedebileceği bir ortam tercih edilmiş ve alanda katılımcı ile araştırmacı dışında kimsenin olmamasına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla katılımcılar düşüncelerini daha kolay bir biçimde aktarabilmiş, söylemleri esnasında meydana gelen duygu değişimlerine diğer bireylerin şahit olmasının önünde bir engel oluşturulmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde yürütülmüş olan saha araştırmaları dâhilinde elde edilen verilerin neler olduğu ve bu verilerin ne şekilde yorumlandığının detayları yer almaktadır. İlk olarak derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirildiği 10 katılımcının sosyo-demografik özelliklerinin neler olduğu aktarılmış, katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, medeni durumları ve eğer maden işçisiyse görev alma süreleri, madenci yakını ise yakınlık durumlarına dair bilgiler verilmiştir. Nitel verilerin analizi ve çözümlenmesinin gerçekleştirildiği bulgular ise beş başlık altında toplanmıştır.

4.1. Katılımcılara İlişkin Betimsel Bilgiler

Derinlemesine yapılan görüşmeler, 05.09.2022-17.03.2023 tarihleri arasında Zonguldak ilinde yaşayan ve 1992 yılında gerçekleşen maden kazasında birinci, ikinci ve üçüncü dereceden yakınlarını kaybeden kişilerle gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Sosyo- Demografik Özellikleri

	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Madende Görev Süresi/Madenci ile Yakınlık
K1	Erkek	58	Evli	28 sene çalışmış
K2	Erkek	40	Evli	Babasını kaybetmiş
K3	Erkek	43	Evli	Babasını kaybetmiş
K4	Kadın	45	Bekar	Babasını kaybetmiş
K5	Erkek	35	Bekar	Babasını kaybetmiş
K6	Erkek	37	Evli	Babasını kaybetmiş
K7	Kadın	38	Evli	Babasını kaybetmiş
K8	Erkek	56	Evli	26 sene çalışmış
K9	Erkek	60	Evli	37 sene çalışmış
K10	Erkek	68	Evli	7 sene çalışmış

Yürütülen çalışmada 2 kadın, 8 erkekle derinlemesine mülakatlar yürütülmüştür. Yaş grubu nezdinde bir değerlendirme yapıldığında 30’lu yaşlarda olan 3 kişi (K5,K6,K7), 40’lı yaşlarda olan 3 kişi (K2,K3,K4), 50’li yaşlarda olan 2 kişi (K1,K8) ve 60’lı yaşlarda olan 2 kişi (K9,K10) mülakatlara katılmıştır. Medeni durumlarına göre bir sınıflandırma yapıldığında ise yalnızca 2 kişinin bekar olduğu (K4,K5), geriye kalan katılımcıların evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların 4 tanesi 1992 yılında madende görev alan ve hayatını kaybeden işçilerle aynı ocakta görev almış kişilerken; 6 tanesi kazada babalarını kaybeden kişilerden oluşmaktadır.

4.2. Maden Ocaklarının Tasviri ve Algılanma Biçimleri

İlk olarak katılımcılara en genel biçimiyle madenin çalışma ortamını nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Toplumun geneli tarafından maden ocağının nasıl bir yer olduğunun bilinmemesinden hareketle bir madenci şu sözlerle yerin altını anlatmaya çalışmıştır:

“Maden tamamen yeraltı, ayrı bir dünya, ayrı bir şehir benim gözümde. Kilometrelerce yer, açık açık bir alan. Anayolları, dışarıdaki anayolları düşünün, otomobillerin veya otoban gibi yolları, anayol dediklerimiz o şekildedir. (K1)”

Katılımcının yerin altında bulunan maden ocaklarını, yerin üstünde bulunan kara yolları ile tasvir ettiği görülmektedir. Bu ifadelerden hareketle yollar üzerinde bulunan tüneller, maden ocağının nasıl bir çalışma ortamına sahip olduğunu anlayabilmek için önemli bir noktada durmaktadır. Tünelin içerisine girildiğinde etkisini gösteren karanlık, gün ışığından yoksun olma durumu ve çıkışı ilerledikçe görebilme ihtimali maden ocağı ile benzer nitelikleri üstlenmektedir.

Mülakatlar sırasında sıklıkla vurgu yaptığı biçimiyle defalarca maden ocağına giren bir diğer madencinin ise çalışma alanını fiziksel ve teknik boyutuna değinmeden şu sözlerle anlattığı görülmektedir:

“Allah düşmanımı düşürmesin diyelim ya. Şimdi ekmeğini yedik, suyunu içtik, çoluk çocuğumuzu oranın parasıyla okuttuk ama ben düşmanımın girmesini dahi istemem yani (K8).”

Katılımcının çalışma ortamının zorluklarını kabul etmesine rağmen içinde vefa duygusunu barındırdığı görülmektedir. Çalışma alanının içerisinde bulunan kişilere karşı olan bağlılık ve oradan kazanılan para ile gerçekleştirilenlerin hatırlanması mekâna duyulan sadakatin temelini oluştururken, aynı zamanda vefa ortaya çıkaran bir unsur haline gelmiştir. Dolayısıyla ona göre maden ocağı düşmanının dahi girmesini istemeyeceği bir yerken bu zamana kadar kendisine ve ailesine kattıklarıyla da kıymetli bir yerdir.

Maden ocağından çıkan işçileri betimleyen katılımcı o anları şu sözlerle dile getirmektedir:

“Görüyoruz mesela simsiyah gözleri sadece beyaz. Onun dışındakiler komple simsiyah yani tahmin edebiliyoruz az çok. Zor yani (K2).”

Katılımcının ifade ettikleri, 1954 yılında Zonguldak’a giden Nedim Günsür’ün yaratmış olduğu resimleri akıllara getirmektedir. Bu görsellerde maden işçileri, kömürden dolayı kararan görüntüleri ile ortaya koyulurken, siyah bir yüzün tam ortasında gözlerinin dehşetle baktığı vurgusu bulunmaktadır. Ayrıca siyahın bütün tonlarının şehirle buluştuğunu ifade eden Günsür, kentte bulunan denizin bile siyah olduğunu sözel olarak aktarmaktadır. Bu durumu Orhan Veli’nin “Yüz karası değil kömür karası” dizelerinin özetlediği görülürken, dizenin devamında “Böyle kazanılır ekmek parası” sözüne yer vermesi bir başka madenci yakınının söylediklerini akıllara

getirmektedir (İsanç, Yeliz, 2008: 55,56). Aynı vurguya değinen katılımcı, maddi zorunluluklar nedeniyle çalışmak zorunda kalan maden işçilerine şu şekilde değinmektedir:

“Biraz ürkütücü, ekmek parası için işte çocuklarına bakabilmek için babaların fedakarlığı. Sadece ürkütücü geliyor bana, mecburi geliyor (K4).”

Reşat Enis Aygen’in bir romanında Zonguldak’ta bir madende çalışan Osman adlı karakterden bahsedilmektedir. Bu karakterin, gençlik yıllarını bir maden ocağında çürüttüğü ve çalıştığı yılların son derece ıstıraplı bir döneme karşılık geldiği ifade edilir. Kente ve sosyal yaşama uzak yerlerde bulunan bu ocakların zindanlardan daha korku verici bir yapıya sahip olduğu betimlenir (Tilbe, Tilbe, 2015: 195). Eserde bu şekilde aktarılanlarla paralel bir düşünce yapısına sahip olan katılımcı da madenin çalışma ortamını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Maden yani nasıl diyeyim size madene girdiğiniz anda bütün dıştaki hayatınız bitti. Oraya giren bir vatandaş, yeraltına giren bir vatandaş, dünyadaki işleri bitti. O andaki, oradaki insan kalıyor mu, çıkacak mı? (K5).”

Farklı türden birçok korkuyu içinde barındıran bu insanların, en büyük korkularının ölüm korkusu olduğunu söylemek mümkündür. Diğer korku biçimleriyle bir şekilde mücadele etmenin yolunu bulan kişiler söz konusu ölüm olduğunda hem büyük bir belirsizlik içermesi bakımından hem de kaçınılmaz olması nedeniyle bu korkuyu yaşamları boyunca barındırmaya devam ederler (Pösteği, 2002: 49). Maden ile ölüm arasındaki bu bağlantıya katılımcılardan biri şu şekilde değinmiştir:

“Ya bence nasıl bir yer, bir kere dışarıda hayat içeride ölüm var diyorlar. Bilerek ölüme gidiyorlar yani yapacak bir şey yok çünkü yaşam şartları (K7).”

Madende çalışan işçilerin yerin altında, gün ışığı almadan, yalnızca suni hava ile nefes alarak görevlerini yerine getirdiği göz önüne alındığında katılımcının söyledikleri daha fazla anlam kazanmaktadır. Bahsedilen bu unsurlar maden ocağında çalışmayı zorlaştırırken aynı zamanda insan yaşamını tehdit eden birçok etkenin alanda var olduğunu kanıtlamaktadır (Özkan Aytürk, Güneşer Demirci, 2023: 250).

Sonuç olarak, madende görev almış olan katılımcıların ifadeleri alanın fiziksel boyutunun betimlenmesini kolaylaştırırken aynı zamanda içlerinde bulunan vefa duygusunun ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuştur. Sosyal yaşamın içerisinde değer

vermedikleri ya da düşmanları olarak nitelendirdikleri kişilerin dahi maden ocağında çalışmalarını istemeyecek olmaları oradaki zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Dışarıdan alanı gözlemleyen kişilerin ise maden işçilerinin görüntüleriyle ya da evden ayrılma biçimleriyle maden ocağını anlamlandırdıkları görülmektedir. Başka bir deyişle, ocaktan ayrılan bir madencinin her yerinin kömür karası olmuş hali ile bir madencinin çalışmaya giderken aslında ölüme gittiğini düşündüren hali her açıdan bir zorluk belirtisi olarak algılanmaktadır.

4.3. Kaza

Meydana gelen bu kazayı çatışmacı yaklaşım ve post modern yaklaşım çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Çatışmacı yaklaşım, ölümün ortaya çıkmasını engelleyebilecek etkenlerin bulunup bulunmamasını, cinsiyet farklılıklarının ölümü etkileyebileceğini ve sınıfsal eşitsizliğin önemli bir unsur olduğunu ortaya koyar. İleri sürülen bu düşünceler dâhilinde bir değerlendirme yapıldığında, maden işçilerinin genelde yoksul kesimde yer alan kişisel olması sosyal eşitsizlikleri ortaya koyarken, madencilerin erkek olması fiziksel farklılıklarının bu ölümlerde rol oynadığını gözler önüne sermektedir. Post modern yaklaşım ise ölümü toplum içerisinde belirginleştirmeye çalışır. Maden kazalarının yıl dönümlerinde medyada paylaşımların yapılması, özellikle yıldönümlerinde maden işçilerinin hatırlanması, anma törenlerinin gerçekleştirilmesi bu belirginleştirme çabasının bir çıktısıdır (Erbuğ, 2021: 49).

4.3.1. Kaza Anına Dair Deneyimler

Brewin ve arkadaşlarının teorileri, travmanın gerçekleştiği anlarda üst düzeyde duygusal uyarılmaların gerçekleşmesi nedeniyle ilişkisel bilgi kodlamasının engellendiğini ancak duygusal-algisal işlemenin kolaylaştırıldığını savunmaktadır (Akt. Öner, 2021: 612). Katılımcılara yöneltilen “Kaza anında nerede ve kiminleydiniz? O günü anlatabilir misiniz?” sorusuna verilen yanıtlarda da elde edilen deneyimlerin ağırlıklı olarak duygusal-algisal biçimde kodlanması bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

Kaza günü izinli olduğu halde maden ocağına yakın bir yerde bulunduğunu belirten katılımcı o an şahit olduğu görüntüyü şu şekilde aktarmaktadır:

“O patlamanın olduğunda kuyulardaki tuğlaların uçması, bütün her tarafın bir anda kahvelerin dahi sarsılarak, tuğlalar uçunca boşalmasından sonra o kalabalığın içine... Birden bire sokak ana baba günü oldu (K1).”

Maden ocağının içinde gerçekleşen patlamanın yalnızca bulunduğu alanı etkilemediği, çevresinde bulunan mekânlarda da hissedildiği görülmektedir. Bu durum, patlamanın şiddetinin yüksek olduğunu gözler önüne sererken aynı zamanda büyüklüğüne dair bir izlenimin oluşmasını sağlamıştır.

Kazanın gerçekleştiği haberini çocuk yaşlarda alan katılımcı o anları şu şekilde dile getirmektedir:

Sabah bize haber verdiler, annemgile... Vermişler, verdiler. Annem yani nasıl söyleyeyim size tarif edilemez bir şey ya gerçekten. Annem yıktı yani gerçekten evi, yıkıldı yani bağırmasından. Başladı ağlamaya. Bağırmaya başladı biz de hep beraber sarıldık beş kardeş. Beşimiz anneme yuvarlandık, onun koynunda ağlamaya başladık. O ağlıyor, biz ağlıyoruz. Biz neden ağladığını bilmiyoruz. Babamız, bize bir şey diyen yok. Ben o anı unutamıyorum (K2).

Nadia Seremetakis’a göre, toplum tarafından desteklenmeyen ya da kolektif olarak öfke duyulan bireylerin yaşamını yitirdiği anlarda derin bir sessizlik hâkimdir. Hayatını kaybeden kişinin yakınları sessiz bir şekilde ağlar, cenaze törenlerinde insanların nicelik olarak az olması sessizliği kamçılar. Dolayısıyla kötü bir ölüm ne kadar sessiz ve sakin yaşanırsa toplum tarafından o kadar iyi karşılanacaktır (Aslan, 2008: 78) Ancak katılımcının cümlelerine bakıldığında tam tersi bir durum söz konusudur. Bir madenci eşinin gerçekleşen ölümden dolayı bir çılgılık attığı görülmektedir. Madencilerin toplumsal yaşamın içerisinde değerli kimseler olarak görülmesi, bir madenci yakınının ölümle karşılaştığında göstereceği davranışları özgürleştirmiştir. Dolayısıyla bu çılgılık toplum tarafından yadırganmamış, yalnızca acının bir çıktısı olarak yorumlanmıştır.

Kazanın olduğu saatlerde, kaza haberini evinde alan katılımcı o anları şu şekilde ifade etmiştir:

Kozlu da oturuyorduk. Ocağa da çok yakın bir mesafedeydim, evdeydik yani. Akşam saatleri ben rutin iş yapıyordum yani işte evi falan toparlıyordum. Bir patlama oldu ama biz zaten o seslere alışkınız, vagonlar birbirine vuruyordu hani o tarz seslere biz alışkındık. Hiç böyle yadırgamadık yani o sesi. Sonra komşu cama tıkladı, patladı dedi. Onun öyle demesiyle zaten ambulans seslerinin yoğunluğu ve bizim ailecek hani o zaman kardeşlerimde küçüktü, ailenin en büyük çocuğu benim. Ocağa inmemiz arasındaki mesafeyi hiç hatırlamıyorum yani (K4).

Katılımcının evin içinde duyulan patlama sesini ilk olarak sıradan bir maden ocağı sesi olarak yorumlaması, kazanın gerçekleştiğine dair edinilen bilgi süresini uzatmıştır. Bunun ardından kaza haberinin alınmasıyla madenci yakınlarının maden ocağına gittiği görülmektedir. Bu noktaların tam olarak hatırlanmıyor olması ve bellekte bulanık bir biçimde bulunuyor olması ise olayın katılımcıya sunduğu travmatik etkiyle açıklanabilir.

Travmanın belirli bir olaya duruma karşı incinme ya da yaralanma gibi etkenlerden kaynaklandığı göz önüne alındığında, böyle bir durumla karşılaşan insanların vermiş olduğu ilk tepkiler şok, güvensizlik ve kuşku ile kendini gösterir. Dolayısıyla bir kaos anı ortaya çıkar ve olayları deneyimleyen bireyler yaşadıklarını algılama noktasında bir belirsizlik yaşanır. Bu şartlar altında, belleğin bulanık halde olması yani olayların net bir biçimde anımsanmıyor olması tamamen bundan kaynaklanmaktadır (İsmayılov, 2015: 111).

Sonuç olarak, kazanın gerçekleştiği anlarda ortaya çıkan patlama sesinin ve patlamanın etkisiyle ortaya çıkan durumların bazı katılımcıların doğrudan haberdar olmasına imkân tanıdığı görülürken, daha uzakta bulunan kişilerin dolaylı olarak kazayı öğrendikleri görülmektedir. Bu durum madenci yakınlarının evlerinde genel işleyişin dışına çıkılmasına ve kısıtlı bir süre hayatın durmasına zemin hazırlarken aynı zamanda ocağın önünde toplanmaların başlamasına neden olmuştur. Bellek ile kaza haberinin alınmasının arasındaki ilişki incelendiğinde ise ilk olarak olayın yaşamın içerisinde olağan durumun dışına çıkmış olması ile son derece bağlantılıdır. Kaza, deprem, ölüm gibi olayların kişiler tarafından her zaman deneyimlenmiyor olması bu tarz durumların bellekte biricik halde bulunmasına ve daha çok hatırlanmasına olanak tanımaktadır.

4.3.2. Kaza Anında Madenin Dışında Yaşananlar

Olayın yaşanıldığı süreçte ocağın önünde yaşananların tespit edilebilmesi amacıyla katılımcılara “Kazanın yaşanıldığı esnada dışarıda neler yaşandı?” sorusu yöneltilmiştir. Kaza haberinin şehir içinde yayılmasının ardından maden ocağının dışında önemli miktarda kalabalıkların ortaya çıktığı bilinmektedir. Konuyla doğrudan ilişkisi olmayan bireyler medya aracılığı ile olanları seyredebiliyorken, maden işçileri,

sağlık çalışanları, arama kurtarma ekipleri ve madenci yakınlarının alanda bulunduğu görülmektedir.

Gerçekleşen bu kazada maden ocağının önünde yaşananları katılımcılardan biri şu şekilde açıklamaktadır:

Şöyle söyleyeyim, tabi herkes oraya yakınının iyi olmasını, iyi bir haber almak için gelir. Dünyanın en zor geçen dakikalarıdır onlar. Yani orada herkes koşuşturmaca içinde tabi ki... Madenci arkadaşları madende kalan arkadaşlarını kurtarmanın peşinde, aileleri de eşlerinden çocuklarından kardeşlerinden iyi bir haber almanın peşinde (K6).

Katılımcının ifade ettiklerinden hareketle, madenci yakınları için büyük bir hüznün ortamının bulunduğu görülmektedir. Normalde bir ölüm gerçekleştiğinde etkisini gösteren dayanışma biçimlerinin burada etkisini daha az gösterdiği söylenebilir. Bu durum insanların aynı anda, ortak acıları paylaşmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda dışarıda yas tutmaya başlayan kişileri sakinleştirmeden önce içeride kalan işçilerin kurtarılmasına öncelik tanındığı için, maden ocağını bilen ve tanıyan işçilerin kurtarma çalışmalarında bulunmaları son derece önem taşımaktadır.

Evden ocağa gitme süresini ve giderken neleri yaşadığı hatırlamadığını söyleyen katılımcı ise maden alanına gittiğinde olanları şu şekilde ifade etmektedir:

Ocağa indiğimizde orası zaten bir mahşer yeri idi. Çok kalabalıktı. Nasıl bir duyuydu ki nasıl bir şeydi ki ne tarifi mümkün yani yaşanır anlatılmaz bir şey yani onu tamamen yaşanması lazım. Asla geçmeyecek bir duygu, unutulmayacak bir duygu. Her zaman derler ya yara taze hafif dokunsan o kanıyor öyle bir şey, çok zor bir şeydi yani bizim için (K4).

Katılımcının söylediklerinden hareketle alanda yaşanan eylemsel aktivitelerden çok alanın hissettirdiği duygulara ulaşılabilir. Görüşmeler esnasında maden ocağının önünde olanları anlatmakta zorlanan katılımcı o an hissettiği duyguları unutamadığını ve konusu açıldığında o an yaşanan acının tekrar etkisini gösterdiğini öne sürmektedir. Bu noktada hatıralar ve duygular arasındaki bağlantı ele alındığında iki temel unsur kendini gösterir. İlk unsur, hatıranın içinde barındırdığı duygusal değer kendisidir yani meydana gelen hatıranın ne denli olumlu ya da olumsuz olduğudur. İkinci unsur ise olayın ardından ortaya çıkan duygusal uyarılmaların boyutudur. Daha önce bu alanda yürütülmüş olan çalışmalar incelendiğinde olumlu duygular uyandıran hatıraların, olumsuz olaylara nazaran daha hızlı bir biçimde hatırlandığı görülmüştür (Sarp, Tosun, 2011: 454,455) . Dolayısıyla, ölüm gibi güçlü duygular hissettiren olguların hafızada bir bilgi birikiminden çok duygu yoğunluğunun depolanmasına hizmet ettiği söylenebilir.

Kazada babasını kaybeden bir madenci yakını ocağın önünde olanları şu ifadelerle dile getirmektedir:

Gece gündüz orada yatıp kalkarlardı bir umutla. Cenaze çıksın ya da canlı çıksın diye bekle... Gece gündüz yani nasıl diyeyim size belki bir hafta belki bir ay boyunca. Gidip gelirlerdi bir umut Oralarda hep telefon gelecek, haber gelecek diye. Ama yani hep bekledik, hep bekledik. Ama en sonunda ölüsünü aldık (K5).

Aslında bir hastanenin yoğun bakım ünitesinin önünde sevdikleriyle ilgili iyi ve güzel haberler almak isteyen kişilerle bir maden ocağının önünde yakınlarının hayatta olduklarını duymak için bekleyen insanlar arasında hiçbir farklılık olmadığı söylenebilir.

Her an ölümle karşılaşacaklarını düşünerek işçilerin ocağa gittiğini ve bunu kabullenerek çalıştığını söyleyen madenci ocağın önünde beklenen anları şu şekilde ifade etmektedir:

İndikleri zaman dönemeyeceklerini bilerek zaten yüzde sekseni, yüzde doksani eşleriyle, çoluk çocuğuyla burada helalleşir çıkar evinden. İş çıkışında tekrar evine geldiği zaman eşler, çocukları geçmiş olsun yani bugün de sağ salim evine geldin, dönebildin gibisinden geçmiş olsun tabirini kullanırlar. Onlar biliyorlar ki ocakta göçük olduğu zaman, grizu olduğu zaman eşlerimiz yüzde seksen gitti, yüzde doksan gitti. Kurtulan da yeniden ilk günkü gibi aşık olmuş gibi sarılır eşine, ağlayarak sızlayarak yani anne babalar da aynı şekilde. Yani onun için çok şey duygusal anlar işte orada bekleyişler çok farklı oluyor (K1).

Kaza günü maden ocağının önünde bekleyen insanların aslında her gün eşlerini, babalarını ya da çocuklarını maden ocağına gönderdiklerinde aynı bekleyişi yaşadıkları söylenebilir. Her an kazanın gerçekleşme ihtimalinin bulunuyor olması bireyleri bu şekilde yaşamaya mecbur bırakmaktadır. Katılımcının diğer ifadelerinden ise özellikle bir grizu patlaması nedeniyle yaşanan kazaların insanlarda ölüm düşüncesini yoğunlaştırdığı söylenebilir. Umudun bu kadar az olduğu bu anlarda içeriden sağ olarak çıkarılan bir işçi olduğunda ise yakınlarının ağlayarak işçiye sarıldığını ifade eden katılımcı, duygusal anların bu noktada yoğun bir şekilde kendini gösterdiğini ileri sürmektedir.

Bu duygusal anları benzer ifadelerle dile getiren bir diğer katılımcı ise söylemlerinde şu ifadelere yer vermiştir:

“Herkes acısıyla bağırışıyordu. Ağlayanlar, sızlayanlar zaten kıyamet yeri gibi kalabalık oldu. Yani geçenlerde gördüğünüz Amasra gibi falan değil. Orası çok kalabalık oldu. Belki on binler vardı (K9).”

Katılımcının ülkemizde gerçekleşen son maden kazası olan Amasra'daki kazayla bir karşılaştırma yaptığı görülmektedir. İfadelerinden Amasra'da bulunan maden ocağının önündeki insan sayısının çok daha fazlasının kazanın yaşandığı dönemlerde Kozlu'da bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu durum doğrudan kazanın boyutuyla ve etkinliği ile ilgilidir. 1992 yılında yaşanan maden kazasının, Amasra'daki kazaya oranla çok daha fazla işçinin yaşamını yitirmesine neden olmasından dolayı daha fazla insanı etkilemiş ve daha fazla insanın ocağın önünde beklemesine neden olmuştur.

Sonuç olarak, kaza haberinin toplum içinde yayılması ile madenci yakınlarının ve madencilerin çalışma arkadaşlarının ocağın dışında bulundukları görülmektedir. Oraya gelen maden işçileri tarafından ocağın içinin biliniyor olması, kimlerin hangi alanda bulunabileceği noktasında fikirlerinin bulunması onların arama kurtarma çalışmalarına dahil edilmesine neden olmaktadır. Madenci yakınları için ise büyük bir hüznün ortamının hakim olduğu bu alanda duygusal zamanların yaşandığına tanık olunmaktadır.

4.3.3. Kurtarma Çalışmalarının Yürütülme Biçimleri

Madencileri kurtarmak için yerin altına inen ve bu ekibin içinde yer aldığını söyleyen katılımcı yaşananları şu şekilde anlatmıştır:

Çocuğumla, eşimi ben bıraktıktan sonra ben tekrar iş yerine gitmeye çalıştım. Tabi ki bir hayli araçlar şeyler var, yollar kapatılmış. Biz de aynı şekilde müsait bir yere park edip, Kuyubaşı dediğimiz bir numaranın başına komple iş elbiselerimizi giyip, ocağa inmeye çalıştık. Sadece o hırs, azim ve arkadaşlarımızı kurtaracağız. Biz ocağa gireceğiz, arkadaşlarımızın yerlerini biz biliyoruz. Bizler gidip arkadaşlarımızı alıp geleceğiz. Bizler gibi yaklaşık yani elli, yüz kişilik bir ekip daha vardı. Ama geneline baktığımız zaman da işte oğlu çalışan, kardeşi çalışan, eşler bizlerden daha fazla. Evet, çok çok kalabalıktı bir yandan (K1).

Madenci belleğinde hatırlanan temel görüntü “kalabalıklar”dır. Araçların yoğunluğu, ambulanslar ve yardıma koşan insanlar bu kalabalık temasının içini dolduran hatırlatıcılardır. Diğer bir nokta ise katılımcının da vurguladığı biçimde “deneyimin” maden işçiliğindeki önemidir. Deneyim, aynı zamanda madenciye diğerlerinden ayırtan unsurdur. Katılımcının aktarımında dikkat çeken duygu durumu da ayrıca önemlidir. Belleğin hatırlama biçimine bakıldığında katılımcının o gün ki duygularıyla ilişkili olarak “hırs” ve “azim” gibi iki kavramı ön plana çıkartması dikkat çekicidir. Orada bulunan kalabalığın ayırt edici bir yönünü de yine

katılımcı “madenci” olmayı özgünleştirerek vermektedir. Bir “oğul”, “kardeş” veya “eş” olma hali, kalabalığın içinde madencileri ayıran ölçüttür. İçerideki kazaya müdahale edemeseler ya da birincil derecede yakınları olmasa da bütün madencilerin aileleriyle kaza yerine gelmiş olması, bahse konu ölçütün toplumsal gücünü göstermesi bakımından altı çizilmesi gerekmektedir.

4.4. Kaza Sonrası

Travma kelimesi incelendiğinde açık delik anlamına geldiği başka bir deyişle sağlam bir yapıdayken yaşanan bir dönüşümle delikli bir hale geçişi ifade ettiği görülmektedir. Kavram daha fazla detaylandırıldığında ölüm gibi olumsuz bir olayın meydana geldiği bir anda bireylerin duruma uyum sağlamasına yardımcı olan unsurların felç olmasıyla sonuçlandığı görülmektedir. Dolayısıyla yıkıcı bir çok duruma yol açan travma çeşitli psikolojik, sosyal, davranışsal ve duygusal hareketlerde olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen bazı kişilerin önceki hallerinden daha iyi, daha güçlü bir hale geldiği görülür ve bu travmaya karşı verilen tepkilerin kişiden kişiye değişiyor olmasıyla yakından ilişkilidir (Duman, 2019: 179).

4.4.1. Cenazelerin Çıkarılması ve Teslim Edilmesi

Geçmiş dönemlerden başlayarak günümüze uzanan süreç içerisinde ölü bedeninin son bir kez görülmesi ve cenazelerin değerlere uygun bir biçimde gömülmesi her zaman önem taşımıştır. Örneğin Antik Yunan’da ölümün gerçekleşmesinin ardından yaşamını sürdürenlere düşen ilk görev uygun bir biçimde ölünün gömülmesidir. Üstelik bunun için ölen kişiyi tanıyor ya da değer veriyor olmanız gerekmez, yasalarına göre yolda yürürken karşılarına çıkan bir ceset dahi bulunan kişiler tarafından gömülmelidir. Ölen kişilerden bu uygulamanın kendisini esirgemek, kutsal olarak görülen tüm etkenlere yapılan bir saygısızlık olarak kabul edilirdi (Seven, 2023: 45). Günümüzde de ölü bedene karşı benzer saygının gösterildiği ve cenaze işlemlerinde birçok kişinin önemli rol oynadığı görülürken, bir mezarın inşa edilmesinin bir ihtiyaç doğrultusunda karşımıza çıktığı görülmektedir.

263 kişinin yaşamını yitirdiği bu kazada cenazelerin çıkarılmasında aktif bir rol oynayan katılımcı o anları şu şekilde dile getirmektedir:

Biz zaten şöyle cenazeleri çıkartmaya da aynı şekilde hiç korkmadan girdik ama cenazeleri aldıktan sonra veya cenazeleri alırken büyük şoklarla karşılaştık. Şoklarla dediğimiz bize o etap gözlerimizle görmediğimiz için çok şey gelmedi, inandırıcı gelmedi ama cenazeleri çıkartmaya başlayınca (K1).

Gerçekleşen bir ölümün fiziksel yapısı gözlemlendiğinde; bedenin çürüdüğü, et ve kas gibi yumuşak dokuya sahip olan noktaların ortadan kaybolduğu görülmektedir. Dolayısı ile belirli bir müddet sonra cesetten geriye varlığını binlerce yıl sürdürebilen kemikler kalmaktadır (Şahin, Başkaya, 2017: 127)

Bu tarz durumlarla karşılaşacağını bilen madenciler yine de herhangi bir tedirginlik yaşamadan arkadaşlarının bedenlerini yerin altından çıkarmaya çalışmışlardır. Gördüklerine inanmadığını söyleyen katılımcı bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Ceset torbasına bizler koyduk zaten aynı şekilde ben çıkarttım zaten. O ekibin içinde ben de vardım aynı şekilde. Şey olarak cesetlerde hiçbir bozulma yok yalnız tuttuğun yer, eklemler tamamen gittiği için çürüdüğü için kopuyor. Sadece o kadar bir şey vardı. Biz kopartmadan şey yapmadan ceset torbasına koyup aynı şekilde o kokuyu dışarıda kimse alıp da eşinden veya da çoluk çocuk babasından nefret etmesin diye onu ilaçlayarak ceset torbasına koyduk. Ceset torbasında da kimseye gösterilmedi, tabutlarla beraber gelindi o şekilde tabutla beraber konmak zorunda kaldı. Eğer biz onu normal cenaze gibi koymuş olsak bu sefer farklı söylentilere doğru gidecektik. Mecburiyetten altı ay bir sene geçtikten sonra normal bedenden yağ ayrılıyor zaten, kemikler kalmaya başlıyor. Ama bunlara şehit cenazeleri diyoruz Allah tarafından içeride de üzerleri kapalı, mezar gibi yapılmış. Sanki Allah'ın takdiri işte ufak ufak hep göçükler vardı üzerlerinde (K1).

Hayatını kaybeden birinin bedeni yalnızca nefes almayan bir kalıntı olarak değerlendirilmez, bu durum bedenin çürüyerek şekil değiştirmesinden kaynaklanır. Başka bir deyişle ölünün bedeni eski formunu kaybetmekte, parçalara ayrılmakta ve bir dönüşüm geçirmektedir. Ölü bir bedenin eylemsizliği aslında ölüm olgusunun sürdürdüğü bu aşamalar üzerinden hareket gösterir (Derin, 2020: 40). Birkaç sene geçmiş olmasına rağmen bedenlerde büyük bir değişiklik olmadığını aktaran katılımcı için bu durum son derece şaşırtıcıdır. Bedenin fizyolojik durumuna aykırı olan bu durumu ölen kişilerin şehit olmasına bağlayan katılımcı bu düşüncesini mezar şeklinde üzerleri kapalıydı ifadeleri ile desteklemektedir.

Kazanın ardından çıkan yangınların söndürülememesiyle birlikte ocağa su basıldığı ve madenin kapılarının kapandığı bilinmektedir. Bazı işçilerin cesetlerine iki yıl gibi bir süre sonra ulaşıldığı bu kazada içeride olanları bir diğer madenci şöyle dile getirmiştir:

Şimdi cenazeleri bazen parçalı alabiliyorsunuz. Cenaze olduğunu bilmediğiniz için orada makineyle cenaze de parçalanmış olabiliyor yani. Tabi ki söylenecek şey değil ama hani benim mesela öyle oldu. İşçimin birisi öyle alındı. Bazısı denk geliyor, yüzerek mesela (K10).

Kazanın ardından babasının cenazesine bir buçuk yılın sonunda ulaşan madenci şu cümleleri söylemiştir:

Ben anlayamadık yani babamı. Babamın cenazesi bak daha anneme sordum geçenlerde yani eski bir buçuk sene sonra çıktı benim babamın cenazesi. Benim ve bizim gibi olanların çoğu çünkü babam kazmacıydı, en uçta olduğu için en dipte olduğu için şeyin en ucundaki diyeyim size. Bir buçuk yıl sonra çıktı (K2).

Cenazelerin çıkarılma aralıklarında uzun sürelerin olduğu görülmektedir. Katılımcının ifade ettiklerine göre bu durum maden ocağının hangi alanında çalıştıkları ile yakından ilişkilidir. Ocağın çıkış kapısının yakınında bulunan madencilerin bedenleri daha kısa bir sürede ulaşılrken, görevleri nedeniyle daha uzakta çalışan madencilerin bedenlerine daha geç ulaşılmıştır.

Babasının cenazesine yedi ay sonra ulaşan katılımcı ise şunları ifade etmektedir:

O güne dair unutamadığım derken şimdi şöyle benim babamın yedi ay sonra cenazesi çıktı yani köylerden her gün bir cenaze çıkıyordu işte cenazesi olmayan birini bekliyorsun mesela mezaristanı olmayan birisini bekliyorduk sonuçta yani her gün çıkmasını bekliyorduk (K3).

Gündelik yaşamın içerisinde başka bir ülkede yaşamını yitiren birinin cenazesi için büyük çabalar gösterilmekte, kişinin ait olduğu düşünülen toplumda bir mezar oluşturulması düşüncesi hâkim olmaktadır. Bu durum insanlar tarafından seçilmiş ya da özel olarak nitelendirilen günlerde ölünün mezarı başında ziyaret edilmek istenmesi, ölen kişinin yerinin bilinmesi açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla katılımcının mezarı olmayan birini bekliyorduk düşüncesi, ölen kişinin nerede olduğu, kendisine nerede dua edilmesi gerektiği düşüncesi ile ortak noktada buluşmaktadır.

Bu anlatılanlarla paralel bir düşünceye sahip olan katılımcı da umutlarının tükenmesi ile birlikte tek beklentilerinin ölen kişi için inşa edilmiş bir mezar olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

Tabi ki canlı çıkacağına asla şey yapmadık yani düşünmedik. Bir umut yoktu sadece çıksın istedik. Sadece gelsin mezarının başında bir dua edebilelim bir mezarı yeri yani sabit bir yeri olsun istedik. Kış mevsimiydi, kar yağıyordu haber geldiğinde bize babamın geldiğinde yani cenazesinin çıktığında. Getirdiler tabutta mühürlüydü. Hiçbir şekilde görme şansımız olamazdı yani bununda bilincindeydik. Gitti yani (K4).

Günümüzde ölen bir kişinin defnedilmeden bir gün önce evinde bekletilmesi yaygın bir gelenektir. Hayatını kaybeden kişinin kendi evinde ve ailesiyle birlikte son gecesini geçirmesi için ortaya koyulan bu eylemin madenci yakınları tarafından gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğu katılımcının sözleriyle kanıtlanır niteliktedir. Öyle ki cesetlerin çıkarılma sürecinin uzaması, yakınlarını son bir kez görme haklarını da ellerinden almıştır.

Babasının cenazesine iki yıl gibi bir süre sonra ulaşan katılımcı şu sözlerle cenazeye ulaştıkları güne değinmiştir:

Tam kazanın olduğu günü babam arkadaşının şeyrine işe gitti. O esnada da kaza haberi gelince bütün aile büyüklerimiz hep o tarafa koştular. Yani nasıl diyeyim size ha çıkacak, ya çıkacak, üç gün, beş gün, on gün, on beş gün yani bilemediniz kaç ay oldu belki kaç sene, iki sene oldu hemen hemen. Bekliyoruz bir umutla çıkacak yani nasıl diyeyim size, canlı olmasa dahi ölüsünü dahi alabilmek için bekliyoruz. Bekledik, bekledik, bekledik, iki sene sonra ben okula başladım. Bir hafta içi büyük amcalarım bizi okuldan aldılar, ablamla abimi beni dediler dediler böyle böyle okul müdürümüze geldiler böyle böyle bu çocukları biz alıyoruz. Babalarının ölüm şeysi geldi. Alıyoruz, götürüyoruz dediler. Köydeki o zamanlar büyük fırın arabaları vardı, belki siz bilir misiniz bilmez misiniz bilmiyorum ama. Onlarla, fırın ekmek arabasının arkasına koydular o tabutları, öyle öyle getirdiler. Yani ben babamın tabutu eve girince yani ben eve diyorum ki ne geldi? Eve ne geldi diyorum. Bir baktım ki babamın tabutu. Ayaklarını okşadım, tabutunu okşadım yani nasıl diyeyim size anlatılmaz yani bu olaylar (K5).

Burada cenazelerin teslim edilme sürecinin uzamasının gündelik yaşamı etkilemediği, öğrenci olan katılımcının eğitim hayatına devam ettiği görülmektedir. Öğrenim sürecine devam ettiği gün okuldan büyükleri tarafından alınan bu katılımcının eve getirilen şeyin babasının cenazesi olduğunu anlamlandırmakta zorluk çektiği görülmektedir. Bu durum hem olayın arka plana itilmesiyle hem de cenaze aracı ile değil de bir fırın arabası ile getirilmesinden kaynaklanabileceğini öngörmek mümkündür.

4.4.2. Kazanın Ardında Bıraktıkları

Bulguların bu bölümünde kazanın ardında bıraktığı etkiler bir yas süreci bağlamında değerlendirilmektedir. Bu dönemin her birey için farklı deneyimlerden oluşuyor olması, gösterilen tepki ve eylemlerin de bireysel bir biçimde kendini göstermesine neden olmaktadır (Bildik, 2013: 224).

Kayıpların yaşanmasının ardından kendisini boşlukta hisseden bir katılımcı yaşamının çeşitli alanlarında kendini eksik hissettiğini şu sözlerle dile getirmektedir:

Biz her gün çıktığımızda arkadaşlarımızla beraber toplu olarak gezerdik. Benim en çok zoruma giden zaten ağırıma giden o oldu. Birden bire çokluk çocuğunu kaybetmişsin, eşini dostunu kaybetmişsin. Kendimizi boşlukta uzun müddet boşlukta hissettik. Hala da

çocuklarını gördüğümüz zaman bazen gözlerimiz bile yaşarır. Babasına tamamen benzer, tıpa tıpa mesela erkek çocukları. Aynen onu görmüş gibi bugün aynı şekilde içerleriz, duygusal anılarımızı o anda yaşamaya başlarız. Gözlerimizden bazen de yaş gelir (K1).

Katılımcının kendini bir boşluğun içerisinde hissetmesine sebep olan ilk etkenin etrafındaki kalabalıkların ani bir biçimde yok olmasıyla ilişkilidir. Aynı zamanda, bahsedilen kalabalıkların sıradan kişilerin aksine değer verilen bireylerden oluşuyor olması bu durumun daha tesirli bir biçimde kendini göstermesine olanak tanımıştır. Bu noktada ayrıca değinilmesi gereken nokta ise hatırlamaya zemin hazırlaması sebebiyle kendini gösteren unsurların kendisidir. Yaşamın içerisinde denk gelinen kişilerin kaybedilen bireylere benziyor olması, ölü bir bedenin yerin altından çıkıp, bireylerin karşısında dikilmesiyle aynı noktada kesişmektedir.

Aynı katılımcının normal ve doğal bir tepki olarak ortaya sunduğu bu örneklerin yanı sıra bazı travmatik durumları da yaşadığı şu sözlerinden ortaya çıkmaktadır:

Kendim bile o zaman, o dönemde tüm cenazeleri çıkarttıktan sonra mesela hastaneye yatmak zorunda kaldım. Çöp kenarından geçemiyordum veya hanımım evde benim kızartma yapamıyordu, şey yapamıyordu. Her taraftan ceset kokusu geliyormuş gibi. Geceleri rüyamızda gündüz de işte çöp kokusu olsun, herhangi bir koku olsun. O arada bazen insanlara da saldırdıklarımız oldu (K1).

Burada değer verilen kişilerin aniden ve şiddet içeren bir şekilde yaşamını yitirmesinden kaynaklanan tepkilerin olduğu görülmektedir. Travmatik yas olarak değerlendirilen bu süreçte, kişilerde bu tarz ruhsal problemlerin görülmesi mümkündür (Bildik, 2013: 227). Cenazeleri çıkarma sürecinin, yıllar süren bir boşluğun ardından başlamış olması arama kurtarma ekibine dâhil olan kişilerin, ölü bir bedenin zamanın da etkisi ile dönüşümü ile birlikte sıradan bir ceset görünümünden daha fazlası ile karşılaşmasına neden olduğu söylenebilir. Burada bahsi geçen “çöp kokusu” ya da “kızartma kokusu” aslında kurtarma çalışmaları içerisinde duyulan koku ile aynı zemine denk düşmektedir. Dolayısıyla kokuların hatırlama noktasında önemli bir işleve sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu noktada, Vazgeçemediklerinin Toplamıdır İnsan adlı eseri okuyuculara sunan Erdoğan Özmen’in travmadan ne şekilde bahsettiğine değinmek gerekli olacaktır. Ancak yazar bu durumu yalnızca bir olayın yaşanmasıyla sınırlandırmaz, bireyin kendisinin altüst oluşu ile ele alır. Öyle ki travma geçirmiş bir birey çevresinden olayı hatırlatacak bir uyarıcı ile karşılaştığında kendini kontrol edemez. Bu durum yaşamın içerisinde takılı kalması ya da bloke olması ile açıklanabilir

(Göğerçin Toker, 2020: 111) Yukarıdaki katılımcı için yağ kokusu, çöp kokusu gibi duyuusal etkenler bir hatırlatıcı görevi görürken, aşağıdaki ifadelerin sahibi olan katılımcı için babasıyla yürüyen bir çocuk aynı uyarıcı işlevine sahiptir.

Kazadan sonra bizim hayatımız zaten tam bir affedersiniz allak bullak oldu yani. Biz bittik yani öyle söyleyeyim yani. Çünkü babasızsınız, sokakta birisini görüyorum mesela bayramlarda olsun, babasının elini tutmuş ya ben normalde sert ben özetle sert mizaçlı biriyim ya yapım gereği çünkü biz babasız büyüdük (K2).

Katılımcının ifadelerinden hayatının olağan akışında olumsuz etkilerin görüldüğü sonucuna varılabilir. Bu durum, gerçekleşen ölümün ani bir biçimde meydana gelmesi ile yakından ilişkilidir.

Maden kazasından etkilenmeyen kişilerin kendilerini anlamayacağını düşünen katılımcı ise bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

Yaşayamadığınız için siz bizim ya da herkesi kastediyorum yani siz bizim acımızı paylaşırsınız bir insan olarak tahmin edebilirsiniz, üzülsünüz ama o acıyı bizler yaşıyoruz yani bu maden şehitliğinde kalan çocuklar yaşıyor, gençler yaşıyor. Annem benim yirmi dokuz yaşında dul kaldı, hesabınızı yapın, yirmi dokuz yaşında beş çocukla dul kaldı. Beş çocuğu büyüttü, okuttu, okuyanları benim kız kardeşim öğretmen oldu, edebiyat öğretmeni. Okuttu mesela okutması mesela beş tane çocuk gidebilirdi, yirmi dokuz yaşında gençliğinin baharında bu kadın ya. Şimdi nelerini görüyoruz yani şimdi bu kadar kolay değil yani hayat bu kadar ucuz değil yani. Hayat bu kadar ucuz değil bunun için diyorum siz bizim acımızı anlarsınız ama yaşamayan bunu hiç kimse bilemez. Gerçekten çok zor yani Allah kimseyi tekrardan söylüyorum kimseyi ne anasız ne babasız bırakmasın diyorum yani (K2).

Katılımcının ifade ettikleri, kazadan dolayı eşlerini kaybeden kadınlar üzerinde konuşmayı gerekli kılmaktadır. Öncelikle eşin ölümü, geride kalan eş için yalnızca hayat arkadaşının kaybedilmesiyle açıklanamaz aynı zamanda birçok rol kaybı görülür. Biz kavramından ben kavramına geçildiği bu dönemde, geride kalan eş bu süreçte çok zorlanmasına ve eşine karşı özlem duymasına rağmen, yaşamın gerektirdiği rol ve sorumlulukları yürütmek için istek duyar, yas sürecinin belirli bir aşamasından sonra bunları yerine getirmek için hazır hale gelir (Şimşek Arslan, Buldukoğlu, 2019: 406).

Kazanın gerçekleştiği senelerde ağırlıklı olarak erkeklerin çalışma hayatında bulunuyor olması göz önüne alındığında kadınların çoğunun herhangi bir iş tecrübesinin olmadığı söylenebilir. Ağırlıklı olarak evin işleriyle ve çocukların eğitimiyle ilgilenen kadınların kaybın yaşanmasıyla birlikte eşinin de görevlerini üstlendiği görülmektedir.

Bu süreçte çocukların neler yaşadığına dair ifadelerde bulunan katılımcı ise şu sözleri söylemiştir:

Biz aşıya indiğimizde benim kardeşim var 79 doğumlu ben 75 doğumluyum. Kardeşim çok dolandı. Ocaktan çıkanları falan o çok gördü. Cesetleri çok gördü. Onun o psikolojisi hala çocuk yani eve geldiğimizde benim babam bir sene sonra çıktı, hemen çıkmadı. Eve geldiğimizde çocuğun yani onun psikolojisi çok alt üst olmuştu. Çünkü yaralıları gördü, ölümleri görmüştü ve sürekli kan görüyorum diye çok feryatlar etmişti çok sıkıntılar yaşamıştık. Kardeşimin o şeysinde ben hani ona odaklandığım için biraz kendimi herhalde geri çektim o düzelsin, iyileşsin diye. O çok sıkıntı yaşattı bize. Onları görmesi (K4).

Katılımcının aktarmış olduklarından olayları deneyimleyen kardeşinin kazanın gerçekleştiği senelerde on üç yaşında bir çocuk olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Yetişkin olmayan bu bireyin yalnızca ebeveynini kaybetmesinden kaynaklanan süreçlere maruz kalmadığı aynı zamanda toplu bir şekilde gerçekleşen bu ölümlerin birkaçına aynı anda tanık olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre on iki ile on sekiz yaş arasında bulunan çocuklar, bu şekilde doğrudan ölüme maruz kaldıklarında kendilerini tehlikenin içinde hissederler. Çocukta korku duygusunun yoğunlaştığı bu anlar kendisi için sarsıntı yaratırken aynı zamanda travmatik davranışların kaynağını ortaya koyar (Toksoy, 2005: 7).

Babasının eksikliğini hissettiğini söyleyen katılımcı o anları şu şekilde dile getirmektedir:

Yani şöyle diyeyim size bir yere gittiğim zaman, okula gittiğim zaman hep toplantılar olurdu küçükken. Küçükken hep derlerdi baban nerede? Babam yok diyordum. Annem geliyordu, abim ya da ablam geliyordu toplantılarıma. Onlar geliyordu. Söylüyorlardı arkadaşlar, çocuklar mesela okul arkadaşım, baban nerede diyorlardı bana. Babamı kaybettim diyordum. 92’de, madende kaybettim. O zaman susup kalıyorlardı. Başın sağ olsun diyorlardı. Allah rahmet eylesin diyorlardı ya ne diyebilirim babasızlık yani öyle bir şey ki kimilerine anlatırsın anlar, kimilerine anlatırsın gene anlamaz (K5).

Yakınlarını kaybeden kişiler, ölümün üzerinden belirli bir süre geçene kadar ölen kişinin kendi hayatlarındaki etkilerinin farkında olmazlar. Dolayısıyla yas sürecinde olan kişilerin, ölümden dolayı ortaya çıkan boşluğu doldurmaları ve bu değişime uyum sağlamaları gerekmektedir (Bildik, 2013: 224)Yukarıdaki ifadelerden katılımcının sosyal yaşamındaki eksiklikleri aile bireyleri ile doldurmaya çalıştığı görülmektedir.

Çalışma arkadaşlarını kaybeden bir madenci yaşadığı süreci şu şekilde açıklamaktadır:

Normal olaydan sonra tekrar çalıştık madende. Yani normal hayatımıza devam ettik kardeşim ya, hiçbir şey olmamış gibi. Sanki o arkadaşlarımız hiç ölmemiş gibi. Hiç o olay yaşanmamış gibi mecbur hayatımızı devam ettirmek zorunda kaldık kardeşim (K8).

Katılımcının söyledikleri, Worden’in görev temelli yaklaşımı ile açıklanabilir. Bu yaklaşıma göre, ölümün gerçekleşmesinin ardından bireyler sosyal yaşamlarında

uyum sağlayabilmek adına bazı görevleri yerine getirirler. Katılımcının, ölümün gerçekliğini kabul etmesi ve onların artık olamayacağı bu dünyaya uyum sağlaması, bu sorumlulukların yerine getirildiğini ortaya koymaktadır (Aşçıoğlu Önal, Yalçın, 2019: 1017).

Sonuç olarak, yas süreci en yoğun biçimde aileler üzerinde kendini göstermektedir. Aile içerisinde birinin yaşamını yitirmesinden etkilenen kişiler, bahsedilen üyeleri karşımıza çıkar. Ailede yer alan herkesin farklı sıfatlara ve farklı görevlere sahip olması kaybedilen kişi ile arada kurulan bağın biricik olmasına yol açar, dolayısıyla her üye yas sürecini farklı bir biçimde yaşar. Ölümün kabul edilmesiyle ailelerin yaşam döngüsü, kişilerin birbirleri ile kurdukları bağ ve ilişkiler yeniden kurulur (Şimşek Arslan, Buldukoğlu, 2019: 402,403).

4.4.3. Toplumsal Dayanışma ve Birliktelik Biçimleri

Bir bireyin, yakınına kaybetmesi üstelik doğal olmayan ölüm başlığı altında değerlendirilen bir kazadan dolayı yitirmesi kendisi için acı veren bir olaydır. Bu kişilerin toplumda yer alan diğer bireylerle ve sosyal etkinliklerle yeniden ilgilenebilmesi, yas sürecinin sağlıklı bir biçimde geçirilebilmesinde son derece önem taşımaktadır (Karakuş, Öztürk, Tamam, 2012: 48).

Bu noktada madencilerin kendi içlerinde, aynı mesleği yürütüyor olmalarından kaynaklanan birlikteliğin kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Madenci olmak ya da bir madenci yakını olarak sürece doğrudan tanık olan kişiler daha yakın ilişkiler kurmaktadır ve madencilerden birinin maruz kaldığı olumsuz bir durum toplu olarak yadırganmaktadır. Meydana gelen bir kazanın ardından, kazayı yaşayan bireylerin ailelerinin değil de aynı zamanda maden işçilerinin alanda bulunuyor olması, kurtarma çalışmalarında ailelerden ya da diğer ekiplerden daha büyük bir role sahip olmaları bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Kazanın yaşanıldığı dönemde madenci olan katılımcı gerçekleşen toplumsal birliktelik biçimlerini şu şekilde dile getirmiştir:

İlk zamanlar işte şöyle olabilir böyle olabilir üç gün sonra beş gün sonra ama bir hafta on gün geçtikten sonra herkes dedi ki artık bu iş zaten bitti. Çıkan cenazeleri de gömmeye başlayınca artık tabi ki herkesin kendi köyündeki teselli edecek komşuları veya mahalledeki komşuları illa ki sürekli ziyaretlerine geliyordular (K1).

Aynı kazada yakınlarını kaybeden diğer bireylerle yakın olduklarını ifade eden katılımcı bunları şu şekilde dile getirmiştir:

Bizim köyde mesela beş tane maden şehidi var 92'den kalan. Biz hep beraber sanki böyle yabancı kardeşmiş gibi. Çoğumuz hala öyleyiz. Hala öyle birbirimize gelip gitme olsun, birbirimizin sıkıntısı derdiyle yani sanki onun derdi benim derdimmiş gibi hala da öyle görüşüyoruz, buluşuyoruz hiçbir yani öyle normal bir komşuluk gibi değil, öyle söyleyeyim yani (K2).

Silverman'ın yürütmüş olduğu bir çalışmada eşlerinin ölümüne tanık olan kadınların aynı ortamda bulunup, birbirlerine destek vermelerinin yas sürecinde olumlu bir etkisinin olduğu koyulmuştur. Dolayısıyla benzer nedenlerden dolayı kayıp yaşamış bireylerin yas sürecinde birbirlerini motive ettikleri görülmektedir (Kırcalı, 2020: 16).

Cenazelerin daha çıkarılmadığı aşamalarda umutları tükenen insanların, ölümü kabul etmesiyle ortada bir ölü beden bulunmaması rağmen yas sürecine başladıkları şu ifadelerle anlatılmaktadır:

Yani destek oluyordu derken yani kültür olarak bizim zaten destek amaçlı birbirimize bağlı bir kesimiz yani herkes birbirinin acısını paylaşıyor her akşam evine bir ziyaretçi geliyor yani duyanlar her gün evine geliyor ziyarete geliyor baş sağlığına geliyor ama ortada cenaze yok yani (K3).

Ölümün ardından cenaze törenlerinin meydana gelmesi, birçok toplum tarafından uygulanan bir ritüel biçimidir. Bu törenlerde hayatını kaybeden kişilerin yakınları ile vakit geçirme, onların hissettiği duygulara ortak olma gibi davranışlar yas sürecinin daha kolay atlatılmasına yardımcı olmaktadır (Kırcalı, 2020: 17).

Toplum tarafından yeterli desteği gördüklerini ifade eden katılımcılar bunlara şu şekilde değinmiştir:

Ya sağ olsunlar hepsi sahip çıktılar, hepsi kol kanat gerdiler bize hani hatta babaannem ve dedemin dediği laf şuydu. Hani oğlumuz öldü, onun yerine gelinimizi koyduk o bizim evladımız artık derlerdi. Ya o yönden herkes sahip çıktı, sağ olsunlar. Kimse şey yapmadı, mağdur etmedi (K7).

İnsanlar hep o sıralarda hep ziyaretimize gelirlerdi, başınız sağ olsun derlerdi. Bir ihtiyacınız, bir arzunuz herhangi bir şey isterseniz yardımcı olalım derlerdi yani. Allah razı olsun gene böyle bir şey olduklarında her zaman sorarlar. Bir şey olsun, kaza haberi olsun, bir şey olsun, her zaman arayıp sorarlar yani. Amcalarımız, büyüklerimiz her zaman, hep iç içeyiz. Bir şey olduğunda gelin derlerdi, onlara bir şey olduğunda biz gideriz her zaman (K5).

Katılımcının yas süreci esnasında çevresindeki bireylerle iç içe olduğu ve bu durumdan dolayı bu kişilere karşı bir minnet duyduğu görülmektedir. Ancak yas sürecinde ortaya bir rol karmaşası çıkmasından dolayı ailelerin sınırları esnek hale

gelebilir, dolayısıyla çok fazla yakınlık kurulması her zaman olumlu sonuçlar doğurmayabilir (Afyonoğlu, Kesen, Özcan, Yavuz, 2021: 62).

Yeterli desteği alamadıklarından yakının katılımcı ise yaşananları şu şekilde anlatmıştır:

Hiç kimseden biz destek görmedik. Çok zor şeyler yaşadık. Annemde çok zor şeyler yaşadı. Kırsal bir bölümde kırsal bir köy mevkisindeydik. Tam Zonguldak'ta doğduk, büyüdük, yaşadık, yaşıyorduk ama hani insanlar hep bizi şey yaptı kullandı diyelim. Yani ezdiler bizi. Ne olursa olsun bizi ezdiler, bizi yıpratmışlar. Babasız kalmak işte bu denli kötü bir şey yani babamızın olamaması, bize sahip çıkanın olmaması bu denli kötüydü. Yani hiç kimseden hiçbir şey görmek diyebilirim (K4).

Yas sürecinin ortaya koyduğu sorunlarla baş edebilmede sosyal destek yeterli bir biçimde sağlanamadığında bireylerin yas süreci sağlıklı bir biçimde tamamlanamayabilir. Dolayısıyla kaybı yaşayan bireylerin ihtiyaçları toplum tarafından anlaşılamaz ve etkili bir çözüm geliştirilemez (Yörük, Türkmen, Yalnız, Nebioğlu, 2016: 210)

Sonuç olarak, bir ölüme tanık olan kişilerin, sosyal desteğe sahip olması ve gösterilen desteğin derecesi yas sürecinin ne şekilde ilerleyeceğini ve nasıl bir uyum sağlanacağını etkiler. Eğer bu destek kaybı yaşan kişiler tarafından yeterli görülmezse destek sisteminin yetersiz olduğu anlaşılır ve kişilerde patolojik yas kendini gösterir (Bildik, 2013: 225). Bahsedilen bu yas türünde bireyler yasin olağan süreçlerini aşamazlar ve birinde takılı kalarak yas sürecini tamamlayamazlar (Çolak, Hocaoglu, 2021: 59).

4.5. Unutulmayanlar

Bir şehrin hafızası hem o yerin içinde birikenlerden hem de olayları deneyimleyen kişilerin bilgilerinden meydana gelen bir hatırlama biçimidir. Şehrin hatırlattıkları ve unutturmaya çalıştıkları, orada yaşayanların anımsadıklarını ve unuttuklarını belirler (Çetken, 2011: 29). Bir maden kenti olarak anılan ve birçok yerinde madencilğe dair çeşitli semboller ve izler taşıyan Zonguldak'ta yaşayan bireyler de şehrin kendilerine anımsatmaya ya da unutturmaya çalıştığı bilgilerle hatırlarlar.

4.5.1. İlk Akla Gelenler

Kazanın gerçekleştiği gün izin olan katılımcı eğer izinli olmasaydı kendisinin de yaşamını yitirebileceğini şu sözlerle dile getirmiştir:

O günle ilgili şu yani ben izinli olmasaydım benim çoluk çocuğum ne olurdu ilk gelen aklıma gelen o. Şimdi bazılarını gördük, eşler evlenmek zorunda kaldı evlendiler. Kimileri işte küçük kardeşleriyle, eşlerin küçük kardeşleriyle evlendirilmek zorunda bırakıldılar. En acısı da zaten o. Mecburen işte bu gelin evden gitmeyecek, çok para geldi, o paralar da dışarıya gitmeyecek. En büyük benim acım o (K1).

Katılımcının kazayı geçirme ihtimalinin bulunması ona öncelikli olarak kendisiyle ilgili durumları hatırlatmış ve ardında bırakmak zorunda kalacağı ailesinin neler yaşayabileceğini düşündürmüştür. Kazanın ardından kaybedilen madenci eşlerinin, hayatını kaybeden kişinin kardeşleriyle evlendirilmesinden bahseden katılımcı bu durumun iki nedeni olduğunu gözler önüne sermektedir. Öncelikle bir eve gelin olarak getirilen kişilerin evden gönderilmek istenmemesi bu durumun temelinde yatarken, madenci eşleri için yatırılan ödeneklerin aileler tarafından kullanılmak istenmesine bağlanmıştır.

Henüz çocuk yaşlarda babasını kaybettiğini söyleyen bir katılımcı babasına dair anımsadığı çok fazla unsur olmadığını şu sözlerle dile getirmektedir:

Babamla bir fotoğrafım var benim, ben babamla ilgili hiçbir anıyı hatırlamıyorum. On yaşındaydım, babamla ilgili hiçbir anımız olmamış gibi sanki çünkü göremedik babamı zaten ocakta çalıştığı için ben hatırlamıyorum yani. İnanın hatırlamıyorum, hatırlamaya çalışıyorum kendimi bazen hatırlayıp da onu anmak istiyorum onu böyle kafamda. Sadece fotoğraflarda var şu anda yani o kadar. Öyle söyleyeyim size (K2).

Ölü birinin nefes almaya devam eden bir kaydı olarak fotoğrafların, hatırlama sürecinde bir uyarıcı işlevine sahip olduğu görülmektedir (Depeli, 2013: 124). Yüz hatları unutulmaya başlanan birinin yüzünü anımsatan fotoğraflar aynı zamanda çekildiği gün yaşananların da hatırlanmasına yardımcı olmaktadır. Katılımcının babasına dair bir hatırasının bulunmadığı yalnızca fotoğraflar üzerinden kendisini hatırladığını ifade etmektedir. Bu durum erken çocukluk döneminde, sosyal bir birey olarak deneyimlerinin desteklenmemesinden kaynaklanmaktadır, dolayısıyla bebekliğine dair hiçbir hatıranın bulunmaması kolektif belleğin önemini gözler önüne sermektedir (Halbwachs, 2018: 24).

Bellek için hatırlatıcı bir unsur olan duyular, katılımcıyı bir ses üzerinden etkilemiştir:

Ambulans sesi (K4).

Kazanın yaşanıldığı anlarda sağlık ekiplerinin maden ocağına gittiği bilinmektedir. Evinin çalışma alanına yakın olduğu bilinen katılımcı hem kendi özel alanını oluşturan evinden hem de madenin önünde beklerken yoğun bir ambulans sesine maruz kalmıştır. Bu durum günlük yaşantısı içinde bir ambulans sesi duyduğunda o günü hatırlamasına neden olmaktadır.

Babasının hayatını kaybettiği ocakta çalışan madenci şunları dile getirmiştir:

“Ben on dört senedir madende çalışıyorum ve onların bindikleri kafese her gün biniyorum, çalıştıkları yerde her gün çalışıyorum. Kozlu’da kaldı benim babam ben Kozlu TTK’da, ben de Kozlu TTK’da çalışıyorum (K6).”

Bir kaybın yaşanmasına tanık olunan bir yer özellikle ilk karşılaşıldığında yoğun duygular hissettirebilir. Dolayısıyla işçi ilk kez girdiğinde babasını hatırlamış ve belleğindeki tüm hatıralar sırasıyla kendini göstermiş olabilir. Ancak zamanla o ortamda kendi deneyimlerinin oluşması, her gün aynı ortamda bulunuyor olması hatırlananların etkisini azaltacaktır.

Hatırladığı ilk şeyin çalışmanın konusunu oluşturan kaza olduğunu söyleyen katılımcı şunları dile getirmiştir:

“İlk, ilk olarak 92 kazasını hatırlıyoruz şu anda. En büyük kaza o olduğu için en büyük ölümlü kazayı hatırlıyoruz yani (K9).”

Bir ölümün toplum içinde daha derin anlamlar oluşturmaları yaşanma nedenine ve meydana gelen kayıpların niceliğine göre değişim göstermektedir. Katılımcının ifade ettiği gibi Zonguldak’ta yaşanan en büyük kaza olan 1992 kazasının daha fazla kişi tarafından hatırlanması olağandır, bu durum kazanın daha fazla kişiyi etkilemesiyle yakından ilişkilidir.

Sonuç olarak, Nietzsche’ye göre acı ile bellek arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bir trafik kazası yaşayan birinin alnında kalan yara izi gibi bir olayın ardında bıraktığı acı duygusu kişilerin belleklerinde bir yara izi gibi kalmaya devam etmektedir. Kişinin alnında bulunan o yara izinin modern tıp tedavileri ile bile geçirilememesi gibi belleğin içerisinde hüzünlü hatıralar yok edilemez bu nedenle de insan o hatıraların kendisine mahkumdur (Polat, 2007: 77).

4.5.2. Unutulmayan Duygular

Bir kimseye kavuşma isteği olarak değerlendirilen özlem duygusunu yoğun bir biçimde yaşayan katılımcı mülakat esnasında şu ifadelerle yer vermiştir:

Babam yoktu artık olmayacaktı. Babam çok böyle herkesin kendi babası kendine şeydir ya hani çok farklıydı babam. Ben asla kavga görmedim aile içinde. Bize çok düşküdü. Çok temiz bir insandı. Artık onun olmayacağını düşündüm. Yani artık yoktu. Uzun boyluydu benim babam, zayıf uzun boylu bir insandı. Sürekli anahtar taşırdı böyle kemerinde onun sesi artık olmayacaktı yani (K4).

Nostalji kavramının tanımlanma biçimine bakıldığında, geçmişten elde edilen bir bilgi birikimine ve özlem duygusuna değinildiği görülmektedir. Nostalji yapılırken kişiler geçmişte deneyimlediği bir anıyı anımsar ve üzerine düşünür (Mazlum, Eke, 2023: 71). Bu noktada katılımcının geçmişe ait duygularına dair düşünmesi istenildiğinde bir nostalji yolculuğu yaptığı ve özlem duygusunun babasından gelen bir anahtar ile sembolleştirildiği görülmektedir.

Üzüldüğü anlara değinen katılımcı ise şunları söylemektedir:

Sadece zor oluyor yani çok zor oluyor. Baba diyemiyorsun, bir bayramın hiçbir önemi anlamı olmuyor senin için yani hep üzgünsün hep üzülyorsun hep bir tarafın buruk hep acı ne olursa olsun hani yaşıyorsan sevince oluyorsa ama hep bir tarafın o burukluğu asla atamıyorsun yani (K4).

Duygular üzerine yürütülen bir çalışma incelendiğinde, mutluluğu ortaya çıkaran unsurların sevilen kişiler ile birlikte vakit geçirmek üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bayram gibi özel bir gün olarak nitelendirilen bir günde dahi katılımcının sevdiği, değer verdiği babasını yanında bulamadığı için mutluluk duygusunun önünde önemli bir engelin bulunduğu söylenebilir. Bu ifadelerle paralel olarak üzüntüyü destekleyen durumun sevilen ya da değer verilen birinin ölümü olduğu gözler önüne alındığında katılımcının üzüntü duyması olağan bir durum olarak karşımıza çıkar (Akan, Barışkın, 2018 : 4)

Keşke kelimesi ile cümlesine başlayan ve pişmanlık duygusunu anımsatan katılımcının ifade ettikleri ise aşağıdadır:

“Ya ilk gelen şey olmasaydı keşke. Olmasaydı ya babam hayatta olsaydı. Ya çok farklı olurduk. Ya babasızlık, babayı dokuz on yaşına kadar görmek mi acı ya da arkadaşlarım gibi hiç babasını görmeyen var o mu acı? Acı yani (K7).”

Pişmanlık, yaşamın içinde yer alan hemen hemen her konuda insanların hissedebileceği bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Meydana gelen bir olay ya da

davranıştan memnun olmama gibi durumlardan kaynaklanan pişmanlığın, katılımcı için yaşanan bir ölümden dolayı ortaya çıktığı görülmektedir (Özdemir, Düzgüner, 2020: 505).

Sonuç olarak, ölüme ilişkin ortaya çıkan duygular özlem, üzüntü ve pişmanlık olarak ifade edilebilir. Bu duyguların çoğunun olumsuz bir zemine oturması ölümün kendisinin olumsuz etkiler bırakmasıyla yakından ilişkilidir. Örneğin, özlem duygusu çerçevesinde bakıldığında bireylerin bir daha kaybettikleri kişileri göremeyecek olmaları, onlarla yeni bir şey paylaşamamaları özlem duygusunu oluştururken aynı zamanda geçmiş hatıraların anımsanması o duygunun tetiklenmesine yardımcı olmaktadır. Katılımcıların üzüntü duygusuna yer vermeleri ise ölümün ardından kendini gösteren en tesirli duygunun bu olduğunu ve diğer duyguların temelinde de üzüntünün yattığını gözler önüne sermektedir. Son olarak pişmanlık ise keşke demenin bir sembolü olarak kendini göstermekte ve daha deneyimlenmemiş olayların ya da geçmişte yaşandığı için kötü hissedilen durumların bir çıktısıdır.

Bu noktada J.Robinson'un ifadelerine yer vermek anlamlı olacaktır. Ona göre, yaşamımızda değer atfettiğimiz deneyimleri aklımıza getirdiğimizde ya da onları aktarmaya çalıştığımızda duyguların kendini gösterdiğinden bahsetmektedir. Anıların deneyimlendiği dönemde hissedilen duygular tekrar kendini kuvvetli bir biçimde hissettirebilirken aynı olayı tekrar ve hiç yaşanmamış gibi deneyimlemek imkânsızdır. Bu biraz da aynı nehirde iki kere yıkanılmaz sözünün kendisidir. Çeşitli duyguları barındıran hatıralar, üzerinden belirli bir zamanın geçmesiyle kendini değiştirip, dönüştürebileceği gibi sabit de kılabilir ya da hatıraların anımsandığı döneme ait ruh halleri de akla getirilenleri etkileyebilir (Akt. Göle, 2007: 25).

4.5.3. Bir “Unutturmama” Çabası Olarak Anma Törenleri

Travmatik bir iz bırakan bir olay yaşamış olan toplumlar, başlangıçta bu duruma sebep olan unsurları anımsamak istemezler. Ancak olayın üzerinden belirli bir müddet geçtikten sonra güvenli bir ortamın sağlanmasıyla bu unsurlar üzerine düşünmeye başlarlar. İz bırakan olay ya da durumları başkalarıyla paylaşmak, diğer insanlara anımsatmaya çalışmak travmaya maruz kalmış olan insanların iyileşme yolunda ilk adımlarını oluşturmaktadır (Muzbeg, Erus, 2019: 307) Zonguldak'ta yer alan bireylerin de gerçekleşen kazanın hatırlanmasına olanak tanımak ve diğer

insanlarla gerçekleşen olayı paylaşmak amacıyla, olayın yaşandığı gün olan 3 Mart tarihinde anma törenleri gerçekleştirdikleri bilinmektedir.

Bir madenci olarak her yıl düzenli bir biçimde bu törenlerde yer alan katılımcı, bahsedilen tarihte yaşananları şu şekilde özetlemektedir:

Derler ki yani bakın eğer biraz dikkatli olmazsanız bunu anlatmaya çalışırlar. Sizler de bu olayı yaşayabilirsiniz. Birazcık dikkat edelim, dikkat etmezseniz aynı şekilde bizler burada sizler biz memur olarak mahkemeye gideriz, sizler de hayatlarınızla ödersiniz bunu. Bizim nezaretçi olarak da biz bunları anlatırız zaten anma törenlerine gelmeden önce arkadaşlar bakın 263 kişi gitti, gitmemek için herkes elinden gelenin biraz daha fazlasını yapsın (K1).

Anma törenleri geçmişte yaşanan olayları bir sembol haline dönüştürerek yeniden bireylere sunmaktadır (Murtezaoglu, 2012: 347). Geçmişte yaşanan bu kazanın nasıl gerçekleştiğinin anlatıldığı bu günler madencilere hatırlatılmakta ve bundan kaçınmak adına neden çaba göstermeleri gerektiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla ölümden kaçınmak isteyen işçiler geçmişte insanların hayatını kaybetmelerine neden olan böyle bir kazadan ders çıkarır.

Anma törenlerinin gerekli olmadığını ifade eden katılımcı şunları dile getirmiştir:

Ya zaten burada kimsenin bizim babamızı, babalarımızı anmasına gerek yok. Biz zaten babalarımızı her sene, her sene bunlar oluşmakta. Maden şehitleri olarak onlara Kuran okutuyoruz, normal zamanlarda da okutuyoruz. Biz onlar için ben zaten babama her zaman duamı ediyorum. Bütün ölmüşler için sadece babam için etmiyorum, bütün ölmüşlerimiz için dua ediyorum. Allah inşallah kabul eder. Ne biliyim biz onları her zaman anıyoruz ama işte bazıları sözde anıyorlar. Biz onlara birazcık bozuluyoruz o kadar (K2).

Daha özel bir alanda madencileri anmakta olan bu katılımcı için kamusal alanda gerçekleştirilen ve yılın yalnızca bir gününde uygulanan anma törenleri samimi değildir. Bu duruma anmayı gerçekleştiren kişilerin nitelikleri ve yıl dönümlerinde sergiledikleri davranışları etken olmaktadır.

Kozlu'daki anma törenlerine katılan katılımcının ifade ettikleri şu şekildedir:

Anma törenlerinde hep Kozlu'da isimler vardı görmüşsünüzdür. Anıt var, orada herkesin isimleri var. Mesela Kozlu'ya gittiğimde bazen oraya geçerim. İsimlere bakarım, babamın ismini gördüğüm anda bakıp, takılıp kalıyorum. Bazen her Kurban Bayramı'nda, her Ramazan arifesinde yanına gidip otururum. Dertleşirim. Keşke diyorum baba keşke gitmeseydin diyorum. Keşke diyorum. Beni duysan, oradan kalksan diyorum resmen ama ne çare (K5).

Hayatını kaybeden maden işçilerine yönelik bir anıtın şehrin içinde var olduğu bilinmektedir. Bu anıta gittiğinde kendi yakınlarının isimlerini arayan bireyler aradıkları isme ulaştıklarında katılımcının da söylediği gibi biraz durup beklerler. Bu

ölen kişiye ait olan bir şeyler bulma isteğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle dini inançlarda önemli bir yere sahip olan günlerde ve bayramlarda ziyaret edilen bu mekânın aslında bir mezarlık görevini de üstlendiğini söylemek mümkündür.

Anma törenlerinin yalnızca bir defa yapılmasından yakınan katılımcı şunları dile getirmiştir:

“Ya şöyle tabi yapılmalı ama o anlık yapılıyor. Yılda bir defa maden şehitleri hatırlanıyor sonrasında unutuluyor. Yani hani ben isterim ki hani böyle unutulmasın. Orada bir defa hatırlanmasın ya da öyle yani (K7).”

İnsanların hayatlarının olağan akışı içerisinde alınan bir koku, duyulan bir müzik nasıl bir hatırlatma işlevine sahipse özel olduğu düşünülen günlerinde de bellek için bir araç olduğu söylenebilir. Dolayısıyla madencilerin yaşamlarını yitirdikleri günler toplum tarafından onlar anılması için en uygun görülen zamana denk düşer.

“Kur’anlar okunuyor, müessese müdürü veya genel müdür gelir. Bazı şehitlikler var onları ziyaret ediyorlar yıl dönümlerinde, 3 Martlarda. Çelenk konuluyor (K9).”

Weber’in ölümle ilgili düşünceleri göz önüne alındığında, toplu bir biçimde uygulanan törenler ve inançlar kendini gösterir. Geleneksel davranışlara uygun bir biçimde eylem gerektiren bu durumlarda bireyler davranışlarını sorgulamaz yalnızca alışkanlık haline gelen bu davranışları uygularlar (Sağır, 2017: 118). Dolayısıyla tören esnasında dini işlevlerin yerine getirilmesi, çelenklerin gönderilmesi bu kabulün bir çıktısıdır.

İşçilerin unutulmadığına vurgu yapan katılımcının söyledikleri şu şekildedir:

“Şimdi mesela otuz yıl oldu artık. Unutup yok olmak başka anılmak daha başka tabi ki (K10).”

Bir insan yaşamını yitirdiği ilk anlarda sürekli sevdikleri tarafından hatırlanır. Özellikle taziye amacıyla bir araya gelindiği zamanlarda ölen kişi ile paylaşılan anlar, akılda kalan hatıralar devreye girer ve sohbet bunun üzerinden ilerler. Ancak olayın üzerinden belirli bir zaman geçtiğinde ölen kişiyle ilgili kurulan cümleler nicelik olarak azalırken nitelik olarak da değer kaybeder. Dolayısıyla katılımcının söylediği cümleler bu açıdan bakıldığında değer kazanır. Anlamli birer topluluğun oluşturulması ile her yıl kaybedilen işçilerin anılması bellek için son derece önemlidir.

Sonuç olarak, yakınıni kaybeden bireylerin göstermiş olduğu davranışlar içinde bulundukları kültürden etkilenmektedir. Ülkemizde yaşayan bireylerin çoğunun İslamiyet'i benimsemiş olmaları kaybın ardından dua etmek, Kur'an okumak, mezarlık ziyaretinde bulunmak, onlar için anıt inşa ettirmek gibi öleni anımsamaya ve unutturmamaya yönelik ritüelleri yerine getirmektedir (Çolak, Hoccoğlu, 2021: 59).

4.6. Kazaların Gerçekleşme Nedenleri

Katılımcılara ülkemizde yaşanan maden kazaları ile ilgili neler düşündükleri sorulmuş. Katılımcılardan biri şu şekilde yanıt vermiştir:

Şimdi bizim Türk insanı şöyledir, üç ayda her şeyi unuttur. Hatta geçtiği zaman da hiçbir şey yokmuş gibi yaşamaya başlar. Balık hafızalıdır bizim Türk insanı. Bir şey olmazla beraber giderler. Bir de ocaktaki ihmaller var tabi ki. Şimdi bir özel sektöre gittiğin zaman atıyorum direk malzemesinden çalar. İşte ocaktaki sensörden çalar. Yani erken uyarı cihazları zaten hiç yoktur. Diğer konu da şimdi herkes başa gelen herkes bir kömür çıkartma, kömür çıkartma sevdasındadır. Kimse işçi hayatını düşünmez. İşçi de beni işten edecekler, işimden edecekler ben bu işin öncülüğünü yapmayayım diyerek kaçar (K1).

Özellikle özel şirketlerin yönetimi altında bulunan maden işletmelerinde yoğun ihmallerin bulunduğunu ifade eden katılımcı aynı zamanda işçilerin yaptığı hatalara değinmektedir. Öncelikle işçilerin başlarına kötü bir şey gelmeyeceğini düşünmeleri ve daha fazla kömür çıkartma çabaları bu durumun önemli iki unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında ocakta denetimin yapılmadığı ve ihmallerin bulunduğu işçiler tarafından bilinse de çalışanların işten atılma korkuları ile birlikte bunlara değinmediğini gözler önüne sermektedir.

Devlete bakarsan alıyor, hani alıyor tabi ama o zaman Bartın'daki niye oldu? Yani tamam eskiden ben şunu kabul edebiliyorum eskiden on sene on beş sene bırakın beş seneyi beş sene öncesine kadar yani teknoloji olarak gerideydik, her şey olarak gerideydik. Ama şimdi önceden mesela grizuda gaz ölçüleliyordu şimdi her şey ölçülüyor. Her şey, bütün imkânların var hala bu olaylar nasıl olabiliyor? Ben bunu anlamıyorum. Bunda devletin de değil devletin de var burada sorumlu olan kişilerin özellikle mesela o gazın ölçümüyle ilgili kim sorumluysa bunu takip eden kişilerin de sorumlu olduğunu düşünüyorum. Kolay değil ama yani bu kaza illaki olacak ama bu kazadan başka bir şeye benziyor. Kaza nasıl söyleyeyim yani mesela oradaki insanlar bunlar gaz kokusu olduğunu anlıyorlar da bunu ölçen aletler falan anlayamıyor mu, algılayamıyor mu yani? (K2).

Geçmiş dönemde gerçekleşen maden kazaları ile günümüzde meydana gelen maden kazaları arasında bir karşılaştırma yapan katılımcı gelişim vurgusu yapmaktadır. Bilindiği üzere teknolojik ilerlemeler insan yaşamının bulunduğu her alanda kendini göstermekte ve ihtiyaç olduğu düşünülen alanlarda uygulanmaktadır. Maden ocaklarında aktif olarak kullanılan birçok teknolojik objenin bulunmasına

rağmen hala kazaların gerçekleşiyor olmasını işçi hatalarına bağlayan katılımcı bu durumun kazadan çok denetimsizlikle ilgili olduğu ifade etmektedir.

Yine teknolojik ilerlemelere rağmen kazaların meydana geldiğini ifade eden bir diğer katılımcı bu durumu şunları dile getirmektedir:

Evet Amasra. 92, hadi otuz sene önce onu ölçemiyordun, o zaman elinde imkânın yoktu. Anlayabiliyorum gene. Ama bu seferki yani öyle bir şey yok yani. O kadar basit değil yani bu işler. Öldü hadi Allah rahmet eylesin. Aylık bağlayacağız bilmem ne yapacağız tamam eyvallah, sözümüz yok ama bir çocuğun babasız kalmasının ne kadar acı olduğunu ancak bunu yaşayan bilir başka kimse bilemez (K2).

Bilindiği üzere 2022 senesinde Amasra’da bir maden kazası yaşanmış ve 42 işçi yaşamını yitirmişti. Yakın zamanlarda da bu tarz maden kazalarının devam ediyor olmasına değinen katılımcı bu durumun ihmalden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Aynı zamanda madenci yakınlarına verilen paraların bir çocuğun babasız kalmasının önünde bir engel oluşturamayacağını ve bunun yatırılan ücretlerle telafi edilemeyeceğinden bahsetmiştir.

Meydana gelen kazaların yönetimdeki bireylerin tedbirsizliklerinden kaynaklanmadığını söyleyen katılımcı asıl nedeni şu şekilde dile getirmiştir:

Türkiye’deki maden kazaları daha önceki senelere göre şu anda daha az tedbirlerin daha iyi alınması ne diyim sana eğitimin daha iyi verilmesi insanların daha bilinçli olması o zamanki şartlarla bu zamanki şartlar arasında çok fark var yani şu anda olan çoğu kazalar bence tedbirsizlikten değil de biraz da kişisel hatalardan veya ne diyim sana önemsemediklerinden ya tedbirler şu anda çok iyi (K3).

Çalışanların gerekli tecrübelere sahip olmaması ve bir kazanın meydana gelmeyeceğini düşünerek yerine getirmeleri gereken görevleri ihmal etmeleri kazaların gerçekleşmesine neden olabilmektedir.

Yukarıdaki katılımcının tam tersine yönetimle ilgili sorunlardan kaynaklandığı ifade eden K5, K6 ve K8 şunları anlatmıştır:

Gerekli önlemler pek alınmıyor, pek alınmıyor. Yani işçi orada çalışıyor mu, çalışmıyor mu yani hiç şeyleri yok. Yani sadece yanlış anlamayın ama cepleri para dolsun, bizim olsun deyip de gerideki işçileri sizin haliniz hatırlınız nasıl, durumunuz nasıl, ne yapıyorsunuz diyen yok. Diyen yok. Arkadaşlar toplantı yapalım, haliniz hatırlınız nasıl diyen bile yok oralarda. Ben abimin bazen toplantılarına katılıyorum yani hep sendika görüşmesi yok işte amele görüşmesi. Herkes kendi cebini doldurur ya (K5).

Türkiye’de maden kazaları yaşıyorsa özel sektörün, özel sektör eliyle yaşanan devlet eliyle de yaşıyorsa o denetlenmediği için olur, teknolojinin tam anlamıyla getirilmediği için olur. Dünyada birçok iş kazalarının yaşandığı birinci sırada bir ülkeyiz. Yani ben size şöyle söyleyeyim bir yerde bir denetimsizlik varsa ve bir şeyi bir torpille birine veriyorsanız, arkam sağlam oldu diyerek bu ne yapar iş güvenliği kuralına uymaz. Uymadığı için de böyle ölümcül kazalar meydana gelir (K6).

Tamamıyla bana göre yönetim hatası. İşini bilmeyen insanların, işini bilmeyen insanların yani ama siyasi güçle ama başka bir güçle o işe verilmesi. Anlıyor musun ne demek istediğimi (K8).

Maden kazalarının yaşanmasının ardından bazı kişilerin suçlu olarak nitelendirilmesi, o kişinin yerine getirmesi gereken sorumlulukları ve davranışları yerine getirmemesi ya da ihmal edilmesiyle açıklanabilir. Bu durumun yaşanmasına neden olan unsurlar ise kişilerin dikkat veya özensiz davranması, sonucu öngörmesine rağmen gerekli önlemleri almaması ve tedbirsiz davranmasıdır (Yiğit, 2014: 370)

SONUÇ

“Bazı şeyler geri gelmiyordu, insan bir daha geriye dönemiyordu. İnsanın içinde bir şeyler ölüyor, yanıp kül oluyordu.”(Orwell, 2022: 313).

Bu çalışmada, 3 Mart 1992 tarihinde meydana gelen maden kazası nedeniyle kendini gösteren toplu ölümlerin bireylerin belleklerinde ne şekilde yer edindiğinin üzerinde durulmaktadır. Araştırmanın odaklandığı ana sorun, tanık olunan ölümlerin bireylerin kolektif bellekleri üzerindeki etkilerinin neler olduğu ve kolektif bellekte belirli bir konuma sahip olan unsurların yaşam içerisinde ne tür yansımalarının olduğudur.

Böyle bir olayın araştırma konusu olarak seçilmesinde maden ocaklarının geçmişten itibaren birçok kazanın yaşandığı yer olması ve alanın ölümle birlikte anılmasının etkisi büyüktür. Özellikle ülke genelinde madencilik denildiğinde Zonguldak’ın akıllara gelmesi ve kentin içinde madencilğe dair sembollerin bulunuyor olması araştırmacıyı bu yöne iterken aynı zamanda kazanın üzerinden otuz yıl geçmesi olayın detaylarının bellek üzerinden açıklanmasına imkân tanımaktadır.

İlk olarak madencilerin çalışma alanlarını nasıl betimlediğine odaklanılmıştır. Madende daha önce görev almış kişilerin, sosyal yaşamın içerisinde değer vermedikleri ya da düşmanları olarak nitelendirdikleri kişilerin dahi maden ocağında çalışmalarını istemediklerini dile getirerek, ocakta çalışmanın zorluklarını ortaya koydukları sonucuna varılmıştır. Dışarıdan alanı gözlemleyen kişilerin ise maden işçilerinin görüntüleriyle ya da evden ayrılma biçimleriyle maden ocağını anlamlandırdıkları görülmektedir. Başka bir deyişle, ocaktan ayrılan bir madencinin her yerinin kömür karası olmuş hali ile bir madencinin çalışmaya giderken aslında ölüme gittiğini düşündüren hali her açıdan bir zorluk belirtisi olarak algılanmaktadır. Kazanın gerçekleştiği anlara odaklanıldığında, ortaya çıkan patlama sesinin ve patlamanın etkisiyle ortaya çıkan durumların bazı katılımcıların doğrudan haberdar olmasına imkan tanıdığı görülürken, daha uzakta bulunan kişilerin dolaylı olarak kazayı öğrendikleri görülmektedir. Bu durum madenci yakınlarının evlerinde genel işleyişin dışına çıkılmasına ve kısıtlı bir süre hayatın durmasına zemin hazırlarken aynı zamanda ocağın önünde toplanmaların başlamasına neden olmuştur.

Kazayla ilgili hatırlananlar ölümün sınırları içerisinde kendini göstermiştir. Kazanın ilk saatlerinde aktif rol oynayan kişiler madencilerin çalışma arkadaşlardan

oluşmaktadır. Ocağın içerisini tanıyor olmaları, yerin altında nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair yeterli bilgiye sahip olmaları kurtarma çalışmalarında önemli bir görev üstlenmelerine neden olurken, cesetlerle bu denli yakın temasta bulunmaları ise onlarda unutamayacakları ve hayatlarının birçok alanında etkisini gösterecek olan problemlerle karşılaşmalarına yol açmıştır.

İlerleyen süreçte ise maden işçilerinden ziyade hayatını kaybeden kişilerin aileleri aktif bir role sahip olmuştur. Bu durum, aile yapılarında oluşan boşluğun meydana gelmesi ve oluşan bu boşluğun aile içi dinamiklerle doldurulmaya çalışılmasıyla yakından ilişkilidir. Kazanın gerçekleştiği senelerde ağırlıklı olarak erkeklerin çalışma hayatında bulunuyor olması göz önüne alındığında kadınların çoğunun herhangi bir iş tecrübesinin olmadığı söylenebilir. Ağırlıklı olarak evin işleriyle ve çocukların eğitimiyle ilgilenen kadınların kaybın yaşanmasıyla birlikte eşinin de görevlerini üstlendiği görülmektedir. Babalarını kaybeden çocuklardan bazıları fotoğraflarla veya babası ile ilgili diğer bireylerin söyledikleri ile anımsadıkları görülürken; diğer çocukların babalarını kullandıkları aksesuar, yürüme veya konuşma biçimleri ile hatırladıkları görülmektedir.

Kazaya ilişkin duyguların ise özlem, üzüntü ve pişmanlık olduğu görülmektedir. Bu duyguların çoğunun olumsuz bir zemine oturması ölümün kendisinin olumsuz etkiler bırakmasıyla yakından ilişkilidir. Örneğin, özlem duygusu çerçevesinde bakıldığında bireylerin bir daha kaybettikleri kişileri göremeyecek olmaları, onlarla yeni bir şey paylaşamamaları özlem duygusunu oluştururken aynı zamanda geçmiş hatıraların anımsanması o duygunun tetiklenmesine yardımcı olmaktadır. Katılımcıların üzüntü duygusuna yer vermeleri ise ölümün ardından kendini gösteren en tesirli duygunun bu olduğunu ve diğer duyguların temelinde de üzüntünün yattığını gözler önüne sermektedir. Son olarak pişmanlık ise keşke demenin bir sembolü olarak kendini göstermekte ve daha deneyimlenmemiş olayların ya da geçmişte yaşandığı için kötü hissedilen durumların bir çıktısıdır.

Kazaların gerçekleşme nedenleri incelendiğinde de iki önemli etkenin kendini gösterdiği görülmüştür. Bunlardan ilki yöneticilerin gelişen teknolojiye rağmen kontrollü bir denetim sağlamadıkları sonucuna götürürken, bir diğeri görev alan işçilerin sorumluluklarını yerine getirmedikleri düşüncesine ulaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACUN, Ceren (2021). Hafıza Mekanlarında Sanatın Bir İletişim ve Öğrenme Biçimi Olarak Kullanılması, İletişim Özel Sayı:7
- AFYONOĞLU Meliha Funda, KESEN Nur Feyzal, Medine ÖZCAN ve Mustafa YAVUZ (2021). Bireylerin Çocuk Kaybı ve Yas Sürecinin Aile Sistem Teorisi Temelinde Sosyal Hizmet Perspektifiyle Değerlendirilmesi, Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, Sayı:17, ss.59-81
- AKAN Şebnem ve Elif BARIŞKIN (2018). Tiksinti, Öfke, Utanma, Üzüntü ve Mutluluk Duygularını Tetikleyen Durumlar ve Senaryolar, Türk Psikoloji Dergisi, Sayı:82, ss.1-14
- AKÇADOĞAN, Melek (2014). Cumhuriyet Dönemi İşçi Yerleşkeleri ve Lojman Alanlarının Kente Olan Etkileri: Zonguldak Örneği, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
- ALİAĞAOĞLU, Alpaslan ve Fırat ÇİLTEPE (2020). Kömür ve Ölümün Buluştuğu Yer: Hüzün Turizmi Açısından Soma Maden Faciası, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (Aralık Özel Sayı), ss.131-150
- APAYDIN, Ahmet(2020). Zonguldak Şehrinin Kömüre Bağlı Tarihi ve Talihi Üzerine Bir İnceleme, Yer Altı Kaynakları Dergisi
- APAYDIN, Ahmet ve Murat DURMAZ (2021). Zonguldak'ta Madencilik Tarihine Işık Tutan Anıt Yapılar, Yer Altı Kaynakları Dergisi, Sayı:21
- ARSLANHAN, Selin ve Hüseyin Ekrem CÜNEDİOĞLU (2010). Madenlerde Yaşanan İş Kazaları ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu
- ASLAN, Özlem (2008). “Kaçınılmaz Ölüm”ün Gridabında Annelik: Türkiye’de Annelik Politikası ve Barış Anneleri Deneyimi, Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, Sayı:5, ss.1307-0932
- AŞÇIOĞLU ÖNAL, Aslı ve İlhan YALÇIN (2019). Yas Sürecinin Grupla Psikolojik Danışmada Ele Alınması Üzerine Bir İnceleme, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, Sayı:55, ss.1013-1051
- ATAY, Lütfi ve Barış YEŞİLDAĞ (2010). Savaş Alanları ve Turizmi, Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:2, ss.65-72

- ATİK, Abdülkadir ve Şeyma BİLGİNER ERDOĞAN (2014). Toplumsal Bellek ve Medya, Atatürk İletişim Dergisi, Sayı: 6
- AYDEMİR, Aslı (2021). İtibarın Yönetilememesi ve Yıkıma Götüren Süreç: Soma Maden Kazası Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, ss.1104-1127
- AYDIN, Sena (2015). Türk Basınında Bir İçerik Analizi Çalışması: Ermenek Faciası Haberleri, E-Journal Of Intermedia, Sayı:1, ss.265-280
- AYKAÇ, Şafak (2011). Şehitlik ve Türkiye’de Militarizmin Yeniden Üretimi: 1990-1999, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- AYSAN, Mukaddes Esra ve Sebiha KABLAY (2017). Türkiye’de Özelleştirmeler ve Kömür Madenciliği: Soma’da Maden İşçisi Olmak, Ünye İİBF Dergisi, Sayı:1, ss.51- 76
- BAKAR, Hakan ve Emrah BUDAK (2021). Toplumsal Belleğin Oluşmasında Medyanın Rolü Üzerine Bir İnceleme: 32. Gün Belgeselleri Örneği, Selçuk İletişim Dergisi, Sayı:3, ss.1287-1310
- BAKİOĞLU, Akın (2015). Değişen Dünya’da Değişmeyen İşçilik: Zonguldak Kömür Havzasında Maden İşçilerinin Dünyu Bugünü, Zonguldak 2.Kent Sempozyumu, ss.127-132
- BALTACI, Ali (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:2, ss. 368-388
- BAŞARAN İNCE, Gökçen (2010). Medya ve Toplumsal Hafıza, Kültür ve İletişim, Sayı:1, ss.9-29
- BAŞTÜRK, Mehmet (2014). “Kara” Öyküler: Madenci Hikayeleri, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3, ss.145-163
- BEDİR, Ali ve Ahmet TABAKOĞLU (2021). Hatırlama ve Kolektif Hafıza, Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2, ss. 25-49
- BİLDİK, T (2013). Ölüm, Kayıp, Yas ve Patolojik Yas, Ege Tıp Dergisi, Sayı:4, ss.223-229
- BİLİM Niyazi, DÜNDAR Sertaç ve Atiye BİLİM(2018). Ülkemizdeki Maden Sektöründe Meydana Gelen İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Analizi, BEÜ Fen Bilimleri Dergisi, Sayı:2, ss.423-432
- BOYACI, Melis (2019). Bellek Tapınaklarından Kitle İletişim Araçları Olarak Müzeye Dönüşümün İzinde Müze Sorunsalına Bakış, GSF Sanat Dergisi, ss.105-113

- BUYURGAN, Serap ve Gizem B ke ÖZTÜRK (2021). Bilecik Belediyesi Yaşayan Şehir Müzesi ve Yaşama Katkıları, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı:4, ss.271-284
- C HANG ROĞLU, Melike Selcan (2019). Bellek Mekanlarında Değer Algısı ve Değişimi  zerine Bir İnceleme: Ankara Tren Garı, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmış Sanatta Yeterlilik Tezi, Ankara
- COŞKUN, Mustafa Kemal (2014). Emekçileri Okumak, Edebiyatımızda Sınıf, Kültür ve İşçilerin Gündelik Hayatı, İstanbul: Doğa Basın Yayın
- ÇAĞLA, Cengiz (2007). Bellek  st ne Düşünmek, Cogito, Sayı:50, ss.217-232
- ÇAKMAK, Tolga Fahri (2021). Zonguldak İlinin Endüstriyel Miras Turizmi  zerine Bir Tur Rotası, Turist Rehberliği Nitel Araştırmalar Dergisi, Sayı:2, ss.150-161
- ÇAVDAR, Ozan (2018). Yas ve Bellek Sivas Katliamı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara
-  ETKEN, Pelin (2011). Kentin Hafızasında Bir Travma: Sulukule Yıkımı, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
-     , G lce ve Cahit HELVACI (2019). Madencilik Sektörü ve Soma Faciası, Batı Anadolu, Türkiye, Mavi Gezegen, Sayı:27, ss.14-24
- ÇOBAN, Melih. Toplumsal Hafıza ve Siyasal Dönüşümler Bağlamında Mekan İsimlerinin  nemi: Türkiye  rneği
- ÇOLAK Gamze Vesile ve     ek HOCAOĞLU (2021). Kayıp ve Yas: Bir Gözden Geçirme, Cyprus Turkish Journal of Psychiatry&Psychology, Sayı:1, ss.56-62
- DABAĞCI, Esra (2014). Mezar Taşları Suskun Mudur? Cebeci Askeri Şehitliği'nin ve Anıtının Söyledikleri ve S ylemedikleri  zerine, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel  alışmalar Dergisi, Sayı:2, ss.87-121
- DALDAL, Aslı ve Veysel Can KARAKAŞ (2019). Macar Milli Kimliğinin Bir Parçası Olarak Osmanlı/ Türk Karşıtı Hafıza Mekanları, Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:1, ss.84-106
- DEM R, Seda (2012). Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilimi Müzeleri, Milli Folklor Dergisi, Sayı:95, ss.184-193
- DEM RARSLAN, Deniz (2018). Kentsel ve Kültürel Bellek Bağlamında Tarihi Bir Şehir ve Yakın  evresi: Gelibolu, Journal Of Social and Humanities Sciences Research, Sayı:22, ss. 910- 932
- DEPEL  Gülsüm (2013). İmgenin Serüveni ve Pornografisi, İletişim Araştırmaları, Sayı:2, ss.121-127

- DERİN, Özlem (2020). Kadavranın Donuk Metamorfozunda İzler Bakış ve Müstehcen-Bakış, Kilikya Felsefe Dergisi, Sayı:2, ss. 37-56
- DİREK, Cansu (2016). Bir Yeraltı Taşkömürü Madeninde Göçük ve Taş-Kavlak Düşmesi Kazalarının Kök Nedenlerinin Araştırılması, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Ankara
- DİZLEK, Oğuzhan Alp (2021). Kömür Maden Ocağında İş Güvenliği İçin Alınan Önlemlerin Değerlendirilmesi, Tarsus Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarsus
- DOĞU, Tuba ve Melis VARKAL DELİGÖZ (2017). Hafıza Kutusu: Bir Kentsel Kolektif Bellek Deneyimi, Megaron, Sayı:4, ss.545-552
- DOYMAZ AYDIN, Güler ve Şeyma YILDIRIM (2020). Soma Maden Kazası Sonrası Yaşanan Ailevi ve Psikolojik Sorunlar, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, Sayı:3, ss.874-903
- DOYURAN, Vedat (1976). Maden İşletmeciliğinde Yeraltısıyu Sorunları ve Hidrojeolojik Yaklaşım, Scientific Mining Journal, ss.22-30
- DÖNMEZ, İbrahim Hakan ve Birol DEMİRCAN, Bir Kültürel Bellek Taşıyıcısı Olarak Mezar Taşlarını Okumak, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı:8, ss.45-426
- DUMAN, Nesrin (2019). Travma Sonrası Büyüme ve Gelişim, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Sayı:7, ss. 2602-215X
- DURDAĞI, Hasan (2017). Sosyal Medyada Hafıza Rejimi ve Anma Pratikleri- Soma Örneği, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Bitirme Tezi, Antalya
- DURŞEN, Mert (2016). Yeraltı Kömür İşletmelerinde Çalışanların Psikososyal Risklerinin Değerlendirilmesi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlık Tezi, Ankara
- DURUKAN Ayşegül ve Belma ALTIN (2018). Deneyimsel Pazarlama Işığında Müze Tasarımı: Legion of Honor ve Mısır Müzesi Örnek İncelemeleri, 2nd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies, Sayı3, ss.572-581
- EFİLOĞLU Ahmet ve Çağlar Tan (2016). Tek Parti Dönemi Uzun Mehmet Kömür Bayramı Kutlamaları, History Studies, Sayı:3, ss.21-36.

- ERBUĞ, Ece (2021). Ölüm Sosyolojisi: Geleneksel ve Modern Toplumda Ölümün Toplumsal Anlamları, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi: Sayı 8, ss. 46-61
- EROL, İlknur ve Abdulkadir ÜRÜNVEREN (2021). Yeraltı Kömür Madenlerinde Meydana Gelen Büyük Maden Kazaları, Karaelmas İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, Sayı:3, ss. 193-207
- EŞİDİR, Osman Vedüd ve Gökhan BAK(2022). Amasra’da Meydana Gelen Maden Ocağı Patlamasının Türk Yazılı Basınında Yansımaları, Lankaran State University, Silk Road International Scientific Research Conference, December 8-9
- EYÜBOĞLU, Ali Kemal (2018). Maden İşletmelerinde Kaza ve Risk Analizlerinin Geliştirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, İzmir
- GÖĞERÇİN TOKER, Hülya (2020). Krzysztof Kieslowski’nin “Üç Renk: Mavi” Filminin “Travma”, “Yas” ve “İyileşme” Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi, Middle Black Sea Journal of Communication Studeies, Sayı:2, ss.108-121
- GÖKALP, Emre (2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1, ss. 279-298
- GÖLE, Münir (2007). Doğru Olmadığını Biliyorum Ama Öyle Hatırlıyorum, Cogito, Sayı:50, ss.23-30
- GÜLER, Gülay (2017). İdeolojik Belleğin Teşkilinde Çevirinin Rolü: Germinal, CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2, ss.165-176
- GÜLSER URUK, Merve ve Özcan ERDOĞAN (2022). Yer Altı Maden İşçilerinin Afet Anında Hayatta Kalma ve İlk Yardım Bilgi Düzeyleri, Dirençlilik Dergisi, Sayı:1, ss.1-13
- GÜYAGÜLER, Tevfik (1990). İş Kazaları ve Meslek Hastalıklarının Önemi, Nedenleri ve Öneriler, Scientific Mining Journal 29.4, ss.31-34
- GÜYAGÜLER, Tevfik (2002). Türkiye’de Meydana Gelen Grizu Patlamalarının İrdelenmesi ve Önlem Önerileri, Türkiye 13. Kömür Kongresi Bildiriler Kitabı, 45-51
- HALBWACHS, Maurice (2018). Kolektif Hafıza, Ankara: Heretik Yayınları
- IŞIK, Caner (2013). Kültür Sosyolojisi: Toplumsalı Anlamada Bir Zorunluluk, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Sayı:2 ss. 152-169

İSANÇ, Yeliz (2008). Yeni Türk Gerçekçiliği ve Nedim Günsür.
<http://dspace.trakya.edu.tr/xmlui/handle/trakya/755>

İSMAYILOV, Meşdi (2015). Bir Tahayyül Olarak Kültürel Travma ve Soykırım Retoriği, Tesam Akademi Dergisi, Sayı:1, ss.107-125

KALAYCIOĞLU, Sibel ve Kezban ÇELİK(2014). Tunçbilek Kömür İşletmelerinde Özelleştirmenin Madencilik, İşçilik ve Tunçbilek Üzerine Etkileri, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Sayı:1, ss. 01-19

KARAKUŞ Gonca, ÖZTÜRK Zehra ve Lut TAMAM (2012). Ölüm ve Ölüm Kaygısı, Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, Sayı:1, ss.42-79

KESKİN, Necat (2017). Kentlerde Yeni Bellek Mekanları: Kent Müzeleri, Folklor/Edebiyat, Sayı:79, ss.25-39

KILIÇ Burhan ve Serhat Adem SOP (2011). Hüzün Turizmi, Katarsiz ve Alternatif Katarsistik Bir Destinasyon Örneği Olarak San Jose Madeni, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, Sayı:3, ss.6-22

KIRCALI, Esin (2020). Yas Sürecinin Yordayıcıları: Geçmiş Deneyimler, Duygu Düzenleme Becerisi, Psikolojik Dayanıklılık, Sosyal Destek ve Başa Çıkma Becerileri, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

KOCASOY, Günay. Soma Maden Faciası ve Yeraltı Maden Ocaklarında Alınması Gereken Önlemler, Boğaziçi Üniversitesi Soma Araştırma Grubu Raporu

KÖSE, Serkan (2021). Ritüel Bellek, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Sayı:33, ss.57-70

KURNAZ, Zeynep (2016). Türkiye’de Siyasal Korku ve Akademik Hayatın İnşası, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara.

KUZU, Fahrettin (2012). Türkiye’de Kamusal Alan Estetiği ve Heykel, Işık Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi

KÜÇÜK DURUR, Elif (2011). Milliyetçilik Söylemi ve Medya, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:2, ss. 35-50

KÜÇÜKBASMACI, Gülten (2016). Kültürel Bellek ve Süreklilik: Kına Gecelerinden Mezuniyet Kınalarına, Milli Folklor Dergisi, Sayı:112, ss.73-94

- KÜÇÜKÖZDEMİR, Hasan Murat (2015). Türkiye’de Yer Altı Maden İş Kazalarının Nedenleri ve Dünyadaki Benzerleri ile Karşılaştırılması, Gediz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
- KÜRÜM VAROLGÜNEŞ, Fatma (2018). Hüzün Turizminde Mabetleşme Süreci ile Mekansal Belleğin İlişkilendirilmesi, Journal of Social And Humanities Sciences Research Sayı:30, ss. 4443-4451
- MAKAL, Ahmet (2008). Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak Edebiyat, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı:3, ss.15-43
- MAZLUM Özge ve Nurcan Pınar EKE (2023). Duygular Sosyolojisi Bağlamında Kieslowski Sineması: Üç Renk Üçlemesi, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, Sayı:1, ss.55-57
- MEDİN, Burak (2019). İktidar, Bellek ve Sinema, Akdeniz İletişim Dergisi, Sayı:31, ss.123-146
- MURTEZEOĞLU, Serpil (2012). Kültürel Belleğin Ritüel Yoluyla Kuruluşu, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Sayı:2, ss. 344-350
- MUTLU Esra, TANRIVERDİ KAYA Ayşegül ve Hakan POLAT (2019). Kent Kimliğinin Korunması ve Kolektif Bellek Mekanlarının Tespiti, İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi, Sayı:2
- MUZBEG Bengi ve Zeynep Çetin ERUS (2019). Birincil Tekil Şahıs Anlatımlı Post-Yugoslav Belgesellerde Travma ve Nostalji İzleri, SineFilozofi Dergisi, Sayı:8, ss.304-319
- MÜNÜSOĞLU, Hasan (2017). Kültürel Bellek Bağlamında İmrozlu Kimliği Üzerine Etnografik Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara
- NTV.COM.TR, 06. 08. 2010 tarihli haber, 30 madenciyi sigara öldürmüş: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/30-madenciyi-sigara-oldurmus,F4Wvl67be0SkFnya1CrC0A>
- ORAL, Bülent (2017). Bir Anıtın Enflasyona Dönüşümü: Zonguldak Havzası Maden Şehitleri Anıtı, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı:27, ss.217-233
- ORAL, Bülent (2017). Zonguldak ve Karabük Kentlerindeki Anıt Heykellerde İşçi Temsili, Erdem (73), ss.111-148
- ORHON, Göze (2020) . Cisimleşmiş Bellek, Yaşayan Nesne: Eşya, Ev, Müze, İstanbul: Arter Yayınları, ss.51-58
- ORWELL, George (2022). Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, İstanbul: Can Sanat Yayınları

- OSMA, Kıvanç (1995). Cumhuriyet Dönemi (1923-1946) Anıt Heykellerinin Heykel Sanatımızın Gelişimine Katkısı, 24-26 Eylül 1995 Uludağ Üniversitesi Ulusal Heykel Sempozyumu Bildirisi
- ÖNER, Sezin (2021). Duygu Yoğunluğu ve Duygu Değerliğinin Otobiyografik Hatırlamadaki Rolü, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, Sayı:3, ss.605-618
- ÖNÜL, Selda (2010). “Gölge”ler İçindeki Gölgeler, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Sayı:2, 1300, 1523
- ÖZDEMİR Atilla ve Figen UZAR ÖZDEMİR (2017). “Yüz Karası Değil Kömür Karası” Zonguldak, İstanbul: İletişim Yayıncılık
- ÖZDEMİR Nida ve Sevede DÜZGÜNER (2020). Psikolojik Açıdan Suçluluk, Pişmanlık ve Günahkarlığın Kapsamı ve Yakın Kavramlar Arasındaki Yeri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:49, ss.497-529
- ÖZENDİ, Mustafa (2022). Kültür Varlıklarının Yersel Lazer Tarama Yöntemi ile Dijital Dokümantasyonu: Zonguldak Uzun Mehmet Anıtı Örneği, Geomatik Dergisi, Sayı:2, ss.139-148
- ÖZER, Hasan ve Aykut GÜNAYDIN (2017). Zonguldak’ta Maden İşçilerinin Kömür Ocaklarında Kullandıkları Bazı Madencilik Terimleri Üzerine, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi ,Sayı:3, ss. 1334-1352
- ÖZKAN AYTÜRK, Emel ve Aytül GÜNEŞER DEMİRCİ (2023). Covid 19 Sürecinde Maden İşçilerinin Çalışma Koşulları Üzerine Bir Araştırma: Soma Örneği, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:25, ss.247-282
- POLAT, Nusret (2007) Bellek ve Yabancı İçin Sorumluluk: Etik “İyi Yaşam” Fikri İçin Kısa Bir Giriş, Cogito, Sayı:50, ss. 77-86
- PÖSTEKİ, Nigar (2002). Korku Duygusu ve Korku Geleneği, Romandan Filme Erişilmez Kont Dracula, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi, Sayı:2, ss.47-64
- SAĞIR, Adem (2017). Ölüm Sosyolojisi, Ankara: Phoenix Yayınevi
- SAĞLAM, Firdevs (2020). Kültürel Belleğin Sanatla Yeniden Deneyimlenmesi: Doris Salcedo Örneği, ss.579-601
- SARP, Nuray ve Ahmet TOSUN (2011). Duygu ve Otobiyografik Bellek, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, Sayı:3, ss. 446-465
- SAYAR AVCIOĞLU, Sevil ve Oya AKIN (2017). Kolektif Bellek ve Kentsel Mekan Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi’nin Mekansal Değişiminin İrdelenmesi, Kent Araştırmaları Dergisi, Sayı: 22, ss. 423-450

- SAYAR, Filiz (2019). Bellek Süreçlerinin Hayatta Kalma, Ölüm ve Mutluluk Bağlamlarında Değerlendirilmesi, Türk Psikoloji Dergisi, Sayı: 84, ss.71-87
- SCHUDSON, Michael (2007). Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri, Cogito, Sayı:50, 179-200
- SEVEN, Rümeysa (2023). Neden Yas Tutarız?, DEUİFD, SS.33-51
- SEZER, Özcan (2019).. Sanayisizleşme Sürecinde Kentleşme Kentsel Dönüşüm ve Mekansal Planlama Sorunları: Zonguldak İli Örneği, International Black Sea Coastline Countries Symposium-3, ss.390-407
- ŞAHİN, Mustafa ve Hüseyin S.BAŞKAYA (2017). Nasıl Toprak Oluyoruz? , U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:1, ss.125-140
- ŞAKUL, Kahraman (2016). Osmanlıların İlk Maden Kömürcülüğü Girişimi Yedikumlar Kömür Madeni Mukataası, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Sayı:1, ss.39-52
- ŞENGÜNALP, Caner (2018). Klasik Anıt Heykel Mantığının Dani Karavan Ekseninde Plastik Mekana Dönüşümü, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı:41, ss. 35-47
- ŞENGÜNALP, Caner (2020). Heykelin Politik Bir İmgeye Dönüşü: Harburg Anıtı Örneği, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:2, ss.816-826
- ŞİMŞEK ARSLAN, Buket ve Kadriye BULDUKOĞLU (2019). Yasın Aile Üzerine Etkilerini Azaltmak İçin Uygulanan Yas Destek Programları, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, Sayı:3, ss.402-417
- TAMZOK, Nejat (2014). Ermenek Faciası ve Maden İşleri Genel Müdürlüğü, 5 Kasım 2014 tarihinde Enerji Günlüğü isimli internet sitesinde yayınlanmıştır. http://www.enerjigunlugu.net/ermenek-faciasi-ve-maden-isleri_10743.html
- TAN, Çağlar (2015). 20.Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- TEKİN, Erol, YAZGAN ÇİLESİZ, Zeynep ve Selçuk GEDE (2019). Farklı Meslek Gruplarında Çalışanların Algılanan Stres Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Üzerine Bir Araştırma, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı:, ss 79-89
- TEKİNDAL Melike ve Şerife UĞUZ ARSU (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme, Ufuk Ötesi Bilim Dergisi, Sayı: 1, ss. 153-182

- TİLBE, Ali ve Fethiye TİLBE (2015). Reşat Enis Aygen'in Afrodite Buhurdanında Bir Kadın Adlı Romanında Çalışma İlişkileri: Yazın Toplumbilimsel Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme, *Humanitas*, Sayı:5, ss.187-216
- TOKSOY, Şafak Ebru (2005). Liseli Ergenler Üzerinde Ebeveyn Ölümünün Psikososyal Etkileri, *Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul
- TOPAL Çağatay, BEŞPINAR Fatma Umut ve Çağrı TOPAL(2018). Soma'da Madencilerin Risk Anlamlandırmalarında Kurumsal ve Yerel Bilginin Üretim Dinamikleri, *Mülkiye Dergisi*, Sayı:3, ss. 371-402
- TRAVERSO, Enzo (2019). Geçmiş Kullanma Kılavuzu Tarih, Bellek, Politika, İstanbul: İletişim Yayınları
- TUNA, Sinem (2022). Bellek Kavramı Bağlamında “Kulüp” Dizisinin Hatırlattıkları ve Toplumsal Yansımaları, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 59, ss. 24- 43
- VAROL CAN, Merve, MANİSA, Kunter ve Burçin Cem ARABACIOĞLU (2022). Ruhr Bölgesi'ndeki Dönüşümlerin Üzülmez Taşkömürü İşletme Müessesesi İçin Değerlendirilmesi
- YAMAN, Hüseyin (2013). Zeugma Mezar Stelleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara
- YAŞAR Serdar, İNAL Serkan, YAŞAR Özüm ve Serkan KAYA (2015). Geçmişten Günümüze Büyük Maden Kazaları, *Madencilik Dergisi*, Sayı:2, ss.33-43
- YİĞİT, Onur. Taksirli Bir Suç Türü Olarak Maden Kazaları, ss.350-410
- YÖRÜK Selda, TÜRKMEN Hülya, YALNIZ Hacer ve Melike NEBİOĞLU (2016). Gebelikte Yas, Kayıp ve Ebelik, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı:3, ss.207-212
- YÜKSEL, Büşra. Çalışma İlişkilerine Yönelik İlk Düzenleme: Dilaver Paşa Nizamnamesi ve Çalışma Hayatına Etkileri, *İş ve Hayat*, 3(6), ss. 155-178

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: En Ölümcül Maden Kazaları	61
Tablo 2: Ülkemizde Meydana Gelen Büyük Maden Kazaları	62
Tablo 3: Katılımcıların Sosyo- Demografik Özellikleri	67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İnönü'nün Ölümü.....	29
Şekil 2: Şehit Haberi.....	30
Şekil 3: Zonguldak Maden Müzesi	49

ÖZGEÇMİŞ

Fidan SINMAZ; Eylül 2016’da Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde üniversite hayatına başlamış ve Haziran 2020’de lisans eğitimini tamamlamıştır. 2021 yılında ise Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans programına başlamıştır.

